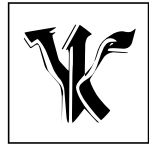

МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

МАУП

**ЕКСПЕРТ:
ПАРАДИГМИ ЮРИДИЧНИХ НАУК
І ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**

**EXPERT: PARADIGM OF LAW
AND PUBLIC ADMINISTRATION**

№ 1 (33), 2025

Видавничий дім
«Гельветика»
2025

Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління
Видається з 2018 року
Періодичність: 4 рази на рік
Друкується за рішенням Вченої ради Міжрегіональної Академії управління персоналом (протокол № 3 від 26.03.2025)
Видання є таким, що реферується в міжнародних та вітчизняних наукометричних базах: Index Copernicus, ResearchBib, Turkish Education Index, Polish Scholarly Bibliography, Google Scholar, “Україніка наукова”, ESJI.
Реєстрація суб’єкта у сфері онлайн-медіа: Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 3053 від 07.11.2024 року. Ідентифікатор медіа: R40-05594.
Суб’єкт у сфері онлайн-медіа – Приватне акціонерне товариство «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (вул. Фрометівська, буд. 2, м. Київ, 03039, iapm@iapm.edu.ua, тел. (044) 490-95-00).
Відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України від 28.12.2019 № 1643 (Додаток 4) журнал включено до Переліку наукових фахових видань України у категорії «Б».
Спеціальності: D8 – Право, D9 – Міжнародне право.
Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.
Відповідальність за зміст, достовірність фактів, цитат, цифр несуть автори матеріалів. Редакція залишає за собою право на незначне редагування і скорочення (зі збереженням авторського стилю та головних висновків). Редакція не завжди поділяє думки авторів та не несе відповідальність за надану ними інформацію.
Матеріали подано в авторській редакції.
Передрук – тільки з дозволу редакції.
Адреса редакційної колегії:
ПрАТ “ВНЗ “Міжрегіональна Академія управління персоналом”
вул. Фрометівська, 2, Київ, Україна, 03039
Офіційний сайт видання:
www.journals.maup.com.ua/index.php/expert

Expert: paradigm of law and public administration
Published from 2018
Pereodicity: 4 times a year
Published by the decision of Academic council of Interregional Academy of Personnel Management (Protocol № 3 from March 26, 2025)
Collection is included to the international and domestic scientometrics databases Index Copernicus International, ResearchBib, Turkish Education Index, Polish Scholarly Bibliography, Google Scholar, “Україніка наукова”, ESJI.
Registration of online media: Decision of the National Council of Television and Radio Broadcasting of Ukraine: Decision No. 3053 as of 07.11.2024. Media ID: R40-05594.
Media entity – Private Joint-Stock Company «Higher education institution «Interregional Academy of Personnel Management» (03039, Kyiv, Frometivska str., 2, iapm@iapm.edu.ua, tel. (044) 490-95-00).
According to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine (Annex 4), the journal is included in the List of scientific professional publications of Ukraine, which have been assigned the category «B».
Subject Areas: D8 – Law, D9 – International law.
The articles were checked for plagiarism using the software StrikePlagiarism.com developed by the Polish company Plagiat.pl.
The authors are responsible for the content, accuracy of the facts, quotes, numbers. The editors reserves the right for a little change and reduction (with preservation of the author’s style and main conclusions). Editors can not share the world views of the authors and are not responsible for the information provided.
Materials filed in the author’s edition.
Reprinting – with the editorial’s permission strictly.
Address of the editorial board:
Interregional Academy of Personnel Management
Str. Frometivska, 2, Kyiv, Ukraine, 03039
Official site:
www.journals.maup.com.ua/index.php/expert

Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління : збірник. № 1 (33), 2025. Київ : ПрАТ “ВНЗ “Міжрегіональна Академія управління персоналом”, 2025. 74 с.

Головний редактор

Щокін Ростислав Георгійович, доктор юридичних наук, професор, Президент Міжрегіональної Академії управління персоналом

Члени редакційної колегії:

Яблонська-Бонса Йоланта, професор, доктор юридичних наук, керівник кафедри теорії, філософії та історії права Академії Леона Козьмінського в Варшаві, головний редактор часопису «Критика права» (Республіка Польща)

Міхальський Томаш, доктор наук, доцент кафедри географії регіонального розвитку Гданського університету, Гданськ (Республіка Польща), tomasz.michalski@ug.edu.pl

Ніколас Шмітт, кандидат наук, старший науковий співробітник Інституту федералізму Університету Фрібургу (Швейцарія), Nicolas.schmitt@umifr.ch

Перцев Роман Валерійович, кандидат юридичних наук, відділ ідентифікації та криміналістики (DIFC) Поліція Ізраїлю, Єрусалим (Ізраїль)

Вечорек Лешик, доктор habilitований, доцент, завідувач кафедри кримінального права, кримінології та криміналістики Факультету юридичних і суспільних наук Університету ім. Яна Кохановського в м. Кельц (Республіка Польща), wieczorekleszek@op.pl

Яскренія Єжи, професор, доктор habilitований (Dr Hab), декан Факультету юридичних і суспільних наук Університету ім. Яна Кохановського в м. Кельце, завідувач кафедри конституційного, європейського і міжнародного публічного права, Віце-президент Правління Польського Товариства конституційного права, Спікер Товариства Польських парламентаріїв, член Правління Європейського Товариства колишніх парламентаріїв Ради Європи (FP-AP) в Парижі (Республіка Польща), jerzuj@hot.pl

Акімова Людмила Миколаївна, доктор наук з державного управління, професор, заслужений працівник освіти України, професор кафедри фінансів та економічної безпеки Національного університету водного господарства та природокористування, l_akimova@ukr.net

Якимчук Аліна Юрївна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри державного управління, документознавства та інформаційної діяльності Національного університету водного господарства та природокористування, alinayakim@ukr.net

Заросило Володимир Олексійович, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності Навчально-наукового інституту права імені князя Володимира Великого Міжрегіональної Академії управління персоналом

Сопілко Ірина Миколаївна, доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, декан юридичного факультету Національного Авіаційного Університету

Кисленко Дмитро Петрович, доктор педагогічних наук, кандидат юридичних наук, професор, провідний науковий співробітник, Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського

Хаджирадева Світлана Костянтинівна, доктор наук з державного управління, професор, заступник директора Української школи урядування

Рябцев Геннадій Леонідович, доктор наук з державного управління, професор, професор Києво-Могилянської школи урядування, головний науковий співробітник Національного інституту стратегічних досліджень

Яровой Тихон Сергійович, доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри міжнародних відносин та політичного консалтингу Інституту права та суспільних відносин Університету «Україна», tikhon_9563963@ukr.net

Барабаш Юрій Григорович, доктор юридичних наук, професор, проректор з навчальної роботи Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Скрипник Олександр Васильович, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, директор Інституту держави і права імені В. М. Корецького Національної академії наук України

Губанов Олег Олександрович, доктор юридичних наук, професор, доцент кафедри службового та медичного права, Навчально-науковий інститут права, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Нестерович Володимир Федорович, доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри державно-правових дисциплін Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка, mail@lduvs.edu.ua

Тимошенко Юрій Петрович, кандидат юридичних наук, професор, заступник директора Навчально-наукового інституту права імені князя Володимира Великого Міжрегіональної Академії управління персоналом

Швець Катерина Павлівна, доктор наук з державного управління, кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри цивільно-правових дисциплін та міжнародного права Навчально-наукового інституту права імені князя Володимира Великого, проректор, Міжрегіональна Академія управління персоналом

Муравйов Кирило Володимирович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного, фінансового та банківського права Навчально-наукового інституту права імені князя Володимира Великого, Міжрегіональна Академія управління персоналом

Нестор Віталій Романович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри теорії держави і права та конституційного права Навчально-наукового інституту права імені князя Володимира Великого, Міжрегіональна Академія управління персоналом

Амелін Олександр Юрійович, кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності Навчально-наукового інституту права імені князя Володимира Великого, Міжрегіональна Академія управління персоналом

Адам Адріан Останек, доктор наук, доктор habilitований, професор Військового технологічного університету (Республіка Польща)

Мануель Давид Массено, доцент Політехнічного інституту Бежа (Португалія)

Агнешка Шпак, доктор habilitований, професор кафедри міжнародної безпеки Інституту досліджень безпеки, Торунь (Республіка Польща), szpak@journals.maur.kiev.ua

Олександра Леткова, доктор права, доцент, юридичний факультет Університету Матея Бела, Банска Бистрица (Словаччина)

Маргін Белтран Сауседо, кандидат наук, професор, юридичний факультет Abogado Ponciano Arriaga Leija, Автономний університет Сан-Луїс-Потосі (Мексика)

Chief Editor

Shchokin Rostyslav Heorhiiovych, Doctor of Law, Professor, President of the Interregional Academy of Personnel Management

Members of the editorial board:

Jablonska-Bonsa Jolanta, Professor, Doctor of Law, Head of the Department of Theory, Philosophy and History of Law of Kozminski University, Editor-in-Chief of Critique of Law (Republic of Poland)

Tomasz Michalski, Doctor of Science, Associate Professor at the Department of Geography of Regional Development, University of Gdansk, Gdansk (Republic of Poland), *tomasz.michalski@ug.edu.pl*

Nicholas Schmitt, PhD, Senior Researcher at the Institute of Federalism, University of Friborg (Switzerland), *Nicolas.schmitt@unifr.ch*

Pertsev Roman Valeriiovych, PhD (Law), Division of Identification and Forensic Science (DIFC) of Israel Police, Jerusalem (Israel)

Vechorek Leshyk, Doctor Habilitated, Associate Professor, Head of the Department of Criminal Law, Criminology and Criminology, Faculty of Law and Social Sciences, Jan Kochanowski University of Kielce (Republic of Poland), *wieczorekleszek@op.pl*

Yaskrenia Jerzy, Professor, Doctor Habilitated (Dr. Hab.), Dean of the Faculty of Law and Social Sciences, Jan Kochanowski University of Kielce, Head of the Department of Constitutional, European and International Public Law, Vice-President of the Board of the Polish Society of Constitutional Law, Speaker of the Society of Polish Parliamentarians, Member of the Board of the European Society of Former Parliamentarians (FP-AP) in Paris (Republic of Poland), *jerzyj@hot.pl*

Akimova Lyudmyla Mykolayivna, Doctor of Science in Public Administration, Professor, Honored Education Worker of Ukraine, Professor at the Department of Financial and Economic Security of the National University of Water Management and Nature Resources Use (Ukraine)

Yakymchuk Alina Yuriyvna, Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Public Administration, Documentation and Information Activity of the National University of Water Management and Nature Resources Use, *alinayakim@ukr.net* (Ukraine)

Zarosylo Volodymyr Oleksiyovych, Doctor of Law, Professor, Head of the Department of Law-Enforcement and Anti-Corruption Activities of the Educational-Scientific Institute of Law named after Volodymyr the Great, Interregional Academy of Personnel Management (Ukraine)

Sopilko Iryna Mykolayivna, Doctor of Law, Professor, Honored Lawyer of Ukraine, Dean of the Faculty of Law of the National Aviation University (Ukraine)

Kyslenko Dmytro Petrovych, Doctor of Pedagogy, PhD in Law, Professor, Leading Researcher, National Defence University of Ukraine (Ukraine)

Khadzhiradeva Svitlana Kostiantynivna, Doctor of Science in Public Administration, Professor, Deputy Director of the Ukrainian School of Government, Head of the Center for Evaluation of Candidates for Civil Service Positions (Ukraine)

Ryabtsev Hennadiy Leonidovych, Doctor of Science in Public Administration, Ph.D., Professor, Professor at Kyiv-Mohyla School of Government, Chief Researcher at the National Institute for Strategic Studies (Ukraine)

Yarovoy Tikhon Serhiiovych, Doctor of Sciences in Public Administration, Ph.D., Professor, Professor at the Department of International Relations and Political Consulting of the Institute of Law and Public Affairs, Open International University of Human Development "UKRAINE", *tikhon_9563963@ukr.net* (Ukraine)

Barabash Yurii Hryhorovych, Doctor of Law, Professor, Vice-Rector for Academic Affairs of Yaroslav Mudryi National Law University (Ukraine)

Skrypniuk Oleksandr Vasyliovych, Doctor of Law, Professor, Academician of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine, Deputy Director of V.M. Koresky Institute of State and Law of NAS of Ukraine (Ukraine)

Hubanov Oleh Oleksandrovych, Doctor of Law, Professor, Associate Professor at the Department of Service and Medical Law, Educational and Research Institute of Law, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine)

Nesterovych Volodymyr Fedorovych, Doctor of Law, Associate Professor, Head of the Department of State and Law Disciplines of Luhansk State University of Internal Affairs named after E.O. Didorenko, *mail@lduvs.edu.ua* (Ukraine)

Tymoshenko Yuriy Petrovych, PhD in Law, Professor, Deputy Director of the Educational-Scientific Institute of Law named after Volodymyr the Great, Interregional Academy of Personnel Management (Ukraine)

Shvets Kateryna Pavlivna, Doctor of Sciences in Public Administration, PhD in Law, Associate Professor, Professor at the Department of Civil Law Disciplines and International Law of the Educational-Scientific Institute of Law named after Volodymyr the Great, Vice-Rector, Interregional Academy of Personnel Management (Ukraine)

Muraviov Kyrylo Volodymyrovych, Doctor of Law, Professor, Professor at the Department of Administrative, Financial and Banking Law of the Educational-Scientific Institute of Law named after Volodymyr the Great, Interregional Academy of Personnel Management (Ukraine)

Nestor Vitalii Romanovych, Doctor of Law, Professor, Professor at the Department of Theory of State and Law and Constitutional Law of the Educational-Scientific Institute of Law named after Volodymyr the Great, Interregional Academy of Personnel Management (Ukraine)

Amelin Oleksandr Yuriiovych, PhD in Law, Associate Professor, Professor at the Department of Law Enforcement and Anti-Corruption Activities of the Educational-Scientific Institute of Law named after Volodymyr the Great, Interregional Academy of Personnel Management (Ukraine)

Adam Adrian Ostaneck, DSc, Dr. Hab., Professor at the Military University of Technology (Republic of Poland)

Manuel David Masseno, Associate Professor, Polytechnic Institute of Beja (Portugal)

Agnieszka Shpak, Dr. Hab., Professor at the Department of International Security, Institute of Security Studies, Torun (Republic of Poland), *sypak@journals.maup.kiev.ua*

Alexandra Letkova, JUDr., Associate Professor, Faculty of Law Matej Bel University, Banska Bystrica (Slovakia)

Martín Beltrán Saucedo, PhD, Full Professor, Faculty of Law Abogado Ponciano Arriaga Leija, Autonomous University of San Luis Potosí (Mexico)

ЗМІСТ

Аганін Б. Ю.

Окремі види небезпеки у процесі розміщення відкритої інформації у різноманітних джерелах та і мережі інтернет..... 6

Бантишев О., Стрельбицька Л., Стрельбицький М.

Окупанти – злочинці: об'єктивна сторона кримінальних правопорушень, що ними вчиняються в Україні в умовах повномасштабної війни.....12

Габ М. І., Томашівський М. О.

Штучний інтелект у юриспруденції: ефективність, точність і демократизація правосуддя..... 23

Зуб А. А.

Застосування безпілотних технологій для охорони об'єктів критичної інфраструктури..... 28

Кірін Р. С., Баранов П. М.

Класифікація суб'єктів експертно-гемологічних правовідносин.....33

Нестеренко А.

Цифрові гроші та фінансова система: регулювання, переваги та ризики..... 44

Пилипченко О. О., Семенець-Орлова І. А.

Проблеми забезпечення прав людини в контексті сучасних міграційних тенденцій.....52

Сервецький І. В., Сушко О. В.

Історичні засади боротьби з корупцією..... 59

Суслін С. В.

Правові аспекти міжнародного співробітництва України у сфері протидії інформаційним загрозам в умовах воєнного стану.....67

Аганін Богдан Юрійович,

кандидат юридичних наук, головний спеціаліст Управління моніторингу дотримання прав людини Міністерства внутрішніх справ України, вул. Академіка Богомольця, 10, м. Київ, 01601; <https://orcid.org/0000-0002-8654-3940>

ОКРЕМІ ВИДИ НЕБЕЗПЕКИ У ПРОЦЕСІ РОЗМІЩЕННЯ ВІДКРИТОЇ ІНФОРМАЦІЇ У РІЗНОМАНІТНИХ ДЖЕРЕЛАХ ТА І МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Анотація. У науковій статті встановлено, що сучасний стан обміну і отримання інформації кардинально відрізняється від систем, які використовувалися два-три десятиліття раніше. Такі зміни пов'язані з швидким розвитком мережі Інтернет та інших засобів отримання інформації включно зі супутниковими системами.

У статті обґрунтовано, що виокремлення технології OSINT має досить великий вплив на систему інформації в цілому, а також на розвиток наукових досліджень та технічних рішень в окремих галузях. Крім того використання відкритих джерел інформації дає можливість оцінки ризиків інвестицій та інших фінансових операцій, проте якщо так інформація є правдивою.

Проте разом з позитивними аспектами використання відкритих джерел інформації у зазначеній системі є досить вагомі недоліки. Перш за все що відкрита інформація може змінюватися з метою ведення інформаційної війни, що широко використовується засобами масової інформації Російської Федерації під час повномасштабного вторгнення в Україну.

З іншого боку використання відкритих джерел та застосування технологій штучного інтелекту можуть сприяти отриманню повної інформації про ті чи інші об'єкти і зазначена інформація може використовуватися для нанесення ударів по таким об'єктам за допомогою дронів або ракет.

Обґрунтовано, що з метою убезпечення форм і методів використання технології OSINT тобто інформації з відкритих джерел необхідно перш за все вдосконалювати систему правового регулювання і впливу на недобросовісних отримувачів відкритої інформації. З цією метою в Європейському Союзі вже прийняті окремі нормативні документи, які треба вивчити і в разі можливості використання в Україні підготувати відповідні пропозиції.

Зроблено висновки, що основними напрямками підвищення рівня безпеки у сфері використання відкритої інформації є крім правового регулювання можливість зменшення обсягу відкритої інформації, особливо у сфері оборони та інших сферах, які стосуються військових об'єктів та інфраструктурних об'єктів.

Ключові слова: національна безпека України, OSINT, система отримання відкритої інформації, Інтернет, інформаційні мережі, зміни при використанні відкритої інформації, правове регулювання використання відкритої інформації, безпека окремих осіб.

Ahanin Bohdan Yuriyovych,

Candidate of Legal Sciences, Chief Specialist at the Human Rights Monitoring Department of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, 10, Akademika Bohomoltsia Str., Kyiv, 01601; <https://orcid.org/0000-0002-8654-3940>

CERTAIN TYPES OF DANGERS IN THE PROCESS OF POSTING OPEN INFORMATION IN VARIOUS SOURCES AND ON THE INTERNET

Abstract. The scientific article establishes that the current state of information exchange and acquisition is fundamentally different from the systems that were used two or three decades earlier. Such changes are associated with the rapid development of the Internet and other means of obtaining information, including satellite systems.

The article substantiates that the isolation of OSINT technology has a fairly large impact on the information system as a whole, as well as on the development of scientific research and technical solutions in certain industries. In addition, the use of open sources of information makes it possible to assess the risks of investments and other financial transactions, but if so, the information is true.

However, along with the positive aspects of the use of open sources of information in the specified system, there are quite significant disadvantages. First of all, open information can be changed for the purpose of waging information warfare, which is widely used by the Russian Federation media during the full-scale invasion of Ukraine.

On the other hand, the use of open sources and the application of artificial intelligence technologies can contribute to obtaining complete information about certain objects, and this information can be used to strike such objects using drones or missiles.

It is substantiated that in order to secure the forms and methods of using OSINT technology, that is, information from open sources, it is necessary, first of all, to improve the system of legal regulation and influence on unscrupulous recipients of open information. For this purpose, the European Union has already adopted separate regulatory documents that need to be studied and, if possible, to prepare appropriate proposals for use in Ukraine.

It was concluded that the main areas of increasing the level of security in the field of using open information are, in addition to legal regulation, the possibility of reducing the volume of open information, especially in the field of defense and other areas related to military facilities and infrastructure facilities.

Key words: *national security of Ukraine, OSINT, system for obtaining open information, Internet, information networks, changes in the use of open information, legal regulation of the use of open information, security of individuals.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасний стан використання інформації та її отримання відрізняється від попередніх форм і методів радикально. Розвідувальні органи всіх держав вже не використовують в переважній більшості агентурну та дипломатичну розвідку. Всі питання отримання інформації покладені на мережу Інтернет та інші мережі.

Особливе занепокоєння на сьогодні викликає використання інформації, яка є у вільному доступі і може використовуватися будь-ким.

Висвітлено основні проблеми у сфері використання відкритої інформації та інші впливу на безпеку окремих осіб, а також на національну безпеку.

Аналіз показує, що особливої уваги вимагають питання використання відкритої інформації з метою розвідувальних заходів а також з метою дискредитації та формування негативного іміджу як окремих осіб так і підприємств, установ та організацій.

Запропоновано розробляти окремі форми і методи правового регулювання відкритої інформації, а також відповідних технічних можливостей з метою запобігання і протидії використання інформації для спричинення шкоди

Подальший ефективний розвиток використання відкритої інформації має стимулюватися всіма формами і методами, проте встановлення певних обмежень є необхідним

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Тео-

ретичною основою статті є певний спектр наукових і законодавчих джерел. Основними з них є закони України, окремі програми та інші нормативно-правові акти. Використовується також інформаційно-аналітичний матеріал, який висвітлює різні позитивні аспекти використання технології OSINT з метою підвищення ефективності розвитку науки і техніки. У статті використовувалися дослідження таких авторів як Жмур Н. В, Пик С., Клімушин П.С та ряд інших. Водночас, аналізувалися роботи таких дослідників як Легомінова С.В. та інші, які розробляли напрями щодо шкідливості технології OSINT.

Використовувалися іноземні джерела та окремі нормативні акти Європейського Союзу.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою пропонованого наукового дослідження є обґрунтування більш зваженого підходу до висвітлення та використання інформації у відкритих джерелах з метою запобігання негативного впливу такої інформації як на окремих осіб, так і на національну безпеку України.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. З часу виникнення людського суспільства та держав у світі безперервно точиться боротьба за отримання інформації, яка б давала змогу отримати певну перевагу однієї з держав над іншою, послаблення її, виникнення можливості отримання прибутку від тих чи інших джерел. При цьому використовувалась різноманітна інформація, але найбільш цінною виявлялася інформація, яка була отримана шляхом розвідки та таємних операцій.

Досить вдало питання розвідки та отримання інформації було висвітлено в підручнику, який

був підготовлений науково-педагогічним колективом Навчально-наукового інституту права ім. князя Володимира Великого Міжрегіональної академії управління персоналом «Оперативно-розшукова діяльність» [1]. У підручнику наведено посилання на Біблію де автори пишуть, що вже в Стародавні часи з метою встановлення могутності держави Ханаан Моїсей відправляв своїх прибічників до зазначеної держави, які проводили опитування жителів Ханаану, змальовували його мапу та т. ін. [2]. Одним з творів який присвячений мистецтву розвідки став також трактат китайського полководця Сунь-Дзи [3]. Разом з тим він писав про військову розвідку як специфічного типу розвідки. Окремі питання розвитку розвідки висвітлені також і у статті Сушка О. [4].

З розвитком держав постійно розвивалась і розвідка, вдосконалювалися її форми і методи. В переважній більшості розвідка у різних державах будувалася для потреб війни, тому діяльності поширеною була також теорія ведення війни та розвідки з метою ведення війни К. фон Клаузевица «Про війну» [5].

При цьому якщо навіть в 20 сторіччі ще до Другої світової війни в більшості випадків використовувалась так звана «агентурна розвідка» та «дипломатична розвідка», тобто направлення своїх агентів на території інших країн з метою добування певної інформації, або підготовка спеціальних дипломатів для ведення розвідки, то вже у кінці 20 сторіччя зазначені форми отримання інформації поступово стали непотрібними.

В цілому можна виокремити декілька видів отримання таємної інформації, які використовувалися в процесі розвитку розвідки. Окремі дослідники визначають такі види:

- агентурна розвідка, тобто введення до країни, в якій у іншої країн є інтереси спеціально підготовлених осіб, які повинні збирати як таємну так і іншу інформацію та передавати її до спеціальних служб;

- дипломатична розвідка, направлення до певних країн дипломатів, які мають спеціальну підготовку та займаються відповідним збиранням інформації;

- технічна розвідка, тобто збирання інформації за допомогою різноманітних технічних пристроїв [6].

Поступово на заміну використання агентів, резидентів та просто шпигунів прийшли радіоелектронні та інші технічні засоби та пристрої. На сьогодні практично кожна країна, яка має супутники, може практично відслідковувати

всі предмети, а також транспорт, будівництво та інші речі на території іншої країни.

Якщо розглядати Україну то можна констатувати, що у нас майже не має на жаль супутників – шпionів, проте є досить розвинена система Інтернету та інших соціальних мереж, які дозволяють здійснювати відповідні заходи щодо проведеної розвідки.

Проте на сьогодні у світі сформувалась досить цікава система яка має назву розвідки з відкритих джерел (Open source intelligence, OSINT) [7]. Одним з напрямів зазначеної діяльності вже зараз виділяється IMINT (imagery intelligence) видова розвідка. Ця система ставить за мету збір різноманітної розвідувальної інформації, яка отримана за допомогою фотографічної, оптико-електронної або радіолокаційної апаратури [1]. Основними джерелами отримання інформації є аерозйомка та космічна зйомка. При цьому інформація визначається на основі детального та ретельного аналізу великої кількості зображень, які отримані за допомогою зазначених видів зйомки.

Разом з тим на сьогодні є досить велика кількість інформації, що стосується економічної, соціальної, політичної, культурної та духовної сфер і яка є у відкритому доступі. В Україні є відповідні нормативні акти які регулюють види інформації, що можуть бути засекречені. У першу чергу до них відноситься Закон України «Про державну таємницю», у якому визначені основні напрями та види інформації, яка може бути засекречена. До сфер інформації, яка може бути засекречена відносяться:

- оборона та діяльності щодо забезпечення оборони держави;

- стан економіки держави;

- дослідження у сфері науки і техніки;

- відомості про зовнішні відносини держави;

- відомості щодо державної безпеки та питань охорони правопорядку [8].

Щодо відкритої так званої публічної інформації то у згаданому законі та в Законі України «Про доступ до публічної інформації» вказано, до неї відносяться дані: які відображають стан довкілля, вплив на життя і здоров'я громадян, якість продуктів, надзвичайні події, які впливають на стан життя і здоров'я громадян, або загрожують їхній безпеці, стан медичного обслуговування, стан освіти та охорони правопорядку [9].

На сьогодні збереження інформації та її нерозповсюдження є особливо важливим у зв'язку з повномасштабним вторгненням Російської Федерації та війною в Україні. Окремі питання

щодо дотримання відповідних норм стосовно розповсюдження інформації внесені також до Закону України «Про основи національного спротиву» [10] та до ряду інших нормативних актів.

Проте на практиці досить часто відбуваються порушення зазначено законодавства. Якщо засоби масової інформації повідомляють про такі небезпечні події, які викликані наприклад, діями тих чи інших керівників підприємств, установ та організацій і виникли у певному районі то для осіб, які моніторять ситуацію і роблять висновки що у даному районі розташовані наприклад, підприємства, які пов'язані з ядерною енергетикою та т. ін. не складає особливих проблем моніторити ситуацію в цьому районі. Тим більше вона пов'язана з впливом на стан життя і здоров'я людей.

Крім того працівники засоби масової інформації обов'язково проведуть опитування громадян та висвітлять карту та місцезнаходження об'єктів, які стали причиною надзвичайних ситуацій. Не треба бути дуже розумним, щоб зробити відповідні висновки де і як працювало підприємство. Особливо важливим є також питання притягнення до відповідальності осіб, які винні у створенні надзвичайних ситуацій.

В переважній більшості суд є відкритим, працівники засоби масової інформації висвітлюють всі події коментують та т. ін. Для осіб, які зацікавлені у тому, щоб встановити, яке підприємство розташоване на зазначеній території, його нам діяльності та т. ін. не становить особливої проблеми все це встановити. А якщо пов'язати отримані дані з даними космічної розвідки, то всі спроби, щось сховати стають марними.

На сьогодні вже є цілий ряд публікацій, які вказують, що використання OSINT перш за все небезпечне як для окремих галузей народного господарства так і для національної безпеки в цілому. Легомінова С.В. разом з кількома авторами проаналізували шкідливість технології OSINT [11] і довели, що її використання повинно бути певною мірою обмежене.

Вони довели, що вимагає вирішення питання про етичність та законність використання технології OSINT. Особливо важливим є використання технології відкритого збору інформації в комерційних цілях. Якщо у Європейському Союзі існують певні механізми, які встановлюють обмеження використання відкритих баз даних для збору відповідної інформації, то в Україні ще цього немає.

Окремо слід зазначити, що на даний час в Україні йде повномасштабна війна у ході якої

Російська Федерація використовує всі форми і методи та засоби. Пропагандистами Російської Федерації досить часто використовуються відкриті джерела інформації для створення ІПСО. При цьому відкрита інформація певною мірою змінюється перекручуються різні факти. Зазначені спеціальні операції спрямовані на населення України так і на населення інших країн. За допомогою таких операцій наприклад, формуються негативні риси більшості заходів, які проводяться в Україні наприклад, таких як мобілізація, робота державних органів та т. ін.

Відповідно треба розробляти заходи протидії таким ІПСО.

Крім того необхідно розробляти відповідні законодавчі акти, які б передбачали, що якщо інформація знаходиться у публічному доступі, то це не дає підстав для її використання у зміненому вигляді або поширення в неповному обсязі чи перекручено. Користувачі мають поважати конфіденційність, особливо особистої інформації, яка є наприклад, у соціальних мережах. На сьогодні вже цілий ряд країн починають вживати заходи для захисту від неправомірного використання відкритих баз даних для формування впливу чи створення негативного контенту.

Клімушин П. С. та Білобров А. В аналізуючи технології OSINT, показують, що їх використання є корисним для оперативно-розшукової діяльності, проте необхідно виключити питання упередженого використання відкритої інформації та чітке розуміння аналізу, який проводиться [12].

Про позитивний вплив на ефективність використання технології OSINT пишуть і інші автори [13, 14]. Разом з тим у наукових працях існують окремі висновки, що технології OSINT є певною мірою небезпечними як для громадян так і для національної безпеки України в цілому.

Легомінова С. стверджує, що не існує універсального інструменту який можна використовувати з метою захисту від збору відкритих даних про особу чи організацію. Разом з тим вона пропонує ряд окремих превентивних заходів які в окремих випадках дозволяють перш за все зменшити шкідливість неправомірного чи неправильного використання технології OSINT.

Серед пропозицій можна виокремлювати такі:

- обмеження висвітлення особистої інформації у соціальних мережах для громадян;
- навчання та підвищення рівня відповідальності персоналу організацій щодо висвітлення інформації, яка в подальшому може бути використана з шкідливою метою

– проведення відповідного моніторингу з метою отримання розуміння того, яка інформація, може бути використана з негативною метою;

– розроблення відповідних заходів щодо усунення наслідків шкідливого використання відкритої інформації;

– впровадження окремих форм і методів дезінформації, особливо у сфері безпеки та оборони, або поширення різноманітної інформації, яка може використовуватися, але тільки в обмеженому вигляді;

– зменшення доступу представників засобів масової інформації особливо на місця надзвичайних ситуацій та пряма заборона проведення зйомок і інших заходів щодо місця та результатів надзвичайних ситуацій [11].

Проте зазначені заходи необхідно використовувати з посиланням на від нормативні акти, які треба прийняти.

Таким чином, впровадження ефективних заходів захисту від збору інформації за допомогою відкритих джерел є невід’ємною складовою стратегії забезпечення кібербезпеки для сучасних організацій.

Висновки та перспективи подальших досліджень:

1. Використання технології OSINT має позитивний вплив на розвиток наукових досліджень у всьому світі в тому числі і в Україні, адже сучасні соціальні мережі та Інтернет містять досить багато інформації, яка може бути використана як науковцями так і практиками.

2. Поряд з позитивними рисами використання технології OSINT визначаються і певні застереження, адже відкриті джерела інформації дають можливість одну й ту ж саму інформацію використовувати в різних цілях. Особливо часто інформація у перевернутому вигляді використовується засобами масової інформації Російської Федерації для створення інформаційно-пропагандистських завдань, які стосуються як окремих громадян так і держави в цілому. Таким чином відкрита інформація перетворюється на відверту пропаганду. Можуть необхідно розробити відповідні дії, щоб зміни які додаються до відкритої інформації або її перевернування, яке потім тиражують окремі засоби масової інформації підлягали відповідній кваліфікації в особи, які розповсюджують зазначену інформацію могли притягатися до відповідальності.

3. Є також необхідність підготовки окремих законодавчих актів щодо правового регулювання використання відкритої інформації та її

змінення з метою дискредитації чи іншої шкоди.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Оперативно-розшукова діяльність. Навчальний посібник автори С. В. Князев, А. М. Кислий., І. А., Козаченко О. І., Ільницький В. Я., Марець Б. М., Кислий А. М., Демедюк С. В. та ін. Нац. поліція України. Київ: Людмила, 2019. 239 с.
2. Біблія Книги Старого Завіту. Четверта книга Мойсея. Глава 13, ст. 3, 18–30, 1990 р.
3. Сунь-дзи. Мистецтво війни; пер. С. Лесняк. Львів: Видавництво Старого Лева, 2016. 103 с.
4. Сушко О. Поняття розвідки та особливості її ведення в антсько-візантійських конфліктах VI століття. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Юридичні науки*, 2024.4(72), 43–48. <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2024.4.8>
5. Клаузевіц К. Найважливіші принципи ведення війни; пер. С. Іванчук. Київ: Арії, 2023. 384 с
6. Пик С. Розвідувальна діяльність у сучасному світі та її пріоритети. *Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини*. 2013. Випуск 32. URL: https://intrel.lnu.edu.ua/wpcontent/uploads/2015/10/VLNU_Mv_2013_32_12.pdf
7. Жмур Н. В. Історія становлення та сучасний стан технології пошуку інформації. *OSINT Юридичний вісник НАУ*. 2022. 3 (64)
8. Про державну таємницю Закон України від 21 січня 1994 року № 3855-XII. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, № 16, ст.93
9. Про доступ до публічної інформації Закон України від 13 січня 2011 року № 2939-VI Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 32, ст. 314
10. Про основи національного спротиву Закон України від 16 липня 2021 року № 1702-IX Відомості Верховної Ради (ВВР), 2021, № 41, ст.339
11. Легомінова С. В. Небезпека інструментів OSINT та способи пом'якшення наслідків їх використання для організації. *Кібербезпека. Освіта, наука, техніка* № 1 (25) 2024.
12. Клімушин П. С., Білобров А. В. Використання технологій OSINT для отримання інформації. Протидія кіберзлочинності та торгівлі людьми Харків 2020. URL: https://www.univd.edu.ua/general/publishing/konf/27_05_2020/pdf/39.pdf
13. Ісмайлов К. Ю. Особливості кримінальної розвідки з відкритих джерел як інструмент збирання оперативної інформації. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2016. № 2. С. 110–113.
14. Жарков Я. М, Васильєв А. О. Наукові підходи щодо визначення суті розвідки з відкритих джерел. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2013. Вип. 30. С. 38–41.
15. Мірошниченко О. І., Ланде Д. В. Роль методів OSINT та їх застосування під час воєнних конфліктів Всеукраїнська науково-практична конференція студентів, аспірантів та молодих вчених. URL: <https://ela.kpi.ua/server/api/core/bitstreams/a04460d3-93d9-48b7-ba83-f5bace2083ec/content>

REFERENCES:

1. Operatyvno-rozshukova diialnist [Operational and investigative activities Textbook] (2019). authors S. V. Knyazev, A. M. Kyslyi, I. A., Kozachenko O. I., Ilnytskyi V. Ya., Marets B. M., Kyslyi A. M., Demedyuk S. V. and others. National Police of Ukraine. Kyiv: Lyudmila, 239 p.
2. Bibliia Knyhy Staroho Zavitu [Bible Books of the Old Testament] (1990). The Fourth Book of Moses. Chapter 13, p. 3, 18–30.
3. Sun, Tzu. (2016). *Mystetstvo viiny* [The Art of War]. trans S. Lesnyak. Lviv: Old Lion Publishing House, 103 p.
4. Sushko, O. (2024). Poniattia rozvidky ta osoblyvosti yii vedennia v antsko-vizantiiskykh konfliktakh VI stolittia [The concept of intelligence and features of its conduct in the Anti-Byzantine conflicts of the VI century]. *Scientific works of the Interregional Academy of Personnel Management. Legal Sciences*, 4 (72), 43–48. <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2024.4.8>
5. Clausewitz, K. (2023). Naivazhlyvishi pryntsyipy vedennia viiny [The most important principles of warfare]. trans S. Ivanchuk. Kyiv: Ariy, 384 p
6. Pyk, S. (2013). Rozviduvalna diialnist u suchasnomu sviti ta yii priorytety [Intelligence activity in the modern world and its priorities Bulletin of Lviv University]. *International relations series*. Issue 32. Retrieved from: https://intrel.lnu.edu.ua/wpcontent/uploads/2015/10/VLNU_Mv_2013_32_12.pdf
7. Zhmur, N. V. (2022). Istoriia stanovlennia ta suchasnyi stan tekhnolohii poshuku informatsii [History of formation and current state of information retrieval technologies]. *OSINT Legal Bulletin of NAU* 3 (64).
8. Pro derzhavnu taiemnytsiu Zakon Ukrainy [On State Secrets Law of Ukraine] dated January 21, 1994 № 3855-XII Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR), 1994, No. 16, p. 93.
9. Pro dostup do publichnoi informatsii Zakon Ukrainy [On Access to Public Information Law of Ukraine] dated January 13, 2011 No. 2939-VI Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR), 2011, No. 32, p. 314.
10. Pro osnovy natsionalnoho sprotyvu Zakon Ukrainy [On the Foundations of National Resistance Law of Ukraine] dated July 16, 2021 No. 1702-IX Bulletin of the Verkhovna Rada (VVR), 2021, No. 41, p. 339.
11. Legominova, S.V. (2024). Nebezpeka instrumentiv OSINT ta sposoby pomiakshennia naslidkiv yikh vykorystannia dlia orhanizatsii [The Danger of OSINT Tools and Ways to Mitigate the Consequences of Their Use for the Organization]. *Cybersecurity. Education, Science, Technology* No. 1 (25).
12. Klimushyn, P. S., Bilobrov, A. V. (2020). Vykorystannia tekhnolohii OSINT dlia otrymannia informatsii [Using OSINT technologies to obtain information]. Counteraction to cybercrime and human trafficking Kharkiv. Retrieved from: https://www.univd.edu.ua/general/publishing/konf/27_05_2020/pdf/39.pdf
13. Ismailov, K. Yu. (2016). Osoblyvosti kryminalnoi rozvidky z vidkrytykh dzherel yak instrument zbyrannia operatyvnoi informatsii [Peculiarities of criminal intelligence from open sources as a tool for collecting operational information]. *South Ukrainian Law Journal*. No. 2. P. 110–113.
14. Zharkov, Ya. M., Vasyliiev, A. O. (2013). Naukovi pidkhody shchodo vyznachennia suti rozvidky z vidkrytykh dzherel [Scientific approaches to determining the essence of intelligence from open sources]. *Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv*. Issue 30. P. 38–41.
15. Miroshnychenko, O. I., Lande, D. V. Rol metodiv OSINT ta yikh zastosuvannia pid chas voienykh konfliktiv Vseukrainska naukovo-praktychna konferentsiia studentiv, aspirantiv ta molodykh vchenykh [The role of OSINT methods and their application during military conflicts All-Ukrainian scientific and practical conference of students, postgraduates and young scientists] Retrieved from: <https://ela.kpi.ua/server/api/core/bitstreams/a04460d3-93d9-48b7-ba83f5bace2083ec/content>

Бантишев Олександр,

кандидат юридичних наук, професор, провідний науковий співробітник Науково-організаційного центру Національної академії Служби безпеки України, вул. Максимовича, 22, Київ, Україна, 03066; <https://orcid.org/0000-0001-9206-7701>

Стрельбицька Лілія,

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри цивільно-правових дисциплін, Заслужений працівник освіти України Національної академії Служби безпеки України вул. Максимовича, 22, Київ, Україна, 03066; <https://orcid.org/0000-0003-2339-9088>

Стрельбицький Микола,

доктор юридичних наук, професор, Заслужений працівник освіти України, головний науковий співробітник Науково-організаційного центру Національної академії Служби безпеки України, вул. Максимовича, 22, Київ, Україна, 03066, <https://orcid.org/0000-0002-9991-0199>

ОКУПАНТИ – ЗЛОЧИНЦІ: ОБ’ЄКТИВНА СТОРОНА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЩО НИМИ ВЧИНЯЮТЬСЯ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

Анотація. У статті застосовано науково-методологічний підхід до аналізу об’єктивної сторони кримінальних правопорушень, що вчиняються окупантами в Україні в умовах повномасштабної війни. Визначено, що в умовах повномасштабної війни в Україні окупантами вчиняються дії, що за об’єктивною стороною кримінальних правопорушень підпадають під кримінальні злочини, передбачені відповідними статтями Кримінального кодексу України, що дозволяє дати їм правильну кваліфікацію при розгляді справ у судах.

Мета роботи. Метою статті є комплексний аналіз та дослідження об’єктивної сторони кримінальних правопорушень, що вчиняються окупантами в Україні в умовах повномасштабної війни.

Методологія. У запропонованій статті особливу увагу приділено аналізу аспектів практичного застосування існуючих методів виявлення та документування злочинної діяльності окупантів, процесуальному закріпленню доказової бази фактів здійснення злочинної діяльності згідно законодавства України.

Наукова новизна. Доведено, що в процесі повномасштабної війни росії проти України окупантами все більше використовується організована злочинність, вчиняється безліч загально-кримінальних правопорушень. Розкрито методику підготовки підстав для правильної кваліфікації кримінальних злочинів, вчинених по відношенню як до військових України так і цивільного населення, що сприятиме прийняттю правильних рішень судовими інстанціями.

Висновки. Зазначається, що автори детально аналізують об’єктивну сторону здійснюваних окупантами кримінальних правопорушень та розмежовують їх від суміжних. Поряд з нормами КК України автори розглядають положення деяких міжнародних актів і конвенцій, що порушуються путінською росією. Слід мати на увазі, що будь – які кримінальні правопорушення, як правило, вчиняються у сукупності з іншими, коли особа вчиняє два або більше кримінальних правопорушень, передбачених різними статтями або різними частинами однієї статті – Особливої частини КК України. По мірі розгляду матеріалу автори пропонують зміни та доповнення до КК України, що дозволить вдосконалити його зміст.

Ключові слова: воєнні кримінальні правопорушення, загально-кримінальні правопорушення, об’єкт, суб’єкт, об’єктивна, суб’єктивна сторона правопорушення.

Bantyshev Oleksandr,

Candidate of Law, Professor, Leading Researcher at the SBU Research Center, 22, Maksymovicha Str., Kyiv, Ukraine, 03066; <https://orcid.org/0000-0001-9206-7701>

Strelbytska Lilia,

Doctor of Law, Professor, Professor at the Department of Civil Law Disciplines, Honored Worker of Education of Ukraine, National Academy of the Security Service of Ukraine, 22, Maksymovicha Str., Kyiv, Ukraine, 03066; <https://orcid.org/0000-0003-2339-9088>

Strelbytskyi Mykola,

Doctor of Law, Professor, Honored Worker of Education of Ukraine, Chief Researcher at the SBU Research Center, 22, Maksymovicha Str., Kyiv, Ukraine, 03066; <https://orcid.org/0000-0002-9991-0199>

OCUPIERS – CRIMINALS: THE OBJECTIVE ASPECT OF CRIMINAL OFFENSES COMMITTED IN UKRAINE UNDER A FULL-SCALE WAR

Abstract. *The article applies a scientific and methodological approach to the analysis of the objective side of criminal offenses committed by the occupiers in Ukraine in the context of a full-scale war. The authors determine that in a full-scale war in Ukraine, the occupiers commit actions which, according to the objective side of criminal offenses, fall under the criminal offenses provided for in the relevant articles of the Criminal Code of Ukraine, which allows them to be properly qualified in court.*

Research purpose. *The article aims to conduct a complex analysis and study the objective side of criminal offenses committed by the occupiers in Ukraine during a full-scale war.*

Methodology. *The present article pays special attention to the analysis of practical application of the existing methods of detecting and documenting criminal activities of the occupiers and the procedural consolidation of the evidence base of the facts of criminal activities under Ukrainian legislation.*

Scientific novelty. *It is proved that in the course of Russia's full-scale war against Ukraine, the occupiers increasingly opt for organized crime and commit many criminal offenses. The authors render the methodology for preparing the grounds for the correct qualification of criminal offenses committed against the military of Ukraine and the civilian population, which will facilitate the adoption of correct decisions by the courts.*

Conclusions. *It is noted that the authors analyze in detail the objective side of criminal offenses committed by the occupiers and distinguish them from related ones. Along with the norms of the Criminal Code of Ukraine, the provisions of some international acts and conventions violated by Putin's Russia are considered. It should be borne in mind that any criminal offenses are usually committed in conjunction with others, when a person commits two or more criminal offenses under different articles or different parts of one article – the Special Part of the Criminal Code of Ukraine. In the course of reviewing the material, the authors propose amendments and additions to the Criminal Code of Ukraine, which will improve its content.*

Key words: *military criminal offenses, general criminal offenses, object, subject, objective, subjective side of offense.*

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

У аналізі досліджень вітчизняних вчених щодо об'єктивної сторони кримінальних правопорушень, що вчиняються в Україні слід виділити праці М.Шуміло, В. Колесника, І. Гори, В. Сташиса, М. Коржанського, В. Шакуна, О. Костенка, М. Мельника, С. Клименка, В. Зоросило, А. Кислого та інших.

Постановка проблеми. В період повномасштабного вторгнення в Україну, нею активно використовується організована злочинність військовими, вчиняються різні кримінальні злочини. За даними офісу Генерального прокурора України станом на 15 січня 2024 р. зареєстровано 123387 злочинів агресії та воєнних злочинів. Серед них: порушення законів та звичаїв війни

(ст. 438 КК України), планування, підготовка або розв'язання та ведення агресивної війни (ст. 437 КК України); пропаганда війни (ст. 436 КК України) та інші. Зареєстровано 16048 злочинів проти національної безпеки. В тому числі: посягання на територіальну цілісність і недоторканість України (ст. 110 КК України); державна зрада (ст. 111 КК України); пособництво державі-агресору (ст. 111-2 КК України); диверсія (ст. 113 КК України) і т.п. Досить поширенні злочини проти дітей, внаслідок чого загинуло 520 дитини і поранено 1191 дітей [1].

На тимчасово окупованій території України російські окупанти вчиняють не лише воєнні кримінальні правопорушення, до яких можна віднести, наприклад, диверсію (ст. 113 КК

України); терористичний акт (ст. 258 КК України); насильство над населенням в районі воєнних дій (ст. 433 КК України); погане поводження з військовополоненими (ст. 434 КК України); порушення законів та звичаїв війни (ст. 438 КК України); екоцид (ст. 441 КК України); геноцид (ст. 442 КК України); найманство (ст. 447 КК України), але вчиняють і безліч загально-кримінальних правопорушень [2].

До них у першу чергу слід віднести умисне вбивство (ст. 115 КК України); умисне тяжке тілесне ушкодження (ст. 121 КК України); катування (ст. 127 КК України); незаконне позбавлення волі або викрадення людини (ст. 146 КК України); захоплення заручників (ст. 147 КК України); згвалтування (ст. 152 КК України); грабіж (ст. 186 КК України); розбій (ст. 187 КК України); умисне знищення або пошкодження майна (ст. 194 КК України); умисне пошкодження об'єктів електроенергетики (ст. 194-1 КК України); контрабанда (ст. 201 КК України); забруднення моря (ст. 243 КК України); посягання на життя журналіста (ст. 348-1 КК України); умисне пошкодження ліній зв'язку (ст. 360 КК України); злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку (ст. ст. 361-363¹ КК України) [2].

Всі ці злочини вчиняються з прямим умислом, коли винна особа (суб'єкт кримінального правопорушення) усвідомлює суспільно небезпечний характер своєї дії (як правило зазначені нами кримінальні правопорушення вчиняються шляхом дії); передбачає настання суспільно небезпечних наслідків і бажає їх настання.

Виклад основного матеріалу. Усвідомлення суспільно небезпечного характеру вчиненого означає, що винна особа розуміє як фактичні обставини, що стосуються об'єкта і об'єктивної сторони складу певного кримінального правопорушення, так і його суспільну небезпеку. До прикладу, при вчиненні умисного вбивства винна особа усвідомлює, що вона тим чи іншим чином позбавляє іншу особу життя і бажає це вчинити, кидаючи гранату або стріляючи з автомата у людину.

Осудна або обмежено осудна особа, що досягла віку кримінальної відповідальності, як правило, усвідомлює суспільну небезпечність своєї дії. При цьому не треба щоб винний усвідомлював протиправність і караність діяння, що ним вчиняється.

Діючий кримінальний закон України ґрунтується на відомому з давніх часів принципі, що

незнання закону не звільняє особу від кримінальної відповідальності.

При умисному вчиненні кримінальних правопорушень з матеріальними складами, до яких віднесена більшість перерахованих нами вище, свідомістю винного охоплюється не лише розуміння суспільно небезпечного характеру своїх дій, але і передбачення настання суспільно небезпечних наслідків.

При прямому умислі особа передбачає наслідки своєї дії і достовірно знає про неминучість їх настання.

У тому разі, якщо при вчиненні певного кримінального правопорушення винна особа передбачала і бажала настання більш тяжких наслідків, ніж ті, що настали у дійсності, то ми маємо замах на кримінальне правопорушення, визначений статтею 15 КК України.

В умовах агресивних воєнних дій кримінальні правопорушення, що вчиняються військовими рф, як правило, характеризуються раптовим умислом, тобто умислом, що раптово виник при відсутності розриву в часі між його виникненням і безпосередньої реалізацією. Але в умовах воєнних дій та в умовах агресії слід мати на увазі, що раптовий умисел має місце відносно конкретного суспільно небезпечного кримінального правопорушення. Що ж до злочинної діяльності взагалі, як бачимо, окупанти на території України психологічно готувались ще до того як опинились на нашій території.

Відносно злочинної діяльності взагалі кожний з них за деяким виключенням мав заздалегідь обміркований умисел, спрямований на вчинення будь-яких суспільно небезпечних дій проти України і її населення.

Кримінальні правопорушення, що вчиняються окупантами на території України, вчиняються іноземцями (громадянами рф).

Частина перша статті 6 КК України визначає наступне: «Особи, які вчинили кримінальне правопорушення на території України, підлягають кримінальної відповідальності за цим Кодексом». Це положення кримінального закону закріплює територіальний принцип визначення дії кримінального закону у просторі.

Поняття особи у цій кримінальній нормі охоплює фізичних осіб, що досягли віку кримінальної відповідальності та не мають права особистої недоторканості і дипломатичного імунітету є громадянами України (громадяни) іншої країни (іноземці), декількох іноземних держав (біпатриди), а також особи без громадянства взагалі (апатриди).

Стаття перша Закону України «Про державний кордон України» від 4 листопада 1991 р.

визначила, що територією України є суша, вода, надра, повітряний простір, що обмежені лінією і вертикальною поверхнею, що проходить по цій лінії і є державним кордоном України.

Особливо слід відзначити, що до території України також відносяться:

– військові судна, які приписані до портів на території України, де б вони не знаходились;

– невійськові судна, що приписані до портів України і плавають під її прапором у відкритому морі;

– військові повітряні судна України, приписані до аеропортів на території України, під її розпізнавальним знаком, де б вони не знаходились;

– невійськові повітряні судна України, які прописані до її аеропортів, знаходяться під її розпізнавальним знаком у відкритому повітряному просторі;

– територія дипломатичних представництв України за кордоном;

-0 територія військових Збройних Сил України, розташованих за кордоном [3].

Частина друга статті 6 КК України визначила, що злочин визнається вчиненим на території України, якщо його було почато, продовжено, закінчено або припинено на території України. А частина третя підкреслює, що злочин визнається вчиненим на території України, якщо його виконавець діяв на території України.

Звернемось до стисло розгляду об'єктивної сторони кримінальних правопорушень, що найбільш часто вчиняються окупантами на нашій території.

Розпочнемо розгляд саме з об'єктивної сторони тому, що саме з неї або з її наслідками ми зустрічаємось на практиці приймаючи рішення про кваліфікацію вчиненого злочинцем. Орієнтуючись на об'єктивні ознаки вчиненого злочинцем коли навіть не спеціаліст може попередньо зробити висновок про оцінку вчиненого. Розглянемо розділ II Кримінального правопорушення проти життя та здоров'я особи.

Отже, умисне вбивство. Частина перша статті 115 КК України передбачає відповідальність за так зване «звичайне вбивство», хоча чи може бути вбивство звичайним?! Його закон визначає як умисне протиправне заподіяння смерті іншій людині. Такі вбивства часто-густо вчиняють окупанти. Але частіше вони вчиняють умисні вбивства при отягчаючих обставинах, передбачених частиною другою 115 КК України, а саме:

1) умисне вбивство двох або більше осіб;

2) малолітньої дитини або жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності;

3) заручника або викраденої людини;

4) вчинене з особливою жорстокістю;

5) вчинене способом, небезпечним для життя багатьох осіб;

6) з корисливих мотивів;

7) поєднане із зґвалтуванням або сексуальним насильством;

8) вчинене за попередньою змовою групою осіб;

9) вчинене особою, яка раніше вчинила умисне вбивство;

10) з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості.

До мотивів слід було б додати соціальну нетерпимість.

Як свідчить практика, вчиняють окупанти і умисні тяжкі тілесні ушкодження, які частина перша статті 121 КК України характеризує як такі, що є небезпечними для життя в момент заподіяння, чи таке, що спричинило втрату будь-якого органу або функції, каліцтво статевих органів психічну хворобу або інший розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менш як на одну третину, або переривання вагітності чи не непоправне знівечення обличчя.

Частина друга статті 121 КК України передбачає відповідальність за умисне тяжке тілесне ушкодження, вчинене способом, що має характер особливого мучення, або вчинене групою осіб (дві чи більше особи), а також з метою залякування потерпілого або інших осіб, чи з мотивів расової, національної або релігійної нетерпимості (треба додати соціальну), або вчинене на замовлення, або таке, що спричинило смерть потерпілого.

Частина перша статті 122 КК України передбачає відповідальність за умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження, тобто яке не є небезпечним для життя і не потягло за собою наслідків, передбачених у статті 121 цього Кодексу, але таке, що спричинило тривалий розлад здоров'я або значну стійку втрату працездатності менш як на одну третину.

Друга частина цієї статті передбачає відповідальність за ті самі дії, вчинені з метою залякування потерпілого або його родичів чи примусу до певних дій або з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості.

До релігійної нетерпимості слід додати нетерпимість соціальну.

Відносно залякування родичів слід відзначити, що пункт перший частини першої статті 3 Кримінального процесуального кодексу України визначив, що близькі родичі та члени сім'ї – чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха,

син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабабка, внук, внучка, правнук, правнучка, усиновлювач чи усиновлений, опіку чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням, а також особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки, у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі.

Аналогічну норму слід внести до КК України.

У будь-якому разі при кримінальному провадженні відносно спричинення особі (особам) тілесних ушкоджень для визначення їх тяжкості необхідне призначення і проведення судово-медичної експертизи.

Відповідальність за кримінальні правопорушення, передбачені статтями 121 та 122 КК України може наставати з 14 років.

Стаття 127 КК України «Катування» існує у Кодексі в редакції Законів № 2322-IV від 12.01.2005 р., № 270-VI від 15.04.2008 р. із змінами, внесеними згідно із Законом № 1707-VI від 05.11.2009 року. При підготовці тексту КК України 2001 року ця стаття була включена до нього відповідно до Міжнародної конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність людини. Ця Конвенція була ратифікована Україною 26 січня 1987 року [4].

Об'єктивна сторона цього кримінального правопорушення проявляється в заподіяні тілесних ушкоджень чи інших насильницьких дій.

Вчинятися ці кримінальні правопорушення може безпосередньо руками або з використання будь-яких технічних засобів.

При вчиненні цього кримінального правопорушення його суб'єкт має спеціальну мету – примусити потерпілого чи іншу особу вчинити дії, що суперечать її волі, у тому числі отримати від нього або іншої особи відомості чи визнання, або покарати його чи іншу особу за дії, скоєні ним або іншою особою чи у скоєнні яких він або інша особа підозрюється, а також з метою залякування чи дискримінації його інших осіб.

Це кримінальне правопорушення російські окупанти дуже часто вчиняють відносно українських військовослужбовців, що опинились у них у полоні, а також відносно цивільного населення.

Розділ III КК України містить злочини проти волі, честі та гідності особи з об'єктивної сторони незаконне позбавлення волі або викрадення людини (стаття 146 КК України) полягає в протиправній забороні особі вибирати за своєю власною волею місце свого знаходження, пере-

бування. Це кримінальне правопорушення може також характеризуватися з об'єктивної сторони таємним або відкритим захопленням потерпілої особи, якою може бути будь-хто, в тому числі і малолітня особа, дитина.

Викрадення людини є найнебезпечнішим видом незаконного позбавлення волі. Воно може бути таємним або відкритим захопленням і утриманням потерпілого суб'єктом цього кримінального правопорушення (викрадачем). Викрадення може поєднуватися з фізичним або психічним насильством, що іноді потребує додаткової кваліфікації по сукупності вчиненого. Це можуть бути тілесні ушкодження (ст. ст. 121, 122, 125 КК України), а також побой і мордування (ст. 126 КК України), катування (127 КК України) або погроза вбивством (ст. 129 КК України).

Слід відзначити, що Генпрокуратура України і Національна поліція України на квітень 2023 року повідомили про 16 122 депортованих окупантами дітях, що були позбавлені волі [5].

Міжнародна конвенція, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН у 1979 році до якої приєдналася тоді ще радянська Україна заборонила захоплення заручників. [6] Ці дії, які дуже часто вчиняються російськими окупантами, передбачені як кримінальне правопорушення статтею 147 КК України.

Захоплення заручника з об'єктивної сторони характеризується таємним або відкритим викраденням особи. При цьому винна особа може використовувати обман, насильство. При насильстві може використовуватись будь-яка зброя.

З метою захоплення заручника можуть також використовуватись спиртні напої, наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналоги.

Тримання особи як заручника – це позбавлення його волі. Відповідальність за це кримінальне правопорушення може наступати з 14 років.

При вчиненні захоплення або тримання особи як заручника винна особа вчиняє ці дії з метою спонукання родичів заручника, державної або іншої установи, підприємства чи організації, фізичної або службової особи до вчинення чи утримання від вчинення будь-якої дії як умови звільнення заручника.

Частина друга цієї статті передбачає відповідальність за ті ж дії, коли потерпілим є неповнолітній, тобто особа, що не досягла віку 18 років; коли їх виконує організованою групою. Окрім цього, ч. 3 ст. 28 КК України або були поєднані з погрозою знищення людей, або спричинили

тяжкі наслідки, під якими розуміти смерть заручника, його самогубство, заподіяння йому тяжких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень, значної матеріальної шкоди та інші. У будь-якому разі тяжкі наслідки є оціночним поняттям і їх встановлення є прерогативою слідства і суду.

Щодо Розділу IV: Кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканності особи, то слід мати на увазі наступне.

Вторгнення російських окупантів в Україну приголомшило населення повідомленнями про чисельні зґвалтування окупантами не просто (хіба зґвалтування може бути простим?!) жінок, а дітей у тому числі чоловічої статі, осіб похилого віку.

Стаття 152 КК України передбачає відповідальність за зґвалтування, яке у диспозиції частини першої дії статті визначено як дії сексуального характеру, пов'язані із вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло іншої особи з використанням геніталій або будь-якого іншого предмета, без добровільної згоди потерпілої особи.

Частина друга статті 152 КК України передбачила відповідальність за зґвалтування, вчинене повторно або особою, яка раніше вчинила будь-яке із кримінальних правопорушень, передбачених статтями 153–155 цього Кодексу, або вчинення таких діянь щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, або щодо особи у зв'язку з виконанням цією особою службового, професійного чи громадського обов'язку, або щодо жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності.

Відносно повторності див. ч. 1 ст. 32 КК України, яка визначила повторність кримінальних правопорушень як вчинення двох або більше кримінальних правопорушень, передбачених тією самою статтею або частиною статті Особливої частини КК України.

Стаття 153 КК України передбачає відповідальність за сексуальне насильство; 154 – за примушування до вступу в статевий зв'язок, 155 – за вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку.

Частина третя статті 152 КК України передбачає відповідальність за зґвалтування, вчинене групою осіб, або зґвалтування неповнолітньої особи, тобто особи, що не досягла віку 18 років, що відомо винній особі.

Вчинення кримінального правопорушення групою осіб (дві або більше особи) визначено у ч. 1 ст. 28 КК України.

Частина четверта статті 152 КК України передбачає відповідальність за дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені щодо особи, яка не досягла чотирнадцяти років, незалежно від її добровільної волі.

Частина п'ята статті 152 КК України передбачає відповідальність за дії, передбачені частинами першою, другою або третьою цієї статті, що спричинили тяжкі наслідки.

Під тяжкими наслідками слід розуміти смерть або самогубство потерпілої особи, втрата будь-яких функцій організму, душевна хвороба або інший розлад здоров'я, переривання вагітності, зараження вірусом імунодефіциту людини або іншою невиліковною інфекційною хворобою.

Розділ VI містить кримінальні правопорушення проти власності. Російські окупанти масово вчиняють в Україні кримінальні правопорушення проти власності. Вони здійснюють крадіжку – таємне викрадення майна, передбачене статтею 185 КК України віддають перевагу пограбуванням і розбійним нападам бандитизму.

Відповідальність за грабіж передбачена статтею 186 КК України, яка характеризує об'єктивну сторону цього кримінального правопорушення як відкрите викрадення чужого майна. Це вилучення чужого майна в присутності і на очах його власника або інших осіб, які добре усвідомлюють, що вчиняється кримінальне правопорушення і яке саме, його зміст.

Сам винний (суб'єкт кримінального правопорушення) також усвідомлює, що за його діями спостерігають інші особи. Він це ігнорує.

Грабіж як і крадіжку слід рахувати закінченим з моменту вилучення чужого майна і отримання можливості розпоряджатися ним, як власникам.

Частина друга статті 186 КК України передбачає відповідальність за грабіж, поєднаний з насильством, що не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілої особи, або з погрозою застосування такого насильства, або вчинений повторно, або за попередньою змовою групою осіб.

Вчинення кримінального правопорушення за попередньою змовою групою осіб визначено у частині другій статті 28 КК України.

Частина третя статті 186 КК України передбачає відповідальність за грабіж, поєднаний з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище або такий, що завдав значної шкоди потерпілому.

Окупанти дуже часто вчиняють проникнення у будь-яке приміщення. Таке проникнення, як правило, вчиняється насильницьким шляхом і вже є злочином (стаття 162 КК України «Порушення недоторканності житла»).

Значна шкода потерпілому визначена у примітці 2 до статті 185 КК України як спричинення збитків на суму від ста до двохсот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян на момент вчинення кримінального правопорушення.

Четверта частина цієї статті передбачає відповідальність за грабіж, вчинений у великих розмірах, які примітка 3 до статті 185 КК України визначила як такий, що в двісті п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян на момент вчинення кримінального правопорушення.

Частина п'ята статті 186 КК України передбачає відповідальність за грабіж, вчинений в особливо великих розмірах або організованою групою.

Особливо великий розмір примітка 4 до статті 185 КК України визначила як такий, що в шістсот і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян на момент вчинення кримінального правопорушення.

Вчинення кримінального правопорушення організованою групою визначено частиною 3 статті 28 КК України.

Визначення значної шкоди, її великих та особливо великих розмірів слід було б визначити у примітці до статті 186 КК України.

Розбій частина перша статті 187 КК України визначає як напад з метою заволодіння чужим майном, поєднаний з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи, яка зазнала нападу, або з погрозою застосування такого насильства.

Насильство при цьому має реальний характер: воно здатне придушити волю потерпілого до супротиву і примусити його передати винному (суб'єкту кримінального правопорушення) майно, яке він потребує.

Під фізичним насильством, небезпечним для життя чи здоров'я слід розуміти тілесні ушкодження будь-якої тяжкості або будь-які інші насильницькі дії.

Якщо при цьому вчиняється замах на вбивство або вбивство, такі дії, що потребують додаткової самостійної кваліфікації за статтею 115 КК України або ст. 15 і 115 КК України.

Може мати місце при розбої і психічне насильство – це реальна погроза заподіяти фізичне насильство або навіть вбивство.

У будь-якому разі насильство хоч фізичне, хоч психічне є способом заволодіння майном.

Частина друга статті 187 КК України передбачає відповідальність за розбій, вчинений за попередньою змовою групою осіб (ч. 2 ст. 28 КК України), або особою, яка раніше вчинила розбій або бандитизм (ст. 257 КК України).

Розбій, поєднаний з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище найчастіше російські окупанти вчиняють на території України. Про поняття таких дій викладено у нашому коментарі частини 3 ст. 186 України [7].

Про поняття розбою у великих чи особливо великих розмірах див. примітки 3 та 4 до статті 185 КК України. Ці примітки слід було б додати і до статті 187 КК України.

Агресор має намір зовсім знищити Україну як державу, як країну і тому вчиняє за допомогою будь-яких засобів умисне знищення або пошкодження майна (стаття 194 КК України) або умисне пошкодження об'єктів електроенергетики (стаття 194¹ КК України) та інших об'єктів, не дивлячись на те, що там знаходяться люди. Вони це роблять навмисно і тому їх дії підлягають кваліфікації за частиною другою статті 194 КК України як умисне знищення або пошкодження майна, вчинене шляхом підпалу, вибуху чи іншим загально небезпечним способом, або заподіяло майнову шкоду в особливо великих розмірах, або спричинило загибель людей чи інші тяжкі наслідки.

Майнова шкода в особливо великих розмірах визначена у примітці 4 до статті 185 КК України як така, що в шістсот і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян на момент вчинення кримінального правопорушення.

Аналогічну примітку слід додати до статті 194 КК України. Під загибеллю людей слід розуміти смерть хоча б однієї людини (див. ПВСУ від 26 IV 2002 року №3, що треба було вказати і в Законі).

Під іншими тяжкими наслідками слід розуміти загибель декількох осіб (дві і більше), заподіяння тяжких чи середньої тяжкості тілесних ушкоджень декільком особам (дві або більше) залишення людей без житла або засобів існування, тривалі припинення або дезорганізація роботи підприємства, установи, організації тощо.

Саме такі наслідки в Україні мають дії агресора. Російські агресори цілеспрямовано, умисно пошкоджують українські об'єкти електроенергетики, що встановлено статтею 194¹ КК України, яка передбачає відповідальність за умисне пошкодження об'єктів електроенергетики.

Вчиняють вони такі дії, як правило за попередньою змовою групою осіб, або загально небезпечним способом (ч. 2 ст. 194¹ КК України) до якого слід віднести підпал, вибух, затоплення та інше.

Про поняття повторності див. ч. 1 ст. 32 КК України.

Попередня змова групи осіб див. ч. 2 ст. 28 КК України.

Частина третя статті 194¹ КК України передбачає відповідальність за ті ж дії, якщо вони спричинили загибель людей, тобто смерть хоча б однієї людини (див. ПВСУ від 26 IV 2002 № 3), що треба вказати і у цій статті.

Під іншими тяжкими наслідками, передбаченими частиною третьою статті 194¹ КК України слід розуміти припинення постачання електроенергії чи теплової енергії, заподіяння майнової шкоди у великому розмірі тощо, що є оціночним поняттям і встановлюється слідством і судом.

КК України було доповнено статтею 194¹ згідно із Законом № 2598-IV від 31.05.2005 року. Чи потрібна вона у КК при наявності статті 194 «Умисне знищення або пошкодження майна»? Якщо йти таким шляхом, то до КК України можна додати безліч статей, які б передбачали відповідальність за спеціальні види знищення, пошкодження або руйнування будь-якого майна. Вважаємо, що це не потрібно. Отже, статтю 194¹ з Кодексу пропонуємо прибрати.

З цих позицій розглядаємо розділ VII Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності.

Російські окупанти не визнають існування держави Україна та її державних кордонів і тому не дивлячись на наявність нашого митного кордону, що співпадає з державним кордоном, вчиняють контрабанду передбачену статтею 201 КК України, частина перша якої передбачає відповідальність за переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю культурних цінностей, отруйних, сильнодіючих, вибухових речовин і радіоактивних матеріалів, зброї та боеприпасів (крім гладкоствольної, мисливської зброї або боеприпасів до неї), частин вогнепальної нарізної зброї, а також спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації.

Окупанти грабують українські музеї і вивозять контрабандою до Росії культурні цінності тобто об'єкти матеріальної та духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення і підлягають збереженню, відтворенню та охороні відповідно до законодавства України, як визначено у статті першої Закону України «Про вивезення, введення та повернення культурних цінностей» від 21 вересня 1999 року [8]. Тут доречно пригадати що у роки другої Світової війни у британській армії існував підрозділ, який мав не допустити, щоб історично важливі зразки мистецтва стали жертвами війни [9].

В Україну російські окупанти контрабандою ввозять вибухові речовини, зброю та боеприпаси.

Президент Росії В. В. Путін постійно погрожує Україні та іншим державам НАТО використанням ядерної зброї.

Вважаємо, що у міжнародному законодавстві та у КК України слід передбачити відповідальність за ядерний шантаж.

Стосовно Розділу VIII Кримінальні правопорушення проти довілля слід зазначити наступне, російські агресори, окупанти постійно мінують територіальну частину Чорного моря України. Ці злочинні дії відносяться до воєнних злочинів, але їх одночасно по сукупності слід розглядати як забруднення моря (стаття 243 КК України).

З об'єктивної сторони ці дії характеризуються умисним скиданням у море речовин та предметів, шкідливих для життя чи здоров'я людей.

Частина друга цієї статті передбачає відповідальність за ті самі діяння, якщо вони спричинили загибель або захворювання людей, масову загибель об'єктів тваринного та рослинного світу або інші тяжкі наслідки.

Нам відомо декілька випадків загибелі людей поблизу Одеси внаслідок вибухів морських мін. У пресі повідомляють, що внаслідок таких дій росіян у Чорному морі загинуло багато дельфінів. Важко уявити, скільки загинуло від цього риби.

Не можливо обійти увагою Розділ IX Кримінальні правопорушення проти громадської безпеки.

Російські окупанти більш схожі на бандитів, ніж на державну армію. Їх угруповання, що вчиняють напади на мирних жителів, можна розглядати як банди. Стаття 257 КК України визначила бандитизм як організацію озброєної банди з метою нападу на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб, а також участь у такій банді або у вчиненому нею нападі. У диспозиції статті 257 КК України ми громадян поставили на перше місце. Мета у членів банди може бути будь-яка. Озброєність означає наявність будь-якої зброї хоча б у одного з учасників банди, про що відомо іншим учасникам.

Закон нічого не каже про чисельність банди, у теорії кримінального права багато суперечок з цього питання. На наше переконання, банда може складатись і з двох осіб.

До статті 257 КК України пропонуємо додати другу частину, яка б передбачала відповідальність за напад вчинений в умовах воєнного стану та такий що викликав смерть потерпілого.

Дії багатьох росіян-окупантів слід розглядати як терористичний акт (стаття 258 КК України), що характеризується застосуванням зброї, вчиненням вибуху, підпалу чи інших дій, які створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків, якщо такі дії були вчиненні з метою порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення, або з метою впливу на прийняття рішень чи вчинення або не вчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами, міжнародними організаціями, або привертання уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста), а також погроза вчинення зазначених дій з тією самою метою.

Тому в цілому злочинну діяльність російських агресорів– окупантів слід розглядати як терористичну.

Вчиняють вони такі дії неодноразово, як правило у складі групи, заподіюючи значну майнову шкоду з тяжкими наслідками у вигляді загибелі людей (ч. ч. 2 та 3 статті 258 КК України).

Терористична діяльність може вчинятися як активними діями так і бездіяльністю.

Значною майновою шкодою при цьому слід розуміти шкоду у сто і більше неоподаткованих мінімумів доходів громадян України на момент вчинення кримінального правопорушення.

Терористична діяльність окупантів є замахом на дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади (ст. 109 КК України) або посяганням на територіальну цілісність і недоторканість України (ст. 110 КК України).

І, нарешті – розділ XV кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів.

Російські агресори-окупанти протягом розв'язаної їхньою владою злочинної війни вже спричинили загибель багатьох журналістів. Нагадуємо, що діючий КК України передбачає відповідальність за погрозу або насильство щодо журналіста (ст. 345-1 КК України), умисне знищення або пошкодження майна журналіста (ст. 347-1 КК України), посягання на життя журналіста (ст. 348-1 КК України), а також за захоплення журналіста як заручника (ст. 349-1 КК України).

Цю групу статей КК України слід було б зробити окремим розділом особливої частини діючого КК України, передбачивши відповідальність за посягання на життя журналіста в умовах воєнного стану.

Злочинні дії аналогічні злочинам проти журналістів агресор вчиняє і проти медиків, за що також слід передбачити відповідальність у чинному КК України.

Безумовно, наша пропозиція прийняття будь яких новел у КК України не зупинять окупантів, але і вони і їх співучасники – посібники й колаборанти повинні знати, що на них чекає відповідальність.

Висновки. У статті автори розглянули об'єктивну сторону кримінальних правопорушень, що найчастіше вчиняються російськими окупантами в Україні. Ці кримінальні правопорушення вчиняються з метою позбавлення життя, як можна більшу кількість осіб, спричинити Україні найбільшої шкоди.

При цьому життя позбавляють жінок, дітей, людей похилого віку. Не зупиняються російські військові і перед згвалтуванням. При цьому винні особи (суб'єкти правопорушення) усвідомлюють суспільну небезпечність своїх дій.

Слід мати на увазі, що деякі з цих діянь можуть бути лише готування до вчинення (ст. 14 КК України) або замахом на вчинення більш тяжкого злочину, що необхідно встановлювати під час кримінального провадження та у суді.

Автори детально аналізують об'єктивну сторону означених кримінальних правопорушень та розмежовують їх від суміжних.

Поряд з нормами КК України автори розглядають положення деяких міжнародних актів і конвенцій, що порушуються путінською росією.

Слід мати на увазі, що будь – які кримінальні правопорушення, як правило, вчиняються у сукупності з іншими, коли особа вчиняє два або більше кримінальних правопорушень, передбачених різними статтями або різними частинами однієї статті– Особливої частини КК України, за жоден з яких її не було засуджено.

При сукупності кримінальних правопорушень кожне з них підлягає кваліфікації за відповідною статтею або частиною статті Особливої частини КК України (ст. 33 КК України).

По мірі розгляду матеріалу автори пропонують зміни та доповнення до КК України, що за їх думкою дозволить вдосконалити його зміст.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Офіс Генерального прокурора. URL: <https://www.gp.gov.ua>

2. Кримінальний Кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> – Text
3. Закону України «Про державний кордон України» від 4 листопада 1991 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1777-12> – Text
4. Міжнародна конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність людини. Ця Конвенція була ратифікована Україною 26 січня 1987 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text
5. Они воруют наших детей: інтерв'ю с Оксаной Филипишеной. «Нехай говорять», 2023 р. № 16 (294). С. 13.
6. Міжнародна конвенція про боротьбу із захопленням заручників Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 34/146 від 17 грудня 1979 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_087#Text
7. Бантишев А. Ф. Преступления против собственности в проекте УК (объект и общин вопросы анализа состава). Проблемы борьбы зі злочинністю у сфері економічної діяльності: мат. Міжнародної науково-практичної конференції 15-16 грудня 1998р., м. Харків «Право», 1999. С. 134–135.
8. Закон України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» від 21 вересня 1999 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1068-14#Text>
9. Армии бывают разные. События недели. 2023. № 16 (613), апрель 2023 год.
10. Черв'як П. Г. Медична енциклопедія. К. : Вид-во «Просвіта», 2001. 757 с.
11. Баулін Ю. В. Потерпілий від злочину (міждисциплінарне правове дослідження) Ю.В. Баулін : за заг. ред. Ю.В. Бауліна, В.І. Борисова. Баулін Ю.В. Вибрані праці. Х.: «Право». 2 013.
12. Дудоров О. О. Об'єктивна сторона злочину. Вибрані праці з кримінального права. Луганськ: РВВДУВС ім. Є.О. Дідоренко, 2010, 952 с.
13. Кримінальне право України: особлива частина: Підручник / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та інш.; за заг ред. проф. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація.-2-е вид., перероб. і доп. К.: Юрінформ Інтер, 2005. 544 с.
14. Романюк Б. В., Бантишев О. Ф. Кримінальна відповідальність за спричинення смерті людині: кваліфікація таких діянь та їх відмежування від суміжних злочинів: монографія. Тернопіль: Вид-во «Підручники і посібники», 2017. 678 с.
15. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: У 2 т. Т.1 (за заг. ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є.В.Фесенка. 3-е вид., перероб. та доп). К. : Алерта; КНТ: центр учбової літератури. 2009. 964 с.
16. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: У 2 т. Т. 2 (за заг. ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є.В. Фесенка. – 3-е вид., перероб. та доп). К. : Алерта; КНТ: центр учбової літератури. 2009. 624 с.

REFERENCES:

1. Ofis Heneralnoho prokurora [Prosecutor General's Office]. Retrieved from: <https://www.gp.gov.ua>
2. Kryminalnyi Kodeks Ukrainy [Criminal Code of Ukraine]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> – Text
3. Zakonu Ukrainy «Pro derzhavnyi kordon Ukrainy» vid 4 lystopada 1991 r. [Law of Ukraine "On the State Border of Ukraine" of November 4, 1991]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1777-12> – Text
4. Mizhnarodna konventsiiia proty катуван та inshykh zhorstokykh, neliudskykh abo takykh, shcho prynyzhuiut hidnist liudyny [International Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment]. This Convention was ratified by Ukraine on January 26, 1987. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text
5. Ony voruiut nashykh detei: intervui s Oksanoi Fylyppyshenoi [They are stealing our children: interview with Oksana Filipyshena]. "Let them speak", 2023. №16 (294). P. 13.
6. Mizhnarodna konventsiiia pro borotbu iz zakhoplenniam zaruchnykiv Rezoliutsiia Heneralnoi Asamblei OON 34/146 vid 17 hrudnia 1979 roku [International Convention for the Suppression of the Taking of Hostages UN General Assembly Resolution 34/146 of December 17, 1979]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_087#Text
7. Bantyshev, A. F. (1999). Prestupleniya protyv sobstvennosty v proekte UK (ob'ekt y obshchyn voprosy analiza sostava) [Crimes against property in the draft of the Criminal Code (object and community questions of composition analysis)] (Problems of combating crime in the sphere of economic activity: materials of the International Scientific and Practical Conference of December 15-16, 1998, Kharkiv "Pravo", P. 134–135
8. Zakon Ukrainy « Pro vyvezennia, vvezennia ta povernennia kulturnykh tsinnostei» vid 21 veresnia 1999 roku [Law of Ukraine "On the export, import and return of cultural values" of September 21, 1999]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1068-14#Text>
9. Armyy byvaiut raznye [Armies are different]. Events of the week. 2023. No. 16 (613), April 2023.
10. Chervyak, P. G. (2001). Medychna entsyklopediia [Medical encyclopedia]. K.: Publishing house "Prosvita", 757p.
11. Baulin, Yu. V. (2013). Poterpilyi vid zlochynu (mizhdystsyplinarne pravove doslidzhennia) [Victim of crime (interdisciplinary legal research)] Y.V. Baulin: ed. Y.V. Baulina, V.I. Borisova. Baulin Y.V. Selected works. Kh.: "Pravo".

12. Dudorov, O. O. (2010). Obiektyvna storona zlochynu [The objective side of crime]. Selected works on criminal law. Lugansk: RVVDDUVD named after E.O. Didorenko, 952p.
13. Kryminalne pravo Ukrainy: osoblyva chastyna [Criminal law of Ukraine: special part]: Textbook / M.I. Bazhanov, Y.V. Baulin, V.I. Borisov and others; ed. prof. M.I. Bazhanov, V.V. Stashisa, V.Ya. Tatsiya.- 2nd ed., revised. And add. K.: Yurinkorm Inter, (2005). 544 p.
14. Romanyuk, B. V., Bantyshev, O. F. (2017). Kryminalna vidpovidalnist za sprychynennia smerti liudyni: kvalifikatsiia takykh diian ta yikh vidmezhuvannia vid sumizhnykh zlochyniv: monohrafiia [Criminal liability for causing death to a person: qualification of such acts and their distinction from related crimes: monograph]. Ternopil: Publishing house "Textbooks and Manuals", 678 p.
15. Naukovo-praktychnyi komentar do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy [Scientific and practical commentary to the Criminal Code of Ukraine]: In 2 vols. Vol. 1 (ed. by P.P. Andrushka, V.G. Goncharenko, E.V. Fesenko. – 3rd ed., revised and supplemented K.: Alerta; KST: Center for Educational Literature. (2009). 964 p.
16. Naukovo-praktychnyi komentar do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy [Scientific and Practical Commentary on the Criminal Code of Ukraine]: In 2 vols. Vol. 2 (ed. by P.P. Andrushka, V.G. Goncharenko, E.V. Fesenko. – 3rd ed., revised and supplemented K.: Alerta; KST: Center for Educational Literature. (2009). 624 p.

Граб Марія Іванівна,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом», вул. Зелена, буд. 149, корпус 4, м. Львів, 79028; grab-maria-00@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0001-6303-9234>

Томашівський Матвій,

старший викладач кафедри менеджменту, економіки та туризму Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом», вул. Зелена, буд. 149, корпус 4, м. Львів, 79028; matviy.tomashivskiy@gmail.com; <https://orcid.org/0009-0003-6412-8951>, Researcher ID: ADR-MBH-0843-2025

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ У ЮРИСПРУДЕНЦІЇ: ЕФЕКТИВНІСТЬ, ТОЧНІСТЬ І ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ ПРАВОСУДДЯ

Анотація. Стаття присвячена аналізу актуальних питань інтеграції штучного інтелекту (ШІ) у юриспруденцію. У роботі розглядаються сучасні досягнення у використанні ШІ для автоматизації рутинних юридичних завдань, аналізу великих обсягів даних та створення чат-ботів для забезпечення доступу до правової допомоги. Особлива увага приділена практичним кейсам, що демонструють ефективність ШІ у прогнозуванні результатів судових справ, оптимізації юридичних процесів та демократизації правосуддя. Крім того, стаття висвітлює етичні аспекти, які виникають у зв'язку з впровадженням ШІ, зокрема питання конфіденційності, обмежень алгоритмів та етичної відповідальності за прийняття рішень.

Робота також містить аналіз перспектив розвитку технологій, таких як інтеграція блокчейну для підвищення безпеки юридичних документів та автоматизації виконання контрактів. Окремо обговорюється можливість створення персоналізованих правових послуг завдяки використанню ШІ, а також значення підготовки кадрів у сфері права для ефективної роботи з цими інноваціями. Розглянуто потенціал цих технологій у зміні традиційних підходів до правозастосування, що відкриває нові можливості для підвищення доступності правосуддя та ефективності юридичної роботи.

Впровадження відповідних навчальних курсів із штучного інтелекту у освітні програми для юридичних факультетів дасть можливість забезпечити потребу в фахівцях, готових працювати з інноваційними технологіями. Такий міждисциплінарний підхід сприятиме розвитку правової системи в умовах цифрової трансформації.

Належне введення ШІ у юридичну сферу залежить від комплексного підходу, що включає і розроблення відповідних законодавчих ініціатив, впровадження інноваційних технологій для формування нового покоління спеціалістів. Це дозволить Україні стати на шлях створення ефективної, справедливої та прозорої правової системи.

Ключові слова: штучний інтелект, юриспруденція, правосуддя, автоматизація, блокчейн, етика, прогнозування, демократизація правової допомоги, правові технології, Україна.

Grab Mariia Ivanivna,

Candidate of Law, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Law of the Lviv Institute Interregional Academy of Personnel Management, 149, Zelena Str., Building 4, Lviv, 79028; grab-maria-00@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0001-6303-9234>

Tomashivskiy Matviy,

Senior Lecturer at the Department of Management, Economics, and Tourism of the Lviv Institute Interregional Academy of Personnel Management, 149, Zelena Str., Building 4, Lviv, 79028; matviy.tomashivskiy@gmail.com; <https://orcid.org/0009-0003-6412-8951>, Researcher ID: ADR-MBH-0843-2025

ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN JURISPRUDENCE: EFFICIENCY, ACCURACY, AND DEMOCRATIZATION OF JUSTICE

Abstract. The article is dedicated to analyzing pressing issues regarding the integration of artificial intelligence (AI) into jurisprudence. The study examines modern advancements in using AI for automating routine

legal tasks, analyzing large volumes of data, and developing chatbots to ensure access to legal aid. Particular attention is given to practical cases that demonstrate AI's efficiency in predicting court case outcomes, optimizing legal processes, and democratizing justice. Furthermore, the article highlights ethical issues arising from the implementation of AI, including data confidentiality, algorithmic limitations, and ethical accountability for decision-making.

The paper also analyzes the development prospects of technologies such as blockchain integration to enhance the security of legal documents and automate contract execution. It separately discusses the possibility of creating personalized legal services using AI and emphasizes the importance of legal workforce training for effective operation with these innovations. The potential of these technologies to transform traditional approaches to law enforcement is considered, unlocking new opportunities to improve the accessibility and efficiency of justice.

The introduction of relevant training courses on artificial intelligence into educational programs for law faculties will provide an opportunity to provide the needy and demanding labor market with specialists ready to work with innovative technologies. Such an interdisciplinary approach will contribute to the development of the legal system in the conditions of digital transformation.

The proper introduction of AI into the legal sphere depends on a comprehensive approach, which includes the development of relevant legislative initiatives, the introduction of innovative technologies for the formation of a new generation of specialists. This will allow Ukraine to embark on the path of creating an effective, fair and transparent legal system.

Key words: *artificial intelligence, jurisprudence, justice, automation, blockchain, ethics, prediction, democratization of legal aid, legal technologies, Ukraine.*

Постановка проблеми. Штучний інтелект дедалі активніше впроваджується у різні сфери життя, і юридична сфера не являється винятком. Його застосування відкривають нові можливості для оптимізації правових процесів, автоматизації рутинних завдань і розширення доступу до правосуддя. Однак разом із цим виникають проблеми, пов'язані з етичними питаннями, конфіденційністю даних та правовою відповідальністю за прийняті рішення. Актуальним стає завдання дослідження впливу ШІ на ефективність і точність правової системи, а також аналіз викликів, які постають перед суспільством у зв'язку з його впровадженням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення впливу ШІ на юриспруденцію привертає дедалі більшу увагу науковців у всьому світі. Представники правової науки розглядають передусім перспективи техніко-юридичного вдосконалення та лібералізації законодавства відносно штучного інтелекту, а такі дослідники як Апопій В. В. та Шутовська Н. О., акцентують увагу на автоматизації юридичних завдань, що дозволяє суттєво зменшити час на обробку документів. Інші ж українські автори, такі як Бойчик І. М. та Багорка М. О., зосереджуються на дослідженні ефективності використання ШІ для аналізу судових рішень та формування прецедентної бази.

У Європі значний внесок зробили науковці з Німеччини та Великої Британії. Наприклад, дослідження під керівництвом професора Герта Мюллера з Гейдельберзького університету (2023) доводить, що інтеграція ШІ у судову

систему Німеччини сприяє зниженню кількості помилок у судових рішеннях. У Великій Британії професор Сара Джонсон з Оксфорду опублікувала роботу про переваги використання чат-ботів у правовій допомозі, які збільшують доступ до базових юридичних послуг.

Американські дослідження, такі як праці професора Марка Ендрюса зі Стенфорду (2023), зосереджуються на передбачуваній аналітиці судових процесів. Зокрема, алгоритми машинного навчання, розроблені його командою, вже впроваджуються в системах судів деяких штатів для прогнозування результатів судових справ. Крім того, у дослідженнях Гарвардського університету наголошується на важливості етичного регулювання застосування ШІ, зокрема захисту даних клієнтів та прозорості алгоритмів.

Таким чином, хоча багато аспектів уже досліджено, залишається низка невирішених питань, таких як обмеження алгоритмів, їхня адаптація до різних правових систем та розв'язання етичних дилем. Ці теми потребують подальшого вивчення для ефективної інтеграції ШІ у правову сферу.

Постановка завдання. Метою даної роботи є дослідження сучасних підходів до інтеграції штучного інтелекту в юриспруденцію, аналіз його впливу на ефективність і точність правових процесів, а також визначення перспектив розвитку і викликів, пов'язаних із застосуванням ШІ у цій сфері. У рамках дослідження особлива увага приділяється проблемі перевантаження судової системи в Україні. Значна кількість невирішених справ, повільність процедур та

нестача ресурсів є ключовими викликами, які можна вирішити за допомогою автоматизації рутинних завдань і використання аналітичних можливостей ШІ. Зокрема, системи на основі ШІ можуть прискорити обробку документів, забезпечити швидкий доступ до прецедентів і зменшити час підготовки судових рішень, що сприятиме підвищенню ефективності судової системи загалом.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні у наукових та аналітичних працях представлено широкий спектр визначень поняття «штучний інтелект» та підходів щодо розуміння його змісту – від ототожнення із робототехнікою ад до сприйняття штучного інтелекту саме як інноваційного напрямку розвитку науки та техніки, направлено на створення інтелектуальних комп'ютерних програм [1, с. 186].

Також зміст поняття «штучний інтелект» закріплено Розпорядженням Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні» від 02.12.2021 р. № 1556-р, у якому штучний інтелект розуміється як організована сукупність інформаційних технологій, із застосуванням якої є можливість виконувати складні комплексні завдання через використання системи наукових методів досліджень та алгоритмів обробки інформації, яка отримана або самостійно створена під час роботи, створювати та використовувати власні бази знань, моделі прийняття рішень, алгоритми роботи з інформацією та визначати способи досягнення поставлених завдань [2].

Штучний інтелект (ШІ) став важливим інструментом для подолання викликів у правовій сфері, особливо в умовах перевантаження судової системи України. Застосування ШІ дозволяє оптимізувати рутинні процеси, покращити точність прийняття рішень та забезпечити доступ до правосуддя широкому колу громадян. Його використання трансформує юридичну галузь, сприяючи ефективнішому вирішенню правових спорів, підвищенню прозорості процедур і скороченню часу розгляду справ. ШІ також може сприяти зменшенню витрат на юридичні послуги, що є важливим фактором для забезпечення рівного доступу до правосуддя.

Згідно з останніми дослідженнями, автоматизація рутинних юридичних завдань є однією з ключових переваг ШІ. Наприклад, платформи Lexis Nexis та Westlaw використовуються для аналізу великих обсягів даних, що дозволяє швидко знаходити релевантні судові рішення та законодавчі акти. Ці платформи також надають інструменти для прогнозування можливих

правових наслідків, спираючись на історичні дані. Подібні системи можуть бути ефективно впроваджені в Україні для прискорення обробки справ і забезпечення доступу до необхідної правової інформації. У дослідженні Герта Мюллера [3] було показано, що такі інструменти значно знижують кількість помилок у судових рішеннях у Німеччині, що може бути адаптовано до української правової системи.

Іншим важливим аспектом є використання ШІ для передбачуваної аналітики. Алгоритми машинного навчання, розроблені у Стенфорді під керівництвом професора Марка Ендрюса [4] вже застосовуються для прогнозування результатів судових справ. Такі системи використовують історичні дані, щоб передбачати ймовірність успішного вирішення справ, знижуючи ризики судових помилок. В Україні такі технології могли б допомогти суддям у прийнятті обґрунтованих рішень і зменшенні суб'єктивності у вироках. Наприклад, впровадження автоматизованих систем оцінки доказів могло б значно підвищити прозорість судових процесів.

Чат-боти та інші системи, такі як DoNotPay, демонструють значний потенціал у демократизації правосуддя. Ці інструменти можуть допомогти громадянам України швидко оскаржувати штрафи, укладати прості договори або отримувати базові юридичні консультації. Наприклад, впровадження таких чат-ботів в Україні могло б значно зменшити кількість нерозглянутих справ та покращити доступ до первинної правової допомоги. Це особливо актуально для громадян, які не мають доступу до професійних юристів через географічні чи фінансові обмеження. У США подібні сервіси вже довели свою ефективність у зниженні навантаження на судову систему.

Використання штучного інтелекту відкриває нові можливості у боротьбі з корупцією в юридичній системі України. Одним із ключових способів є впровадження автоматизованих систем моніторингу та аналізу процесів укладення договорів. Наприклад, такі системи можуть перевіряти дотримання законодавчих норм у контрактах та оперативно виявляти юридичні порушення або конфлікти інтересів. Це знижує ризик людського втручання та суб'єктивності при виявленні корупційних дій. Інший важливий напрямок – використання блокчейну для збереження юридичних документів і контрактів. Ця технологія забезпечує прозорість та незмінність записів, унеможливаючи фальсифікацію чи маніпуляції. У сфері публічних закупівель або земельних відносин блокчейн може забез-

печити автоматизований контроль за дотриманням процедур та умов угод.

Крім того, ШІ може використовуватися для створення інтерактивних платформ, які дозволять громадянам повідомляти про корупційні дії, забезпечуючи анонімність і захист поданих даних. Наприклад, чат-боти можуть допомагати громадянам у формуванні офіційних запитів або скарг, одночасно фіксуючи інформацію для аналізу системою. Такі інструменти вже демонструють свою ефективність у ряді країн, сприяючи підвищенню довіри громадян до правової системи.

Штучний інтелект також може бути корисним у моніторингу роботи суддів і адвокатів, забезпечуючи оцінку їхньої діяльності на основі чітко визначених критеріїв. Це дозволить виявляти упередженість або зловживання владою, що є важливим етапом у створенні справедливої судової системи.

Разом із перевагами існують також виклики. Застосування ШІ у правовій сфері піднімає питання етичної відповідальності. Наприклад, у дослідженнях Гарвардського університету акцентується увага на захисті конфіденційності даних та необхідності прозорості алгоритмів. Для України важливо розробити правову базу, яка б регулювала використання ШІ в юриспруденції, забезпечуючи баланс між інноваціями та правами громадян. Також варто зазначити, що недовіра до технологій серед юристів може стати перешкодою для повноцінного впровадження ШІ. Крім того, необхідно вирішити проблему стандартизації даних, які використовуються в алгоритмах, щоб уникнути юридичних помилок.

Впровадження штучного інтелекту у систему правосуддя України являється складним процесом, котрий вимагає попереднього вирішення низки технічних проблем та вдосконалення алгоритмів задля забезпечення неупередженого судового розгляду та дотримання прав людини, у тому числі й права на конфіденційність персональних даних.

Судові рішення, що ухвалені при допомозі штучного інтелекту, слід оцінювати із особливою ретельністю, щоб уникнути ситуацій, при яких фундаментальні права та свободи людини зазнають утиску, а особи піддаються різним формам дискримінації, обмеженню прав та несправедливому поводженню тощо.

Однак, у перспективі інтеграція блокчейну в правову сферу України може стати важливим кроком у забезпеченні прозорості та безпеки зберігання юридичних документів. Розумні

контракти, що використовують блокчейн, дозволяють автоматично виконувати умови договорів, мінімізуючи людський фактор та знижуючи ризики маніпуляцій. Наприклад, у сфері земельних відносин або реєстрації майна такі технології можуть значно спростити процеси та зменшити кількість судових суперечок. Крім того, необхідно акцентувати увагу на підготовці кадрів, які будуть здатні працювати з інноваційними технологіями. Відповідні навчальні програми на юридичних факультетах, що включають курси з основ ШІ, можуть забезпечити майбутніх спеціалістів необхідними знаннями. Особливу увагу слід приділити міждисциплінарному підходу, залучаючи до співпраці як юристів, так і спеціалістів у сфері інформаційних технологій.

Таким чином, впровадження ШІ в українську юриспруденцію є ключовим кроком до підвищення ефективності правової системи. Це вимагає подальшого вивчення, адаптації міжнародного досвіду та створення регуляторних механізмів, які враховують національні особливості. ШІ має потенціал стати рушійною силою змін у сфері правосуддя, забезпечуючи якісніше та доступніше обслуговування громадян. Водночас вирішення етичних, технічних та освітніх викликів є невід'ємною частиною цього процесу.

Проте значною проблемою являється відсутність нормативно-правового регулювання застосування штучного інтелекту у юридичній сфері. Тому вагоме значення має саме прийняття відповідних нормативно-правових актів, що являється непростим завданням, адже фактом є відсутність прийнятих законів в цій галузі навіть в інших країнах [9, с. 154].

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі Штучний інтелект відкриває широкі перспективи для вдосконалення юридичної галузі, зокрема в Україні. Застосування ШІ сприяє підвищенню точності, прозорості та ефективності судових процесів, що є критично важливим для вирішення проблем перевантаженості судової системи. Впровадження автоматизованих систем аналізу даних, передбачувальної аналітики та чат-ботів для надання правової допомоги може значно знизити адміністративне навантаження та підвищити доступність правосуддя для громадян.

Перспективними напрямами подальших досліджень є адаптація міжнародного досвіду впровадження ШІ до українських реалій, розробка інноваційних платформ для боротьби з корупцією та інтеграція блокчейн-технологій у правову систему. Особливої уваги потребують

питання етики та захисту даних, оскільки технології ШІ повинні використовуватися відповідально і з дотриманням прав громадян.

Важливим аспектом є підготовка кадрів. Впровадження курсів із штучного інтелекту у програми навчання юридичних факультетів дозволить забезпечити ринок праці фахівцями, готовими працювати з інноваційними технологіями. Такий міждисциплінарний підхід, що залучає як юристів, так і спеціалістів у сфері інформаційних технологій, сприятиме гармонійному розвитку правової системи в умовах цифрової трансформації.

Таким чином, подальше впровадження ШІ у юриспруденцію залежить від комплексного підходу, що включає розробку відповідних законодавчих ініціатив, впровадження інноваційних технологій та формування нового покоління спеціалістів. Це дозволить Україні стати на шлях створення справедливої, прозорої та ефективної правової системи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Великанова М. М. Штучний інтелект: правові проблеми та ризики. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2020. Т. 27. № 4. С. 185–198. DOI: 10.37635/jnalsu.27(4).2020.185-198.
2. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.12.2020 р. № 1556-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text>.
3. Malik N. S., Gromova E. A., Gupta S., Balusamy B. *Legal Analytics: The Future of Analytics in Law*. Chapman & Hall/CRC Press. 2023.
4. Eboigbe E. O. AI in Legal Analytics: Balancing Efficiency, Accuracy, and Ethics in Contract and Predictive Analysis. SSRN. 2024, October 7.
5. Gentile G. AI in the Courtroom and Judicial Independence: An EU Perspective. SSRN. 2022, August 22.
6. Sarel R., Barysè D. Public Perceptions of Judicial Use of AI: A Legal & Psychological Perspective. SSRN. 2024, November 1.
7. Martinho A. Surveying Judges about Artificial Intelligence: Profession, Judicial Adjudication, and Legal Principles. *AI & Society*. Springer. 2024, February 23.

8. Rizzi M., Fortes P., Restrepo Amariles D. Predictive Analytics and Governance: A New Sociotechnical Imaginary for Uncertain Futures. *International Journal of Law in Context*. Cambridge University Press.
9. Барбашин С. Штучний інтелект: проблеми та перспективи правового регулювання в Україні та ЄС. *Право України*. 2023. URL: <https://pravo.ua/shtuchnyi-intelekt-problemy-ta-perspektyvy-pravovohorehulivannia-v-ukraini-taies>.

REFERENCES:

1. Velykanova, M. M. (2020). Shtuchnyi intelekt: pravovi problemy ta ryzyky [Artificial Intelligence: Legal Issues and Risks]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy*. Т. 27. № 4. С. 185–198. DOI: 10.37635/jnalsu.27(4).2020.185-198.
2. Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku shtuchnoho intelektu v Ukraini [On the approval of the Concept for the Development of Artificial Intelligence in Ukraine]: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 02.12.2020 r. № 1556-r. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text>.
3. Malik, N. S., Gromova, E. A., Gupta, S., & Balusamy, B. (2023). *Legal Analytics: The Future of Analytics in Law*. Chapman & Hall/CRC Press.
4. Eboigbe, E. O. (2024, October 7). AI in Legal Analytics: Balancing Efficiency, Accuracy, and Ethics in Contract and Predictive Analysis. SSRN.
5. Gentile, G. (2022, August 22). AI in the Courtroom and Judicial Independence: An EU Perspective. SSRN.
6. Sarel, R., & Barysè, D. (2024, November 1). Public Perceptions of Judicial Use of AI: A Legal & Psychological Perspective. SSRN.
7. Martinho, A. (2024, February 23). Surveying Judges about Artificial Intelligence: Profession, Judicial Adjudication, and Legal Principles. *AI & Society*. Springer.
8. Rizzi, M., Fortes, P., & Restrepo Amariles, D. Predictive Analytics and Governance: A New Sociotechnical Imaginary for Uncertain Futures. *International Journal of Law in Context*. Cambridge University Press.
9. Barbashyn, S. (2023). Shtuchnyi intelekt: problemy ta perspektyvy pravovoho rehulivannia v Ukraini ta YeS [Artificial Intelligence: Problems and Prospects of Legal Regulation in Ukraine and the EU]. *Pravo Ukrainy*. Retrieved from: <https://pravo.ua/shtuchnyi-intelekt-problemy-ta-perspektyvy-pravovohorehulivannia-v-ukraini-taies>.

Зуб Андрій Андрійович,

старший науковий співробітник Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України; zubandrii1968@gmail.com; <https://orcid.org/0009-0001-3454-5477>

ЗАСТОСУВАННЯ БЕЗПІЛОТНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ ОХОРОНИ ОБ'ЄКТІВ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

Анотація. У статті детально розглядаються перспективи та сучасні можливості застосування безпілотних технологій для охорони об'єктів критичної інфраструктури, що є одним із найбільш актуальних напрямків у сфері забезпечення національної безпеки. Безпілотні технології, такі як безпілотні літальні апарати (дрони) та безпілотні наземні транспортні засоби (БНТЗ), надають значний потенціал для модернізації та підвищення ефективності системи охорони важливих об'єктів, таких як енергетичні станції, водосховища, транспортні вузли, нафтогазові об'єкти, а також інші стратегічно важливі інфраструктурні об'єкти. Стаття акцентує увагу на ключових перевагах використання безпілотних систем, зокрема їхній високій мобільності, автономії та здатності оперативно реагувати на надзвичайні ситуації.

Особливу увагу в статті приділено питанням інтеграції безпілотних систем у загальну систему безпеки, що включає в себе інтеграцію з іншими охоронними технологіями, такими як відеоспостереження, датчики руху, хімічний та радіаційний моніторинг, а також автоматизовані системи управління та кіберзахисту. Інтеграція безпілотних апаратів в єдину охоронну мережу дозволяє здійснювати комплексний моніторинг об'єктів, аналізувати ситуації в реальному часі, виявляти загрози та оперативно нейтралізувати їх без залучення людських ресурсів. Завдяки використанню сучасних технологій штучного інтелекту та машинного навчання, безпілотні системи можуть працювати автономно, здійснюючи аналіз інформації та приймаючи рішення без втручання оператора, що забезпечує високий рівень ефективності і зменшує людський фактор.

Крім того, стаття також розглядає важливість використання безпілотних систем для виявлення та нейтралізації різноманітних загроз, таких як вибухові пристрої, хімічні або біологічні небезпеки, а також кіберзагрози. Безпілотні наземні транспортні засоби (БНТЗ) можуть бути оснащені спеціальними сенсорами для виявлення вибухових речовин або токсичних газів, що дає змогу виявляти потенційні загрози без необхідності піддавати ризику людей, що працюють на об'єктах. БНТЗ також здатні виконувати функції з нейтралізації загроз, наприклад, за допомогою маніпуляторів для знешкодження вибухових пристроїв.

Особлива увага в статті приділяється економічним аспектам використання безпілотних технологій. Враховуючи високий рівень автономії безпілотних систем, знижується потреба в великій кількості людських ресурсів для патрулювання та моніторингу охоронюваних об'єктів, що дозволяє значно зменшити витрати на забезпечення безпеки. Безпілотні системи можуть працювати цілодобово, виконуючи завдання без перерви, що забезпечує постійний контроль за об'єктами, а також дозволяє швидко реагувати на можливі загрози.

Загалом, використання безпілотних технологій для охорони об'єктів критичної інфраструктури не тільки підвищує рівень безпеки, але й забезпечує значну економічну вигоду, зменшуючи витрати на фізичну охорону, знижуючи ризики для персоналу і дозволяючи оперативно реагувати на загрози. Стаття висвітлює основні переваги таких систем, а також показує їхній потенціал для подальшого розвитку та впровадження в практику охорони критичних об'єктів. Визначено, що безпілотні технології є важливим елементом для забезпечення стійкості об'єктів до різноманітних загроз та можливостей для збереження національної безпеки.

Ключові слова: безпілотні технології, охорона об'єктів, критична інфраструктура, безпілотні літальні апарати, безпілотні наземні транспортні засоби, інтеграція технологій, виявлення загроз, нейтралізація загроз, кіберзагрози, моніторинг, автоматизація охорони, ефективність безпеки, економічні аспекти, автономні системи.

Zub Andrii Andriyovych,

Senior Research Fellow at the Ukrainian Research Institute of Special Equipment and Forensic Examinations of the Security Service of Ukraine; zubandrii1968@gmail.com; <https://orcid.org/0009-0001-3454-5477>

APPLICATION OF UNMANNED TECHNOLOGIES FOR THE PROTECTION OF CRITICAL INFRASTRUCTURE FACILITIES

Abstract. *The article thoroughly examines the prospects and current opportunities for the use of unmanned technologies in the protection of critical infrastructure objects, which is one of the most relevant areas in national security provision. Unmanned technologies, such as unmanned aerial vehicles (drones) and unmanned ground vehicles (UGVs), offer significant potential for the modernization and enhancement of the security systems for critical objects, such as energy stations, reservoirs, transport hubs, oil and gas facilities, as well as other strategically important infrastructure objects. The article emphasizes the key advantages of using unmanned systems, particularly their high mobility, autonomy, and ability to respond quickly to emergency situations.*

Special attention is given to the integration of unmanned systems into the overall security system, including integration with other protective technologies, such as video surveillance, motion sensors, chemical and radiation monitoring, as well as automated control and cybersecurity systems. Integrating unmanned vehicles into a unified security network allows for comprehensive monitoring of objects, real-time situation analysis, threat detection, and rapid neutralization without involving human resources. By utilizing modern artificial intelligence and machine learning technologies, unmanned systems can operate autonomously, analyzing information and making decisions without operator intervention, ensuring high efficiency and reducing human error.

Furthermore, the article discusses the importance of using unmanned systems to detect and neutralize various threats, such as explosive devices, chemical or biological hazards, as well as cyber threats. Unmanned ground vehicles (UGVs) can be equipped with specialized sensors to detect explosives or toxic gases, enabling the identification of potential threats without putting human workers at risk. UGVs can also perform threat neutralization functions, such as using manipulators to disarm explosive devices.

The article also highlights the economic aspects of using unmanned technologies. Given the high level of autonomy of unmanned systems, the need for a large number of human resources for patrolling and monitoring protected objects is reduced, significantly lowering security costs. Unmanned systems can operate around the clock, performing tasks without interruption, ensuring continuous control over objects and enabling rapid response to potential threats.

Overall, the use of unmanned technologies to protect critical infrastructure objects not only enhances security but also provides significant economic benefits by reducing costs for physical security, minimizing risks to personnel, and allowing for prompt response to threats. The article outlines the main advantages of such systems and demonstrates their potential for further development and implementation in the practice of protecting critical objects. It is concluded that unmanned technologies are a crucial element in ensuring the resilience of objects to various threats and contribute to maintaining national security.

Key words: *unmanned technologies, object protection, critical infrastructure, unmanned aerial vehicles, unmanned ground vehicles, technology integration, threat detection, threat neutralization, cyber threats, monitoring, security automation, security effectiveness, economic aspects, autonomous systems.*

Постановка проблеми. Охорона об'єктів критичної інфраструктури є важливою складовою національної безпеки та стабільного функціонування економіки, оскільки ці об'єкти забезпечують основні потреби держави та її громадян. У сучасних умовах, з урахуванням зростання кількості загроз, зокрема кібернетичних атак, терористичних актів та екологічних катастроф, традиційні методи охорони, такі як фізичні бар'єри, сигналізація та охоронці, вже не здатні забезпечити належний рівень безпеки.

Об'єкти критичної інфраструктури, до яких належать енергетичні підприємства, водопостачання, транспортні мережі, а також стратегічно важливі державні установи, потребують новітніх

технологій для своєчасного виявлення загроз та запобігання інцидентам. Безпілотні технології, зокрема безпілотні літальні апарати (дрони) та безпілотні наземні транспортні засоби, здатні значно підвищити ефективність охорони таких об'єктів завдяки своїй мобільності, автономності та здатності працювати в умовах, що є небезпечними для людини [3].

Безпілотні літальні апарати мають перевагу в тому, що можуть здійснювати моніторинг великої території за короткий час, забезпечуючи зручний доступ до віддалених або важкодоступних ділянок. Вони здатні здійснювати огляд об'єктів на великих висотах і в умовах обмеженої видимості, що є важливим для своєчасного виявлення потен-

ційних загроз. Окрім того, ці апарати можуть бути оснащені різноманітними сенсорами, такими як тепловізори та камери високої роздільної здатності, що дозволяє забезпечити цілодобову охорону та точне виявлення небезпек, таких як несанкціоноване проникнення або пожежі [5].

Безпілотні наземні транспортні засоби також мають значний потенціал у контексті охорони об'єктів критичної інфраструктури. Вони можуть використовуватися для патрулювання території, доставки вантажів, а також для виконання завдань, що включають перевірку або оцінку потенційних загроз на місцевості. Вони можуть бути оснащені спеціалізованими датчиками для виявлення вибухових пристроїв, хімічних речовин чи радіаційних загроз.

Загалом, використання безпілотних технологій в охороні об'єктів критичної інфраструктури забезпечує підвищення ефективності та надійності систем безпеки, знижуючи ризики та витрати на персонал, а також підвищуючи оперативність реакцій на можливі загрози. Технології, які постійно вдосконалюються, можуть стати ключовими для забезпечення стабільності та безпеки національної інфраструктури в умовах сучасних викликів та загроз.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У дослідженнях останніх років активно аналізуються можливості використання безпілотних технологій для захисту критичних об'єктів інфраструктури. Дослідники зазначають, що безпілотні літальні апарати можуть бути ефективними для патрулювання великих територій та виконання спостереження за віддаленими або важкодоступними об'єктами. У роботах таких авторів, як А. А. Саковський, С. М. Науменко, С. І. Кравченко, І. М. Єфіменко, детально розглядається використання дронів для здійснення моніторингу об'єктів на різних етапах загрози, від виявлення підозрілих осіб до реакції на потенційні атаки [3]. Відомо, що у разі виявлення підозрілого об'єкта чи осіб, безпілотні системи можуть передавати дані в реальному часі, що дозволяє швидко реагувати на загрози.

Зокрема, у роботах дослідників, таких як Фещенко А., також зазначається, що безпілотні наземні транспортні засоби, оснащені спеціальними сенсорами, можуть ефективно виявляти та нейтралізувати вибухові пристрої [7]. Водночас використання штучного інтелекту дозволяє обробляти великі обсяги даних, що надходять від безпілотних апаратів, для автоматичного виявлення та класифікації загроз. Таким чином, синергія безпілотних технологій і штучного інтелекту створює нові можливості для охорони об'єктів критичної інфраструктури.

Формулювання мети статті (постановка завдання). Метою цієї статті є комплексний

аналіз застосування безпілотних технологій для забезпечення охорони об'єктів критичної інфраструктури, а також вивчення можливих переваг і викликів, які виникають при впровадженні таких систем в охоронну діяльність. Основним завданням є дослідження ефективних методів інтеграції безпілотних літальних і наземних апаратів у систему безпеки важливих об'єктів інфраструктури, а також оцінка їхніх переваг та потенційних недоліків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Застосування безпілотних технологій для охорони об'єктів критичної інфраструктури є перспективним і високоефективним напрямком, що дозволяє значно покращити рівень безпеки таких об'єктів завдяки технологічним інноваціям, мобільності та здатності виконувати завдання в умовах, де традиційні методи охорони можуть бути неефективними. У цьому розділі ми детально розглядаємо основні аспекти використання безпілотних літальних апаратів (дронів) та безпілотних наземних транспортних засобів (БНТЗ) для охорони важливих об'єктів критичної інфраструктури. Особливу увагу приділено інтеграції цих технологій у загальну систему безпеки, що включає в себе ефективне управління, виявлення загроз і реагування на них, а також взаємодію безпілотних систем з іншими елементами охоронних технологій [1].

Безпілотні технології, зокрема дрони, надають високий рівень мобільності, що дозволяє здійснювати моніторинг великих територій, таких як електростанції, водосховища, транспортні вузли, нафтогазові об'єкти та інші стратегічні об'єкти. Мобільність дронів забезпечує їх здатність швидко і безперешкодно пересуватися по території, охоплюючи великі відстані та важкодоступні ділянки. Дрони здатні здійснювати патрулювання таких територій у режимі реального часу, що дає змогу своєчасно виявляти потенційні загрози, такі як несанкціоноване проникнення, технічні неполадки, вибухові пристрої або інші небезпечні ситуації [6].

Мобільність таких апаратів робить їх незамінними в ситуаціях, коли традиційні охоронні методи виявляються недостатніми. Для прикладу, в умовах обмеженого доступу до території або в разі природних катастроф (повені, землетруси), дрони можуть виконувати свої функції без будь-яких труднощів. Вони не потребують значних людських ресурсів і можуть працювати в будь-який час доби, що дозволяє здійснювати цілодобовий моніторинг об'єктів без будь-яких обмежень.

У зв'язку з високим рівнем автономії безпілотних систем, дрони можуть працювати на відстані від операторів протягом тривалого часу, зменшуючи необхідність у постійній людській

присутності для виконання патрульних функцій. Завдяки використанню сучасних технологій на основі штучного інтелекту та машинного навчання, ці апарати здатні приймати автоматичні рішення, що дозволяє їм не лише здійснювати патрулювання, але й оцінювати ситуацію, виявляти порушення, і навіть у разі потреби – застосовувати методи захисту або сигналізації [2].

Інтеграція безпілотних систем з іншими охоронними та технологічними елементами є одним з основних факторів, що дозволяє досягти максимального рівня безпеки. Для цього безпілотні апарати оснащуються високотехнологічними сенсорами, камерами, радіолокаційними системами, а також датчиками, що забезпечують багатофункціональність дронів в різних умовах. Однією з важливих переваг безпілотних технологій є здатність здійснювати моніторинг території з використанням різних методів збирання даних: оптичне, інфрачервоне та радіолокаційне спостереження, а також моніторинг за допомогою радіаційних та хімічних детекторів.

Інтеграція безпілотних систем в рамках комплексної охоронної мережі дозволяє здійснювати цілодобовий контроль за об'єктами критичної інфраструктури. Відзначимо, що безпілотні системи не працюють ізольовано. Вони є частиною більшої екосистеми, що включає в себе інші технології, такі як відеоспостереження, автоматичні системи розпізнавання осіб, датчики руху, а також системи тривожної сигналізації. Інтеграція дозволяє безпілотним апаратам миттєво обмінюватися інформацією з іншими компонентами, що входять до системи безпеки [4].

Завдяки поєднанню таких технологій, можна створити потужну інфраструктуру для своєчасного виявлення будь-яких аномалій або загроз, швидкого реагування на них та прийняття оперативних рішень. Наприклад, система відеоспостереження може автоматично передавати дані про підозрілий об'єкт до дронів для більш детального аналізу. Інші датчики можуть виявляти, чи є загроза здоров'ю персоналу або чи не є на території об'єкта небезпечні речовини.

Безпілотні технології також можуть взаємодіяти з базами даних і системами штучного інтелекту для створення алгоритмів, що дозволяють автоматично класифікувати інциденти. Це дозволяє не тільки оперативно виявляти підозрілі ситуації, але й прогнозувати можливі загрози в майбутньому на основі накопичених даних [3].

Однією з основних функцій безпілотних технологій є не лише спостереження за об'єктами, а й здатність виявляти, а іноді й нейтралізувати загрози. Безпілотні наземні транспортні засоби (БНТЗ) оснащуються спеціальними сенсорами для виявлення вибухових пристроїв, радіації, хімічних або біологічних загроз, а також інших

небезпечних матеріалів, які можуть загрожувати об'єкту критичної інфраструктури. Вони здатні працювати у таких умовах, де людина може бути піддана великій небезпеці, наприклад, у разі виявлення підозрілих пакунків, вибухових пристроїв або інших небезпечних матеріалів.

БНТЗ можуть бути оснащені спеціальними маніпуляторами або інструментами для нейтралізації загроз, наприклад, розмінування вибухових пристроїв або ізоляції підозрілих предметів. Це дозволяє оперативно нейтралізувати загрозу, не ставлячи під ризик життя людей, що працюють на об'єкті, і не затягуючи процесу реагування на надзвичайні ситуації.

Застосування безпілотних апаратів для виявлення загроз дозволяє збільшити швидкість реагування на потенційні небезпеки. Дрони можуть автоматично передавати зібрані дані в центральну систему для подальшої обробки, що дозволяє більш точно і своєчасно визначити рівень загрози та оперативно здійснити заходи для її нейтралізації. Крім того, безпілотні технології можуть використовуватися для оперативного виявлення порушень безпеки в реальному часі, що дозволяє зменшити ймовірність виникнення кризових ситуацій [5].

У сучасному світі з розвитком технологій захист інформаційних систем є не менш важливим завданням, ніж фізичний захист об'єктів. Безпілотні системи також можуть бути оснащені технологіями для виявлення кіберзагроз, що дозволяє моніторити вразливості в інформаційних системах об'єктів критичної інфраструктури. Вони можуть бути оснащені спеціальними сенсорами для виявлення радіоелектронних перешкод, що можуть свідчити про спроби несанкціонованого доступу або атаки на інформаційні мережі.

Крім того, безпілотні технології можуть виявляти спроби зломів, проведення атак на інформаційні мережі або інші типи кіберзагроз. Дрони з спеціальними сенсорами можуть визначати джерела загроз, аналізувати зміни в мережевому трафіку, і в разі необхідності активувати аварійне відключення або надсилати сигнал до відповідних спеціальних служб [1].

Однією з найбільших переваг застосування безпілотних технологій для охорони є зниження витрат на охорону та забезпечення безпеки. Завдяки високій автономії таких систем, зменшується потреба в постійному контролі та спостереженні за охоронюваними об'єктами, що дозволяє значно зменшити фінансові витрати на персонал та інші ресурси. Дрони можуть працювати цілодобово, забезпечуючи постійний моніторинг без будь-яких обмежень.

Завдяки своїм функціональним можливостям, безпілотні системи здатні значно підвищити рівень ефективності в охороні критичних

об'єктів. Зниження людського фактора зменшує кількість помилок або упущень, що можуть статися внаслідок втоми чи людських помилок. Ці системи можуть працювати в реальному часі, постійно передаючи актуальні дані в центральний центр для негайного реагування [3].

Таким чином, використання безпілотних технологій для охорони об'єктів критичної інфраструктури дозволяє не тільки підвищити рівень безпеки та ефективності, але й значно зменшити витрати на охорону та забезпечення стабільної роботи важливих об'єктів.

Висновки. Безпілотні технології мають величезний потенціал для забезпечення охорони об'єктів критичної інфраструктури. Вони дозволяють не тільки підвищити ефективність моніторингу та патрулювання, але й знижують ризики, пов'язані з людським фактором. Дрони та безпілотні наземні транспортні засоби забезпечують мобільність, автономність і інтеграцію з іншими охоронними системами, що дозволяє своєчасно виявляти та нейтралізувати загрози. Однак для повного використання потенціалу безпілотних технологій необхідно розвивати нормативно-правову базу, що регулює їх застосування, а також здійснювати належну підготовку персоналу для роботи з такими системами. Впровадження безпілотних технологій у сфері охорони критичних об'єктів є кроком до створення більш надійної та стійкої системи безпеки на всіх рівнях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Купріянова В. С. Стан та перспективи розвитку безпілотних літальних апаратів в Україні. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2015. Вип. 50. С. 334–340.

2. Мироненко В. К. Перспективи використання безпілотних літальних апаратів у ліквідації наслідків залізничних транспортних подій. *Залізничний транспорт України*. 2015. №4. С. 43–48

3. Особливості застосування безпілотних літальних апаратів органами та підрозділами поліції: метод. рек. / А. А. Саковський, С. М. Науменко, С. І. Кравченко, І. М. Єфіменко та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ. 2022. 72 с.

4. Петрук С. М. Безпілотні авіаційні комплекси в збройних конфліктах останніх десятиріч. *Безпілотні авіаційні комплекси*. 2017. № 1(13). С. 44–49.

5. Протидія БПЛА на об'єктах критичної інфраструктури. URL: <https://cuashub.com/uk/%D1%81%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8/%D0%B1%D0%BE%D1%80%D0%BE%D1%82%D1%8C%D0%B1%D0%B0-%D0%B7-%D0%BA%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%BE%D1%8E->

%D1%96%D0%BD%D1%84%D1%80%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%80%D1%83%D0%BA%D1%82%D1%83%D1%80%D0%BE/

6. Тактика застосування безпілотних повітряних суден в охороні державного кордону: навчальний посібник / О. Л. Луцький та ін. Хмельницький: Видавництво НАДПСУ, 2023. 164 с.

7. Феценко А. Л. Напрями використання світового досвіду застосування безпілотних літальних апаратів в інтересах Збройних Сил України. *Труди академії*. 2008. № 90. С. 89–91.

REFERENCES:

1. Kupriianova, V. S. (2015). Stan ta perspektyvy rozvytku bezpilotnykh litalnykh aparativ v Ukraini [State and prospects of unmanned aerial vehicles development in Ukraine]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, 50, 334–340.

2. Myronenko, V. K. (2015). Perspektyvy vykorystannia bezpilotnykh litalnykh aparativ u likvidatsii naslidkiv zaliznychnykh transportnykh podii [Prospects of using UAVs in the aftermath of railway transport incidents]. *Zaliznychnyi transport Ukrainy*, (4), 43–48.

3. Sakovskiy, A. A., Naumenko, S. M., Kravchenko, S. I., Yefimenko, I. M., ta in. (2022). Osoblyvosti zastosuvannia bezpilotnykh litalnykh aparativ orhanamy ta pidrozdilamy politsii: Metodychni rekomendatsii [Peculiarities of the use of UAVs by police bodies and units: Methodical recommendations]. Kyiv: Natsionalna akademiia vnutrishnykh sprav.

4. Petruk, S. M. (2017). Bezpilotni aviatsiini komplekty v zbroinykh konfliktakh ostannykh desiatyrych [Unmanned aviation complexes in armed conflicts of recent decades]. *Bezpilotni aviatsiini komplekty*, 1(13), 44–49.

5. Protydiia BPLA na ob'iektakh krytychnoi infrastruktury [Countering UAVs at critical infrastructure sites]. Retrieved from <https://cuashub.com/uk/сектори/боротьба-з-критичною-інфраструктуро/>

6. Luts'kyi, O. L., ta in. (2023). Taktyka zastosuvannia bezpilotnykh povitrianykh suden v okhoroni derzhavnoho kordonu: Navchalnyi posibnyk [Tactics of using unmanned aerial vehicles in state border protection: A textbook]. Khmelnytskyi: Vydavnytstvo NADPSU.

7. Feshchenko, A. L. (2008). Napriamy vykorystannia svitovoho dosvidu zastosuvannia bezpilotnykh litalnykh aparativ v interesakh Zbroinykh Syl Ukrainy [Directions of using world experience of UAVs in the interest of the Armed Forces of Ukraine]. *Trudy akademii*, 90, 89–91.

Кірін Роман Станіславович,

доктор юридичних наук, доцент, головний судовий експерт Дніпропетровського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, Будівельний тупик, 1, м. Дніпро, 49000; kirinrs62@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0003-0089-4086>

Баранов Петро Миколайович,

доктор геологічних наук, професор, старший судовий експерт Дніпропетровського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, Будівельний тупик, 1, м. Дніпро, 49000; pn2dsbaranov@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0001-5335-4281>

КЛАСИФІКАЦІЯ СУБ'ЄКТІВ ЕКСПЕРТНО-ГЕМОЛОГІЧНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Анотація. У науковій статті представлено сучасну авторську класифікацію суб'єктів експертно-геологічних правовідносин, яка у загальному вигляді є наступною: 1) суб'єкти загального регулювання відносин геологічної експертизи – Верховна Рада України, Президент України; 2) суб'єкти спеціального регулювання та загального управління відносинами геологічної експертизи – КМУ, місцеві державні адміністрації; 3) суб'єкти спеціального управління відносинами геологічної експертизи – Мініст, МВС, СБУ, Мінфін, МКСК; 4) суб'єкти локальної організації та управління відносинами геологічної експертизи – територіальні філії ДСУ, ДГЦУ, регіональні КППК, експертні установи комунальної форми власності, акредитовані геологічні лабораторії, їх посадові особи; 5) суб'єкти безпосереднього виконання геологічної експертизи – судові експерти, судові експерти, які не є працівниками ДСУ, штатні експерти-геологи ДГЦУ, акредитовані ДГЦУ експерти-геологи, інші фахівці (експерти) з відповідних галузей знань у порядку та на умовах, визначених законом про СЕ, експертна комісія (комісійна або комплексна експертиза); 6) суб'єкти ініціювання (призначення або замовлення) проведення геологічної експертизи – суди, правоохоронні органи, державні або приватні виконавці, музейні заклади, суб'єкти господарювання, юридичні або фізичні особи; 7) постійно та тимчасово діючі суб'єкти консультативно-дорадчих геологічних відносин – Координаційна рада з проблем судової експертизи, Міжвідомча робоча група з врегулювання питань експертної оцінки щелебно з природного каміння при його експорті з України; 8) суб'єкти допоміжних геологічних відносин – уповноважений орган на здійснення імпорту, орган експорту, одержувач (імпортер), відправник (експортер), мистецтвознавці, фондово-закупівельні комісії музеїв.

Запропоновано підхід до диференціації суб'єктів експертно-геологічних відносин, визначений геологічним і судово-експертним законодавством, за критерієм їх основного та додаткового функціонального призначення. Виявлено дискусійний характер вживання термінів «незалежний експерт», «незалежна експертиза», «гарантії правильності висновку експерта».

Ключові слова: геологічна експертиза, дорогоцінне каміння, суб'єкти, судово-експерта діяльність, незалежний експерт, правильність висновку.

Kirin Roman Stanislavovych,

Doctor of Juridical Science, Associate Professor, Chief Forensic Expert at the Dnipropetrovsk Research Forensic Centre of the MIA of Ukraine, 1, Budivelnnyi Tulyk, Dnipro, 49000; kirinrs62@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0003-0089-4086>

Baranov Petro Mykolayovych,

Doctor of Geological Sciences, Professor, Senior Forensic Expert at the Dnipropetrovsk Research Forensic Centre of the MIA of Ukraine, 1, Budivelnnyi Tulyk, Dnipro, 49000; pn2dsbaranov@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0001-5335-4281>

CLASSIFICATION OF SUBJECTS OF EXPERT GEMOLOGICAL LEGAL RELATIONS

Abstract. The article presents the author's modern classification of subjects of gemological expert legal relations, which is generally as follows: 1) subjects of general regulation of gemological expertise relations – the Verkhovna Rada of Ukraine, the President of Ukraine; 2) subjects of special regulation and general management

of gemological expertise relations – the CMU, local state administrations; 3) subjects of special management of gemological expertise relations – MJ, MIA, SSU, MF, MCSC; 4) subjects of local organization and management of gemological expertise relations – territorial branches of the SSI, SGCU, regional SEAC, expert institutions of municipal ownership, accredited gemological laboratories, their officials; 5) subjects of direct performance of gemological examination – forensic experts, forensic experts who are not employees of the SSI, staff gemological experts of the SGCU, gemological experts accredited by the SGCU, other specialists (experts) in the relevant fields of knowledge in the manner and under the conditions determined by the Law on SE, an expert commission (commission or comprehensive examination); 6) subjects of initiation (appointment or ordering) of gemological examination – courts, law enforcement agencies, public or private executors, museums, business entities, legal entities or individuals; 7) permanent and temporary acting subjects of consultative and advisory gemological relations – the Coordination Council on Forensic Expertise, the Interagency Working Group on the Settlement of Issues of Expert Evaluation of Crushed Stone when Exported from Ukraine; 8) subjects of auxiliary gemological relations – the authorized body for import, export body, recipient (importer), consignor (exporter), art historians, and museums' fund and purchase commissions.

The author proposes an approach to differentiating the subjects of expert gemological relations, as defined by gemological and forensic legislation, by the criterion of their main and additional functional purpose. The author reveals the controversial nature of the use of the terms «independent expert», «independent examination», «guarantees of the correctness of the expert's opinion».

Key words: gemological expertise, precious stones, subjects, forensic expert activity, independent expert, correctness of the conclusion.

Постановка проблеми. Гемологія (від лат. *gemma* – «самоцвіт, дорогоцінний камінь» та грецьк. *λόγος* – «слово, розум») як наука про дорогоцінне каміння (далі – ДК), сукупність даних про їх фізичні властивості, особливості хімічного складу, декоративно-художні переваги мінералів і мінеральних агрегатів, що використовуються в ювелірному і каменерізному виробництві, має давні коріння. Однією з перших вітчизняних робіт вважається трактат Ф. Прокоповича «Про камені й геми» (1705–1709 рр.), де описано ряд ДК, напівдорогоцінного (далі – НДК) та виробного каміння. І лише з появою точних методів дослідження мінеральної речовини починають формуватися сучасні уявлення про гемологію (кінець ХІХ ст.), згодом будуть сформульовані цілі та завдання гемологічної науки [1].

До сфери пізнання загальної гемології входять такі її напрями як: – ювелірна гемологія; – декоративна гемологія; – історико-культурна гемологія; – мистецтвознавча гемологія; – економічна гемологія; – геолого-гірнична гемологія; – мінералогічна гемологія; – медична гемологія; – контрольно-експертна гемологія; – фондова гемологія; – юридична гемологія тощо. Для сучасної гемологічної науки та практики поширеними є сфери діяльності, пов'язані з діагностичними, описовими, естетичними, генетичними, прикладними, техніко-економічними, експериментальними, регіональними, оціночними та іншими аспектами ДК і НДК.

Зокрема, новітнє гемологічне законодавство України бере свій відлік з прийняття наприкінці 1991 р. постанови Президії Верховної Ради України «Про створення запасу дорогоцінних

металів і дорогоцінних каменів в Україні» [2], в якій Кабінету Міністрів України (далі – КМУ) було доручено, у тому числі, забезпечити здійснення державного пробірного нагляду та встановити контроль за використанням дорогоцінних металів і дорогоцінних каменів (далі – ДМіДК) на державних підприємствах і в установах.

Однією зі складових гемології в цілому та гемологічного законодавства зокрема є інститут гемологічної експертизи. Не дивлячись на те, що базовому джерелу гемологічного права невдовзі виповниться вже 30 років [3] (далі – закон про ДМіДК), цей вид експертизи є відносно новим напрямком судово-експертної діяльності (далі – СЕД), що вимагає, перш за все, аналізу й упорядкування її правового регулювання. В свою чергу, якщо розглядати склад експертно-гемологічних правовідносин, то розпочати слід саме з їх суб'єктного кола, тобто сукупності тих осіб, які на підставі норм права можуть бути учасниками цих правовідносин, носіями відповідних суб'єктивних прав та юридичних обов'язків.

Аналіз останніх публікацій. Проблеми суб'єктного складу гемологічних правовідносин, в силу свого міжгалузевого характеру, достатньо значного об'єму та відносної складності їх вирішення, хоча і були у полі зору дослідників таких галузей знань як мінералогія, геологія, екологія, економіка, бізнес, управління, проте залишалися не надто затребувані й розглядалися у відповідній площині. Подібна ситуація спостерігається і у юридичній науці, де питання у сфері ДК розглядалися вченими, що представляють адміністративне, цивільне, господарське, екологічне та кримінальне право.

Зокрема, дослідженням окремих блоків гемологічних та експертно-гемологічних правовідносин була присвячена достатньо представницька кількість статей. Так, у навчальному посібнику І.В. Квасниці відмічає, що до ДК і НДК часто помилково відносять і такі органогенні утворення як перли, корали, бурштин, а іноді і гірські породи. Навіть у класифікації рекомендованій до використання гемологами-експертами в Україні на жаль є такі помилки [4, с. 19]. Варто погодитися із науковцем лише відносно коралів (мінералів, утворених колоніями морських безхребетних скелетів крихітних тварин та поліпів), які дійсно не належать до дорогоцінного каміння органогенного утворення (далі – ДКОУ). Щодо поняття «гірські породи», то воно є узагальнюючим, під яким розуміються природні мінеральні агрегати, що утворюють літосферу Землі у вигляді самостійного геологічного тіла (наказ Державного комітету України з промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду від 18.03.2010 р. № 61 «Про затвердження Правил охорони праці під час розробки родовищ корисних копалин відкритим способом»). В іншій редакції, а саме «гірничі породи», Гірничий закон України (від 06.10.1999 р. № 1127-XIV) вживає у такому значенні – природні агрегати однорідних або різних мінералів, утворених за певних геологічних умов у земній корі або на її поверхні. Нарешті відносно перлів та бурштину в сировині, необробленому та обробленому вигляді, слід визнати позицію І.В. Квасниці помилковою, адже вона протирічить приписам ст. 1 закону про ДМіДК.

Натомість варто погодитися із думкою І. Руденької, яка справедливо відзначила, що наразі недостатня увага приділяється проблемам створення гемологічних лабораторій, закупівлі гемологічного обладнання, підготовці експертів за експертною спеціальністю 17.1. «Дослідження ДК, НДК та декоративного каміння» [5, с. 298].

Чистякова Г. С., підсумовуючи результати свого дослідження, доходить висновку про важливість питань, які виникають при діагностиці каменів, а саме: які бувають камені за походженням, чим відрізняються, як їх діагностувати [6, с. 403].

Ці та кілька публікацій інших авторів свідчать про достатній інтерес як до гемології загалом так і до окремих аспектів гемологічної експертизи зокрема. Також слід відмітити, що авторами у попередніх статтях були розглянуті особливості судово-гемологічної експертизи перлів і бурштину [7], проблеми нормативно-правового регулювання у сфері гемологічної

експертизи [8], правове забезпечення оцінки та продажу об'єктів гемологічних відносин [9] тощо. Натомість питання суб'єктного складу експертно-гемологічних відносин окремо не розглядалося.

Тому **метою статті** є розробка сучасної класифікації суб'єктів експертно-гемологічних відносин на основі аналізу чинного законодавства України.

Виклад основного матеріалу. Поставлена мета статті, на перший погляд, не відноситься до категорії надскладних, адже класифікації суб'єктів розроблені практично у кожній галузі, підгалузі чи інституті певного правового угруповання. Така ситуація обумовлена тим, що класифікація суб'єктів конкретних правовідносин має важливе теоретико-прикладне значення, оскільки лише їх наявність викликає необхідність виникнення і здійснення цих правовідносин. У суспільстві немає і не може бути правовідносин не тільки безоб'єктних, а й безсуб'єктних, оскільки саме суб'єкти здатні: 1) брати участь у експертно-гемологічних правовідносинах; 2) мати суб'єктивні права та юридичні обов'язки; 3) своїми діями набувати та здійснювати експертно-гемологічні права; 4) своїми діями створювати та виконувати експертно-гемологічні обов'язки, а також нести відповідальність у разі їх невиконання.

Водночас ситуація із суб'єктним колом у сфері гемологічної експертизи не виглядає досить простою. Першопричиною такої позиції є наявність двох родових груп суб'єктів, правовий статус яких визначений різними законодавчими блоками, а саме:

1) суб'єкти, статус яких визначений гемологічним законодавством (ст.ст. 5, 15, 20 закону про ДМіДК);

2) суб'єкти, статус яких визначений судово-експертним (Закон України «Про судову експертизу» [10], далі – закон про СЕ), адміністративним, процесуальними (цивільним, господарським, кримінальним) галузями законодавства, а також законодавством про адміністративне судочинство.

Поділ суб'єктів за критерієм виду експертизи на судову та позасудову наразі не є актуальним, адже у світлі останніх змін, внесених до закону про СЕ (ст. 7), суб'єктами СЕД є:

1) державні спеціалізовані установи (далі – ДСУ): 1.1) науково-дослідні установи судових експертиз (далі – НДУСЕ) Міністерства юстиції України (далі – Мінюст); 1.2) НДУСЕ, судово-медичні та судово-психіатричні установи Міністерства охорони здоров'я України; 1.3) екс-

пертні служби Міністерства внутрішніх справ України (далі – МВС), Міністерства оборони України, Служби безпеки України (далі – СБУ) та Державної прикордонної служби України;

2) територіальні філії ДСУ;

3) експертні установи комунальної форми власності;

4) судові експерти, які не є працівниками ДСУ;

5) інші фахівці (експерти) з відповідних галузей знань у порядку та на умовах, визначених законом про СЕ.

Таким чином чинне законодавство урівнює правовий статус суб'єктів експертно-гемологічних відносин, визначений як гемологічним так і судово-експертним законодавством. Тобто обидві групи цих суб'єктів можуть проводити і судову і позасудову гемологічну експертизу. За таких умов варто підійти до їх диференціації з точки зору критерія основного та додаткового функціонального призначення суб'єкта. Відтак цю групу можна представити наступним чином:

1) суб'єкти, основне функціональне призначення яких визначене судово-експертним законодавством і полягає у проведенні судової гемологічної експертизи, додаткове – у проведенні позасудової гемологічної експертизи;

2) суб'єкти, основне функціональне призначення яких визначене гемологічним законодавством і полягає у проведенні позасудової гемологічної експертизи, додаткове – у проведенні судової гемологічної експертизи.

Очевидно, що у законі про СЕ визначено лише коло суб'єктів СЕД, але коло суб'єктів експертно-гемологічних відносин є більш широким і згадується у цьому законі лише опосередковано. Зокрема, мова йде про КМУ, який, відповідно до ст.ст.8, 18 закону про СЕ, затверджує:

1) Положення про Координаційну раду з проблем судової експертизи при Мініюсті;

2) Порядок атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз;

3) розмір і порядок встановлення оплати праці судових експертів-працівників ДСУ (надбавок, доплат до посадового окладу, премій та інших виплат).

Прикро, але у чинній редакції закону про СЕ немає навіть розділу, який встановлював би повноваження державних органів регулювання та управління судово-експертними відносинами. Але, що найбільше дивує, відсутній подібний розділ й в основному законопроекті про СЕД № 6284 від 05.11.2021 р., який власне і вноситься КМУ. Інший, альтернативний проект закону про СЕД № 6284-1 від 19.11.2021 р. визначає лише

зміст державного регулювання СЕД та відповідний уповноважений орган виконавчої влади (далі – ОВВ). Так само розкривається зміст СЕД й у законопроекті № 6284-2 від 22.11.2021 р. про СЕД та самоврядування судових експертів, але в ньому державне регулювання СЕД покладається на Національну експертну службу України, як центральний ОВВ, діяльність якого спрямовується і координується КМУ. Нарешті варіант № 6284-3 від 23.11.2021 р. уявляється невдалою спробою реінкарнації чинного анахронізму у вигляді закону про СЕ, який оздоблений приписом про повноваження Мініюсту у взаємодії із громадськими організаціями судових експертів. Тож, наведені проекти законів про СЕД вимагають оперативного реагування на положення загальних засад техніки нормопроєкування, встановлених Законом України «Про правотворчу діяльність» (від 24.08.2023 р. № 3354-IX).

Ще одним суб'єктом спеціального регулювання та загального управління відносинами гемологічної експертизи слід визнати місцеві державні адміністрації, які хоча і незадіяні напряму у регулюванні СЕД, проте здатні здійснювати певний регулюючий та управлінський вплив.

Державне управління та державне регулювання в експертній сфері дійсно є взаємопов'язаними і взаємодоповнюючими одне одного явищами. Якщо термін «державне управління» наразі розглядається у Концепції адміністративної реформи в Україні (затверджена Указом Президента України від 22.07.1998 р. № 810/98) як вид діяльності держави, що полягає у здійсненні нею управлінського (організуючого) впливу на ті сфери і галузі суспільного життя, які вимагають певного втручання держави шляхом використання повноважень ОВВ, то поняття «державне регулювання» у загальному розумінні національне законодавство взагалі не розкриває.

При цьому до системи державного управління включено й такий його складовий елемент як суб'єкти управління, тобто – ОВВ, що наділені державно-владними повноваженнями, за допомогою яких реалізують волю держави, її завдання та функції. Для об'єкта управлінських відносин, тобто, в нашому випадку – діяльності у сфері гемологічної експертизи, рішення суб'єкта є обов'язковими.

Так, у законі про ДМіДК (ч. 1 ст. 3 «Державне управління у сфері видобутку, виробництва, використання, зберігання ДМіДК та контролю за операціями з ними») визначені функції управління

ОВВ України у сфері видобутку, виробництва, використання, зберігання ДК, НДК та ДКОУ та контролю за операціями з ними. Крім того, слід враховувати, що цей закон має в назві термін «державне регулювання», а у ч. 2 вказаної статті зазначено, що його положення поширюються і на відносини у сфері державного регулювання видобутку, виробництва, використання, зберігання та контролю за операціями з ДКОУ та НДК.

Тобто, по суті, закон про ДМіДК розмежовує не суб'єктів, а управлінські та регулюючі функції. Зокрема, у ст.ст. 16 та 16-1 визначені відповідно: а) функції центрального ОВВ, що забезпечує формування державної фінансової політики, у сфері державного регулювання видобутку, виробництва, використання та зберігання ДМіДК; б) функції центрального ОВВ, що реалізує державну політику у сфері державного пробірного контролю. Наразі обидві переліки функцій, згідно із Положенням (затверджене постановою КМУ від 20.08.2014 р. № 375), виконує один і той самий центральний ОВВ, а саме – Міністерство фінансів України (далі – Мінфін).

Також слід враховувати, що відповідно до ст. 8 закону про СЕ, міністерства та інші державні органи здійснюють у визначеному ними порядку контроль за дотриманням законодавства з питань СЕД ДСУ, що належать до сфери їх управління.

Гемологічна експертиза відноситься до самостійного, одного з основних видів експертиз. В системі Експертної служби МВС цей вид експертизи було додано наприкінці 2016 р. Зберігся він і у чинній редакції наказу МВС від 21.09.2020 р. № 675 – індекс і вид експертної спеціальності: 17.1 Дослідження ДК, НДК та декоративного каміння. Для НДУСЕ Мінюсту вид гемологічної експертизи та відповідні експертні спеціальності (17.1.1 Дослідження ДК; 17.1.2 Дослідження діамантів; 17.1.3 Дослідження ДКОУ; 17.1.4 Дослідження НДК; 17.1.5 Дослідження декоративного каміння), за якими присвоюється кваліфікація судового експерта, був встановлений наказом Мінюсту від 10.01.2019 р. № 82/5 шляхом внесення змін до відомчого Положення (наказ Мінюсту від 03.03.2015 р. № 301/5).

У ч. 2 ст. 15 закону про ДМіДК встановлено, що Мінфін та державні установи пробірного контролю в порядку, встановленому нормативно-правовими актами, провадять, у тому числі, експертизи вставок ДК, музейних предметів, які містять ДМіДК та оцінку вставок ДК.

Ч. 4 цієї ж статті присвячена Державному гемологічному центру України (далі – ДГЦУ), який відповідно до законодавства проводить:

– незалежну експертизу та контроль за якістю сировини і виробів з ДК, ДКОУ та НДК, а також виробів з ними;

– експертну оцінку ДК, ДКОУ та НДК, зарахованого до Державного фонду ДМіДК України;

– гемологічні дослідження сировини;

– інші роботи за розпорядженнями уповноважених органів, пов'язані з незалежною експертизою ДК, ДКОУ та НДК.

В цьому переліку повноважень вбачається неоднозначним поняття «незалежна експертиза». По-перше, виходячи з дефініції «незалежна експертиза (дослідження) продукції» (Закон України «Про захист прав споживачів від 10.06.2023 р. № 3153-ІХ, набере чинності не раніше дня припинення чи скасування воєнного стану), подібний вид експертизи володіє наступними ознаками: а) об'єкт експертизи – продукція, експертний висновок або інший встановлений законодавством результат дослідження; б) суб'єкт експертизи – акредитовані лабораторії, незалежні експерти, яким надано право на проведення експертизи згідно із законодавством.

По-друге, аналіз поняття «незалежний експерт», наведеного у Порядку проведення експертизи реєстраційних матеріалів на лікарські засоби (наказ Міністерства охорони здоров'я України від 26.08.2005 р. № 426 у редакції наказу від 23.07.2015 р. № 460), дозволяє виокремити такі його характеристики: а) незалежний експерт – фізична особа; б) незалежний експерт повинен мати відповідний рівень кваліфікації, спеціальні знання; в) незалежний експерт на замовлення заявника може здійснювати наукову чи науково-технічну експертизу; г) незалежний експерт повинен відповідати перед заявником за достовірність і повноту аналізу, обґрунтованість рекомендацій відповідно до вимог завдання заявника на проведення експертизи; д) незалежний експерт не є автором, дослідником об'єкта експертизи; е) незалежний експерт не повинен працювати експертом у закладах або організаціях, що офіційно визначені як експертні органи об'єктів наукової і науково-технічної діяльності щодо обігу об'єкта експертизи; ж) незалежний експерт не може бути іншим чином пов'язаний з офіційними експертними органами, центральним ОВВ, що забезпечує формування державної політики у сфері об'єкта експертизи, або вповноваженими ним органами;

По-третє, ст. 14.1.226 Податкового кодексу України дає підстави для наступних висновків:

1) незалежним експертом слід визнавати самозайняту особу – платника податку, який

провадить незалежну професійну діяльність за умови, що така особа не є працівником в межах такої незалежної професійної діяльності;

2) незалежна експертна діяльність – участь фізичної особи в експертній діяльності за умови, що така особа не є працівником або фізичною особою – підприємцем.

Таким чином, положення про те, що наукова бюджетна установа ДГЦУ, яка належить до сфери управління Мініфіну, тобто виконує його накази і розпорядження (наказ Мініфіну від 19.07.2004 р. № 465), утримання якої здійснюється за рахунок загального та спеціального фондів Державного бюджету України, а її директор у своїй діяльності є підзвітним Мініфіну та вирішує питання прийому на роботу, переміщення і звільнення працівників ДГЦУ, проводить «незалежну експертизу» є не тільки декларативним, а й таким, що протирічить чинному законодавству.

«Незалежність експерта» має розглядатися як його здатність і можливість діяти самостійно, бути захищеним від тиску ззовні та характеризується ознаками його професіоналізму, наявності знань, правовим статусом та відносинами із експертною установою. Незалежною експертиза вважатиметься тоді, коли відсутній тиск на експерта з боку зацікавленої сторони. Зокрема, якщо експерт або члени експертної комісії, які проводять експертне дослідження, не перебувають у службовій чи іншій залежності від експертної установи або комісії, що раніше проводили експертизу одного й того ж або іншого об'єкта, а також ОБВ, установ, посадових осіб, громадян, зацікавлених у результатах незалежної експертизи.

При цьому, на нашу думку, не слід ототожнювати поняття «незалежність експерта» та «гарантії незалежності експерта». Перелік останніх наведений у ст. 4 закону про СЕ і, у загальному розумінні, являють собою створення умов, що забезпечують незалежність експерта, тобто є одним зі способів асекурації виконання зобов'язань держави (гаранта) перед судовим експертом.

Ще більш неоднозначним уявляється словосполучення «гарантії правильності висновку експерта», адже «правильність» чи «неправильність» передбачає наявність заздалегідь сформованої відповіді, яка, на думку особи, що сформулювала завдання чи питання, є однозначно вірною, істинною, позбавленою помилок, такою, що відповідає дійсності. Але хто має або може оцінити «правильність висновку» – суддя або замовник, який поставив перед експертом

питання, чи інший експерт, який має власний (не завжди «правильний») погляд на зміст відповіді? Адже з філософської точки зору немає нічого абсолютно правильного або абсолютно неправильного, проте в науковій основі предмета правоти і неправоти мають лежати факти, а не думки.

Наприклад, відповідно до процесуального законодавства, суд окремо оцінює належність, допустимість і достовірність висновку експерта. Така оцінка здійснюється за внутрішнім переконанням судді (суду), що ґрунтується на всебічному, повному, об'єктивному та безпосередньому дослідженні наявного у справі висновку експерта, який не має для суду заздалегідь встановленої сили.

Повертаючись до ДГЦУ, як суб'єкта експертно-гемологічних правовідносин, слід зазначити, що маючи справу конкретними, реальними ДК та виробами з них, він належить до групи суб'єктів використання, експертизи і застосування ДК, ДКОУ та НДК. Виходячи з аналізу приписів закону про ДМіДК гемологічну експертизу проводять у випадках: – зарахування цінностей до Історичного фонду ДМіДК України; – оцінки вставок ДК, музейних предметів, які містять ДК; – незалежної експертизи та контролю за якістю сировини і виробів з ДК, а також виробів з ними, експертної оцінки ДК, яку проводить саме ДГЦУ.

Крім того, уповноваженими особами ДГЦУ, як одними з основних суб'єктів, проводяться всі необхідні експертні роботи та оформлення супровідних документів при митному оформленні алмазів, що ввозяться на митну територію України і що вивозяться за її межі (постанова КМУ від 12.03.2003 р. № 307). У цих відносинах беруть участь наступні допоміжні (додаткові) суб'єкти: – уповноважений орган на здійснення імпорту; – орган експорту; – одержувач (імпортер); – відправник (експортер). Оформлення Сертифікатів та вирішення інших питань впровадження вимог сертифікаційної схеми Кімберлійського процесу в Україні також здійснює ДГЦУ (наказ Мініфіну від 09.04.2003 р. № 276).

Навчання за напрямами підготовки експертів-гемологів згідно із затвердженою навчальною програмою (наказ Мініфіну від 07.08.2001 р. № 365), а також роботи, пов'язані з проведенням експертизи ДК та НДК, оплачуються згідно тарифів, затверджених наказом Мініфіну від 24.06.2015 р. № 593 (у редакції наказу від 18.06.2024 р. № 295).

Крім того, на ДГЦУ відповідними постановами КМУ покладені обов'язки щодо: – акре-

дитації та підготовки експертів-гемологів ДК, НДК та декоративного каміння (постанова від 26.06.1996 р. № 673); – видання довідників оптових цін на діаманти, ДК, НДК та декоративне каміння (постанова від 31.05.1995 р. № 369); – оцінки вартості природного каміння та видачу свідоцтва про його оцінку (постанова від 27.07.1994 р. № 512).

Правила атестації торгових партій природного каміння (наказ Мінфіну від 06.12.2000 р. № 313) встановлюють для суб'єктів господарювання порядок її проведення та складання спеціального документа (атестата) за результатами експертизи. Останній може складатися лише особою, яка має відповідну кваліфікацію експерта-гемолога (працівником ДГЦУ або особою, що акредитована ДГЦУ).

Згідно із Порядком унесення й використання даних Реєстру власних і торгових назв ДК, ДКОУ та НДК і декоративного каміння з родовищ України рішення про внесення їх власної й торгової назв до Реєстру приймає комісія експертів, яка утворюється за наказом ДГЦУ. При потребі до складу комісії залучаються фахівці з інших організацій (наказ Мінфіну від 06.12.2000 р. № 312).

Слід відмітити також і розуміння Мінфіном (ДГЦУ) окремих гемологічних термінів та понять, що вживаються у Положенні про акредитацію експертів-гемологів ДК, НДК та декоративного каміння (додаток 9 до наказу Мінфіну від 29.01.1997 р. № 19) в такому значенні:

- гемологічна експертиза – сукупність операцій з діагностики (ідентифікації), оцінки якості і вартості та визначення інших характеристик гемологічних об'єктів;

- експерт-гемолог, експерт декоративного каміння – фізична особа, що має відповідне кваліфікаційне свідоцтво;

- акредитація експертів-гемологів ДГЦУ – це делегування експертам, згідно з цим Положенням, прав ДГЦУ виконувати добровільну чи обов'язкову гемологічну експертизу, згідно з кваліфікацією, та видавати експертні висновки встановленого зразка.

Акредитація експертів проводиться акредитаційною комісією ДГЦУ та є чинною на всій території України. При цьому у зазначеному Положенні також є пояснення, відповідно до якого добровільна експертиза виконується акредитованими експертами на замовлення, а обов'язкова експертиза – для обслуговування юридичних та фізичних осіб у випадках, передбачених чинним законодавством.

Інструкція ДГЦУ [11] визначає порядок виконання гемологічної експертизи декора-

тивного каміння у сировині, обробленому та необробленому вигляді, виробів з нього, а також його штучних аналогів, гірських порід та мінеральних речовин, також поділяє суб'єктів її проведення на: 1) штатних експертів-гемологів ДГЦУ; 2) акредитованих ДГЦУ експертів-гемологів. При цьому Форми висновків за результатами експертизи гемологічних об'єктів, які ними видаються (додатки № 10, № 11 до наказу Мінфіну від 29.01.1997 р. № 19) відрізняються лише кінцевими реквізитами. Якщо експертизу проводив штатний експерт-гемолог ДГЦУ, то вказуються його та директора ДГЦУ ініціали, прізвище та підписи, а якщо висновок зроблений експертом-гемологом, акредитованим ДГЦУ, то в ньому, окрім його підпису, ініціалів та прізвища, зазначається номер акредитаційного посвідчення [12].

Ще одним суб'єктом, завданням якого є оптимізація та спрощення виконання ДГЦУ експертних операцій є Міжвідомча робоча група з врегулювання питань експертної оцінки щобеню з природного каміння при його експорті з України [13].

Експертизи, що проводяться з метою визначення оціночної та страхової вартості музейних предметів Міністерства культури та стратегічних комунікацій України (далі – МКСК), здійснюються фондово-закупівельними комісіями музеїв із залученням профільних експертів-фахівців. Проведення експертизи оцінки вартості предметів, які містять ДК, здійснюється відповідно фахівцями регіональних казенних підприємств пробірного контролю (далі – КППК) та ДГЦУ, які уповноважені на виконання цих робіт у встановленому законодавством порядку (наказ Міністерства культури і мистецтв України від 13.07.1998 р. № 325). Експертизу вставок ДК, музейних предметів, які містять ДК можуть проводити КППК, юридичні та фізичні особи, які є суб'єктами господарювання (наказ Мінфіну від 20.10.1999 р. № 244 у редакції наказу від 07.09.2020 р. № 547).

Суб'єктами, що використовують висновки гемологічної експертизи, відповідно до наказу Міністерства культури України від 15.11.2019 р. № 877, є суб'єкти проведення державної експертизи культурних цінностей – заявники, організатори експертизи, експерти та мистецтвознавці.

Нарешті, слід віднести до групи суб'єктів безпосереднього виконання гемологічної експертизи й суб'єктів СЕД, визначених у відповідному законодавстві, оскільки судові експерти НДУСЕ Мінюсту та експертної служби МВС також проводять даний вид експертизи, експертних досліджень та оцінки ДК [14].

Підставою для проведення експертизи згідно із наказом Мінфіну від 20.10.1999 р. № 244 (у редакції наказу від 07.09.2020 р. № 547) можуть бути: – ухвали судів; – звернення або постанови правоохоронних органів, державних виконавців, приватних виконавців; – звернення музейних закладів; – заяви суб'єктів господарювання та фізичних осіб.

Відповідно до ст. 7-1 закону про СЕ підставами проведення судової експертизи (обстеження і дослідження) є: – відповідне судове рішення; – рішення органу досудового розслідування; – договір з експертом чи експертною установою – якщо експертиза проводиться на замовлення інших осіб.

В Інструкції Мінюсту про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень (наказ від 08.10.1998 р. № 53/5 у редакції наказу від 26.12.2012 р. № 1950/5) зазначено, що підставою для проведення експертизи відповідно до чинного законодавства є: – процесуальний документ про призначення експертизи, складений уповноваженою на те особою (органом); – договір з експертом чи експертною установою, укладений за письмовим зверненням особи; – реєстраційна картка або інший документ у випадках, передбачених законом. В інших випадках проводиться експертне дослідження, підставою для якого є договір з експертом чи експертною установою.

Нарешті, згідно із Інструкцією з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби МВС (наказ МВС від 17.07.2017 р. № 591) підставою для проведення експертиз відповідно до чинного законодавства є: – процесуальний документ (постанова, ухвала) про призначення експертизи, складений уповноваженою на те особою (органом); – письмове звернення потерпілого чи сторони захисту кримінального провадження (залучення експерта). Підставою для проведення експертного дослідження є письмова заява (лист) юридичної або фізичної особи (ініціатора) експертного дослідження.

Таким чином, чинним законодавством сформована ще один вид суб'єктів експертно-гемологічних відносин, а саме – суб'єкти ініціювання проведення гемологічної експертизи. Важливою ознакою для їх диференціації як раз і є наведені вище підстави для проведення експертизи. В даному випадку йдеться про статус ініціатора експертизи. Так, при призначенні експертизи судом експерт або експертна установа обирається сторонами за взаємною згодою (диспозитивний характер), а якщо такої згоди не досяг-

нуто у встановлений судом строк, експерта чи експертну установу визначає суд (імперативний характер). Крім того, з урахуванням обставин справи, суд має право визначити експерта чи експертну установу самостійно. У разі необхідності суд може призначити: а) декілька експертів для підготовки одного висновку (комісійна або комплексна експертиза); б) декілька експертиз, додаткову чи повторну експертизу.

Висновки. Таким чином, аналіз чинного законодавства України дозволив представити наступні результати дослідження.

1. Розроблено сучасну класифікацію суб'єктів експертно-гемологічних відносин, яка у загальному вигляді є наступною: 1) суб'єкти загального регулювання відносин гемологічної експертизи – Верховна Рада України, Президент України; 2) суб'єкти спеціального регулювання та загального управління відносинами гемологічної експертизи – КМУ, місцеві державні адміністрації; 3) суб'єкти спеціального управління відносинами гемологічної експертизи – Мінюст, МВС, СБУ, Мінфін, МКСК; 4) суб'єкти локальної організації та управління відносинами гемологічної експертизи – територіальні філії ДСУ, ДГЦУ, регіональні КППК, експертні установи комунальної форми власності, акредитовані гемологічні лабораторії, їх посадові особи; 5) суб'єкти безпосереднього виконання гемологічної експертизи – судові експерти, судові експерти, які не є працівниками ДСУ, штатні експерти-гемологи ДГЦУ, акредитовані ДГЦУ експерти-гемологи, інші фахівці (експерти) з відповідних галузей знань у порядку та на умовах, визначених законом про СЕ, експертна комісія (комісійна або комплексна експертиза), 6) суб'єкти ініціювання (призначення або замовлення) проведення гемологічної експертизи – суди, правоохоронні органи, державні або приватні виконавці, музейні заклади, суб'єкти господарювання, юридичні або фізичні особи; 7) постійно та тимчасово діючі суб'єкти консультативно-дорадчих гемологічних відносин – Координаційна рада з проблем судової експертизи, Міжвідомча робоча група з врегулювання питань експертної оцінки щобеню з природного каміння при його експорті з України; 8) суб'єкти допоміжних гемологічних відносин – уповноважений орган на здійснення імпорту, орган експорту, одержувач (імпортер), відправник (експортер), мистецтвознавці, фондово-закупівельні комісії музеїв.

2. Аргументовано, що чинне законодавство урівнює правовий статус суб'єктів експертно-гемологічних відносин, визначений як гемологіч-

ним так і судово-експертним законодавством. За таких умов пропонується підійти до їх диференціації з точки зору критерія основного та додаткового функціонального призначення суб'єкта: 1) суб'єкти, основне функціональне призначення яких визначене судово-експертним законодавством і полягає у проведенні судової гемологічної експертизи, додаткове – у проведенні позасудової гемологічної експертизи; 2) суб'єкти, основне функціональне призначення яких визначене гемологічним законодавством і полягає у проведенні позасудової гемологічної експертизи, додаткове – у проведенні судової гемологічної експертизи.

3. Встановлено, що у законі про СЕ визначено лише коло суб'єктів СЕД, але коло суб'єктів експертно-гемологічних відносин є більш широким і згадується у цьому законі лише опосередковано, а розділ, який встановлював би повноваження державних органів регулювання та управління судово-експертними відносинами взагалі відсутній. Недостатньо уваги регулюванню цього блоку приділено й у наявних законопроектах про СЕД: № 6284 – відсутній; № 6284-1 – зміст державного регулювання СЕД та відповідний уповноважений ОВВ; № 6284-2 – державне регулювання СЕД покладається на Національну експертну службу України; № 6284-3 – відсутній. Подібна ситуація вимагає кореляції змісту цих проектів із положеннями загальних засад техніки нормопроекування.

4. Виявлено дискусійний характер вживання терміну «незалежний експерт» та «незалежна експертиза» по відношенню до штатних експертів ДСУ та ДГЦУ. Запропоновано розглядати поняття «незалежність експерта» як його здатність і можливість діяти самостійно, бути захищеним від тиску ззовні та характеризується ознаками його професіоналізму, наявності знань, правовим статусом та відносинами із експертною установою. Незалежною експертиза може вважатися лише тоді, коли відсутній тиск на експерта з боку зацікавленої сторони, як то – експерт або члени експертної комісії, які проводять експертне дослідження, не перебувають у службовій чи іншій залежності від експертної установи або комісії, що раніше проводили експертизу одного й того ж або іншого об'єкта, а також від ОВВ, установ, посадових осіб, громадян, зацікавлених у результатах незалежної експертизи. Не слід ототожнювати поняття «незалежність експерта» та «гарантії незалежності експерта», адже останні у загальному розумінні являють собою створення умов, що забезпечу-

ють незалежність експерта, тобто є одним зі способів асекурації виконання зобов'язань держави (гаранта) перед експертом.

5. Розкрито неоднозначність словосполучення «гарантії правильності висновку експерта», адже «правильність» чи «неправильність» передбачає наявність заздалегідь сформованої відповіді, яка, на думку особи, що сформулювала завдання чи питання, є однозначно вірною, істинною, позбавленою помилок, такою, що відповідає дійсності. Але закон не дає відповіді на питання щодо права чи обов'язку певної особи (осіб), яка має або може оцінити «правильність висновку». В науковій основі предмета правоти і неправоти мають лежати лише факти, а не позиції, думки. За процесуальним законодавством суд окремо оцінює належність, допустимість і достовірність висновку експерта. Така оцінка здійснюється за внутрішнім переконанням судді (суду), що ґрунтується на всебічному, повному, об'єктивному та безпосередньому дослідженні наданого висновку

6. Запропоновано диференціювати суб'єктів ініціювання проведення гемологічної експертизи за ознакою підстав для проведення експертизи та статусу ініціатора експертизи. Так, при призначенні експертизи судом експерт або експертна установа обирається сторонами за взаємною згодою. В даному випадку підстави для проведення експертизи мають договірний, диспозитивний характер, який поширюється й на випадки її замовлення юридичними або фізичними особами. У разі, якщо такої згоди не досягнуто у встановлений судом строк, експерта чи експертну установу визначає суд. За таких обставин підстави для проведення експертизи мають зобов'язальний, імперативний характер.

Перспективним напрямом подальших розвідок у гемологічному праві є розробка класифікації об'єктів експертно-гемологічних правовідносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Баранов П. М. Наукові основи гемології. *Науковий вісник НГА України*, 2001, 1, 63–67.
2. Про створення запасу дорогоцінних металів і дорогоцінних каменів в Україні: Постанова Президії Верховної Ради України від 02.12.1991 р. № 1886-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 7, ст. 62. (втратила чинність на підставі закону від 18.11.1997 р. № 637/97-ВР).
3. Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними: Закон України від 18.11.1997 р. № 637/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/637/97-%D0%B2%D1%80#Text>

4. Квасниця І. В. Основи гемології: електронний навчальний посібник. *Інтернет-ресурс Київського національного університету імені Тараса Шевченка*, 2023. 184 с.
5. Iryna Rudenka Current trends in the development of scientific and technical tools for the research of jewelry with inserts of precious stones/ *Scientific Bulletin Scientific Bulletin of the Dnipro State University of Internal Affairs*. 2021. 1, 298–302. DOI <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2021-1-298-302>
6. Чистякова Г. С. Включення діамантів як діагностична ознака природності каменя в судово-гемологічних експертизах діамантів. *Криміналістика і судова експертиза*. 2024. 69, 399–405. DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2024.69.38>
7. Баранов П. М., Кірін Р. С. Особливості судово-гемологічної експертизи перлів і бурштину. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2020. 2. 228–235. DOI: <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2020-2-228-235>
8. Баранов П. М., Кірін Р. С. Сучасні проблеми нормативно-правового регулювання у сфері гемологічної експертизи. *Коштовне та декоративне каміння*, 2021, 2 (104), 14–20. DOI: [https://doi.org/10.53056/2021-2\(104\)-3](https://doi.org/10.53056/2021-2(104)-3)
9. Кірін Р. С. Правове забезпечення оцінки та продажу об'єктів гемологічних відносин. *Форум Права*, 2024. 78(1), 65–76. DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.10869348>
10. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>
11. Інструкція про порядок виконання гемологічної експертизи декоративного каміння, його штучних аналогів, гірських порід та мінеральних речовин : наказ директора Державного гемологічного центру України від 26.12.2006 р. № 89/06. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v89_0214-06#Text
12. Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких наказів Міністерства фінансів України : наказ Міністерства фінансів України від 01.07.2014 р. № 737. *Офіційний вісник України*. 2014. № 72, ст. 2035.
13. Щодо питання експертної оцінки щабеню з природного каміння при його експорті з України : лист директора Державного гемологічного центру України від 20.07.2009 р. № 71000-4/2007/09-2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v09-2214-09#Text>
14. Kirin R., Baranov P., Koziakov I. Gemological Law of Ukraine: formation Problems and development Prospects. *Visnyk Taras Shevchenko National University of Kyiv. Geology*, 2021. 93 (2), 6–14. DOI: <http://doi.org/10.17721/1728-2713.93.01>
2. On the creation of a stock of precious metals and gemstones in Ukraine [Pro stvorennia zapasu dorohotsinnykh metaliv i dorohotsinnykh kameniv v Ukraini]: Postanova Prezydii Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 02.12.1991 r. № 1886-XII. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1992. № 7, st. 62. (vtratyla chynnist na pidstavi zakonu vid 18.11.1997 r. № 637/97-VR).
3. On State Regulation of Mining, Production and Use of Precious Metals and Precious Stones and Control over Operations with Them [Pro derzhavne rehuliuвання vydobutku, vyrobnytstva i vykorystannia dorohotsinnykh metaliv i dorohotsinnoho kaminnia ta kontrol za operatsiiamy z nymy]: Zakon Ukrainy vid 18.11.1997 r. № 637/97-VR. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/637/97-%D0%B2%D1%80#Text>
4. Kvasnytsia, I. V. (2023). Basics of gemology [Osnovy hemolohii]: elektronnyi navchalnyi posibnyk. *Internet-resurs Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka*, 184 с.
5. Rudenka, Iryna (2021). Current trends in the development of scientific and technical tools for the research of jewelry with inserts of precious stones. *Scientific Bulletin Scientific Bulletin of the Dnipro State University of Internal Affairs*. 1, 298–302. DOI <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2021-1-298-302>
6. Chystiakova, H. S. (2024). Inclusion of diamonds as a diagnostic sign of naturalness of a stone in forensic gemological examinations of diamonds [Vkliuchennia diamantiv yak diahnostychna oznaka pryrodnosti kamenia v sudovo-hemolohichnykh ekspertyzakh diamantiv]. *Kryminalistyka i sudova ekspertyza*. 2024. 69, 399–405. DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2024.69.38>
7. Baranov, P. M., Kirin, R. S. (2020). Features of forensic gemological examination of pearls and amber [Osoblyvosti sudovo-hemolohichnoi ekspertyzy perliv i burshtynu]. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav*. 2. 228–235. DOI: <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2020-2-228-235>
8. Baranov, P. M., Kirin, R. S. (2021). Modern problems of legal regulation in the field of gemological expertise [Suchasni problemy normatyvno-pravovoho rehuliuвання u sferi hemolohichnoi ekspertyzy]. *Koshtovne ta dekoratyvne kaminnia*, 2 (104), 14–20. DOI: [https://doi.org/10.53056/2021-2\(104\)-3](https://doi.org/10.53056/2021-2(104)-3)
9. Kirin, R. S. (2024). Legal support for the assessment and sale of objects of gemological relations [Pravove zabezpechennia otsinky ta prodazhu ob'ektiv hemolohichnykh vidnosyn]. *Forum Prava*, 78(1), 65–76. DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.10869348>
10. About forensic expertise [Pro sudovu ekspertyzu]: Zakon Ukrainy vid 25.02.1994 r. № 4038-XII. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>
11. Instruction on the procedure for performing gemological examination of decorative stones, their

REFERENCES:

1. Baranov, P. M. (2001). Scientific basis of gemology [Naukovi osnovy hemolohii]. *Naukovyi visnyk NHA Ukrainy*. 1, 63–67.

- artificial analogues, rocks and minerals [Instruktsiia pro poriadok vykonannia hemolohichnoi ekspertyzy dekoratyvnoho kaminnia, yoho shtuchnykh analohiv, hirskykh porid ta mineralnykh rechovyn]: nakaz dyrektora Derzhavnoho hemolohichnoho tsentru Ukrainy vid 26.12.2006 r. № 89/06. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v89_0214-06#Text
12. On Amending and Invalidating Certain Orders of the Ministry of Finance of Ukraine [Pro vnesennia zmin ta vyznannia takymy, shcho vtratyly chynnist, deiakyykh nakaziv Ministerstva finansiv Ukrainy]: nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy vid 01.07.2014 r. № 737. *Ofitsiinyi visnyk Ukrainy*, 2014. № 72, st. 2035.
13. On the issue of expert evaluation of crushed stone from natural stones when exported from Ukraine [Shchodo pytannia ekspertnoi otsinky shchebeniu z pryrodnoho kaminnia pry yoho eksporti z Ukrainy]: lyst dyrektora Derzhavnoho hemolohichnoho tsentru Ukrainy vid 20.07.2009 r. № 71000-4/2007/09-2. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v09-2214-09#Text>
14. Kirin, R., Baranov, P., & Koziakov, I. (2021). Gemological Law of Ukraine: formation Problems and development Prospects. *Visnyk Taras Shevchenko National University of Kyiv. Geology*, 93 (2), 6–14. DOI: <http://doi.org/10.17721/1728-2713.93.01>

Нестеренко Алла,

доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри права Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом», вул. Зелена, 149, корпус 4, м. Львів, 79028; Parisplus@ukr.net

ЦИФРОВІ ГРОШІ ТА ФІНАНСОВА СИСТЕМА: РЕГУЛЮВАННЯ, ПЕРЕВАГИ ТА РИЗИКИ

Анотація. У сучасному світі цифрові гроші стають невід'ємною частиною фінансових систем, і процес їх впровадження активно розвивається. Комерційні цифрові валюти вже давно функціонують на ринку, а їх переваги та недоліки обговорюються понад десять років. Водночас усе більше держав замислюються над цифровізацією національних валют, що вимагає глибших досліджень та практичного тестування. Хоча цифрові гроші мають значні переваги, їх впровадження супроводжується низкою викликів, які потребують глибшого аналізу. Серед основних недоліків можна виділити такі: 1. Ризики кібербезпеки. Цифрові активи піддаються загрозам хакерських атак, фішингу та витоку даних. Навіть централізовані цифрові валюти (CBDC), такі як e-гривня, можуть бути вразливими до зовнішніх атак або внутрішніх порушень безпеки. 2. Питання конфіденційності. Використання цифрових грошей може призвести до надмірного контролю з боку держави, що ставить під загрозу фінансову анонімність громадян. Потрібно знайти баланс між безпекою та захистом персональних даних. 3. Нестабільність криптовалют. Якщо цифрові гроші базуються на блокчейні або криптовалютних технологіях, вони можуть мати значну волатильність. Це створює труднощі для їх використання в щоденних транзакціях. 4. Регуляторна невизначеність. Законодавство щодо цифрових активів у багатьох країнах (зокрема, в Україні) ще перебуває в стадії розробки. Невизначеність у правовому регулюванні може уповільнити інтеграцію цифрових валют у фінансову систему. 5. Вплив на банківську систему. Якщо центральні банки активно впроваджуватимуть власні цифрові валюти, це може призвести до відтоку коштів із традиційних банків, що вплине на їхню ліквідність та здатність кредитувати економіку.

Для розв'язання цих проблем необхідні додаткові дослідження у таких напрямках: розробка ефективних механізмів кібербезпеки для захисту цифрових грошей від атак; вивчення підходів до регулювання та створення законодавчих норм, що забезпечують баланс між безпекою та конфіденційністю; дослідження економічного впливу цифрових валют на банки, кредитування та макроекономічну стабільність; оцінка довіри суспільства до цифрових грошей та можливих наслідків їх впровадження.

Таким чином, хоча цифрові гроші мають великий потенціал, їх впровадження потребує обережного підходу та подальших досліджень для мінімізації ризиків і створення ефективної фінансової системи.

Ключові слова: цифрова валюта, віртуальні гроші, віртуальні активи, криптовалюти, цифрові гроші CBDC.

Nesterenko Alla,

Doctor of Law, Associate Professor, Professor at the Department of Law of the Lviv Institute Interregional Academy of Personnel Management, 149, Zelena Str., Building 4, Lviv, 79028; Parisplus@ukr.net

DIGITAL MONEY AND THE FINANCIAL SYSTEM: REGULATION, BENEFITS AND RISKS

Abstract. In today's world, digital money is becoming an integral part of financial systems, and the process of its implementation is actively developing. Commercial digital currencies have long been operating in the market, with their advantages and disadvantages discussed for more than a decade. At the same time, more and more governments are considering the digitalization of national currencies, which requires in-depth research and practical testing. Although digital money offers significant benefits, its implementation comes with several challenges that require thorough analysis. The main disadvantages include: 1. Cybersecurity Risks. Digital assets are vulnerable to hacker attacks, phishing, and data breaches. Even centralized digital currencies (CBDCs), such as the e-hryvnia, may be susceptible to external attacks or internal security breaches. 2. Privacy Issues. The use of digital money may lead to excessive government control, threatening citizens' financial anonymity. It is necessary to find a balance between security and personal data protec-

tion. 3. *Cryptocurrency Volatility*. If digital money is based on blockchain or cryptocurrency technologies, it may experience high volatility, making it difficult to use in everyday transactions. 4. *Regulatory Uncertainty*. Legislation on digital assets in many countries (including Ukraine) is still under development. Uncertainty in legal regulation may slow down the integration of digital currencies into the financial system. 5. *Impact on the Banking System*. If central banks actively introduce their own digital currencies, this may lead to capital outflows from traditional banks, affecting their liquidity and ability to provide loans to the economy.

To address these challenges, further research is needed in the following areas: developing effective cybersecurity mechanisms to protect digital money from attacks; studying regulatory approaches and creating legal frameworks that ensure a balance between security and privacy; analyzing the economic impact of digital currencies on banks, lending, and macroeconomic stability; assessing public trust in digital money and the potential consequences of its adoption.

Thus, while digital money has great potential, its implementation requires a cautious approach and further research to minimize risks and create an efficient financial system.

Key words: digital currency, virtual money, virtual assets, cryptocurrencies, digital money, CBDC.

Актуальність дослідження. Фінансова система протягом усієї історії постійно еволюціонувала, адаптуючись до змін в економіці, технологіях та потребах суспільства. Від бартерного обміну та металевих монет до паперових грошей і електронних платежів – кожна нова форма грошей суттєво впливала на економічний розвиток і фінансові інститути. Сьогодні світ стоїть на порозі чергового етапу трансформації – цифровізації грошових коштів.

Цифрові гроші, зокрема криптовалюти та цифрові валюти центральних банків (CBDC), стають важливою частиною сучасної економіки. Вони обіцяють підвищити швидкість транзакцій, знизити витрати на фінансові операції та розширити доступ до банківських послуг. Проте їхнє впровадження також супроводжується новими викликами, такими як кіберзагрози, захист персональних даних і питання державного регулювання.

Дослідження цифрових грошей у контексті розвитку фінансової системи дозволяє не лише виявити їхні переваги та недоліки, а й зрозуміти, як вони можуть вплинути на економіку у довгостроковій перспективі. Це робить тему особливо актуальною в умовах стрімкого розвитку технологій та змін у глобальних фінансових процесах.

Мета дослідження. Метою цієї статті є всебічний аналіз цифрових грошей у контексті їхнього впливу на фінансову систему. У межах дослідження розглядаються історичні передумови появи цифрових валют, їхні переваги та недоліки, а також потенційні ризики й перспективи подальшого розвитку.

Особлива увага приділяється впливу цифрових грошей на економічні процеси, банківську систему та фінансову стабільність. Також досліджуються питання регулювання, потенційні переваги та недоліки в умовах цифровізації фінансів.

Наукова обґрунтованість. Тема цифрових грошей та їхнього впливу на фінансову систему вже широко досліджувалася науковцями, економістами та міжнародними організаціями. Ось кілька ключових напрямів досліджень і авторів: *Міжнародні організації:* Міжнародний валютний фонд (IMF) та Світовий банк регулярно публікують звіти про цифрові валюти центральних банків (CBDC), криптовалюти та їхній вплив на економіку; Банк міжнародних розрахунків (BIS) аналізує вплив цифрових валют на грошово-кредитну політику та фінансову стабільність. *Відомі економісти та дослідники:* Лауреат Нобелівської премії Джозеф Стігліц критикував криптовалюти через їхню недостатню регульованість і ризики відмивання грошей; Кеннет Рогофф (Гарвардський університет) досліджував вплив цифрових грошей на тіньову економіку та монетарну політику; Нуріель Рубіні, один із головних критиків криптовалют, аналізував ризики, пов'язані з їхньою високою волатильністю. *Дослідження університетів та аналітичних центрів:* Оксфордський університет та Кембриджський центр альтернативних фінансів публікували дослідження щодо глобального поширення цифрових грошей, використання блокчейн-технологій та їхніх наслідків для банківської системи; MIT Digital Currency Initiative вивчає технічні аспекти цифрових валют, зокрема безпеку та децентралізацію. *Уряди та центральні банки:* Центральні банки низки країн, зокрема Європейський центральний банк (ЕЦБ), Федеральна резервна система США (Fed) та Народний банк Китаю, проводять дослідження й пілотні проекти щодо впровадження цифрових валют. *Українські державні органи та незалежні експерти:* заступник Голови Національного банку України Олексій Шабан опублікував статтю, в якій детально розглядається концепція е-гривні та запла-

нований пілотний проєкт із її впровадження [13]; видання «Дзеркало тижня» опублікувало статтю «Цифрові фінанси без кордонів», де аналізуються європейські та українські підходи до регулювання віртуальних активів [12]; на платформі LIGA ZAKON вийшов аналітичний матеріал, присвячений регулюванню криптовалют в Україні, де розглядаються положення Закону «Про віртуальні активи» та його вплив на правове поле країни [6].

Ці публікації надають глибокий аналіз поточного стану та перспектив розвитку цифрових грошей у світі, та зокрема в Україні, а також обговорюють пов'язані з ними переваги та ризики. Але ще існує низка викликів, які потребують глибшого аналізу.

Основний зміст. У сучасному світі цифрові гроші стають невід'ємною частиною фінансових систем, і процес їх впровадження активно розвивається. Комерційні цифрові валюти вже давно функціонують на ринку, а їх переваги та недоліки обговорюються понад десять років. Водночас усе більше держав замислюються над цифровізацією національних валют, що вимагає глибших досліджень та практичного тестування [11, с. 4].

Для таких великих країн, як США, впровадження цифрових валют є складним процесом, що потребує ретельного аналізу та експериментального впровадження в окремих регіонах. Саме тому Сполучені Штати розглядають можливість проведення тестових проєктів у країнах із розвинутою фінансовою інфраструктурою та сприятливим регуляторним середовищем. У цьому контексті Україна може становити особливий інтерес для США як потенційний майданчик для експериментального впровадження цифрової валюти, що дозволить оцінити її ефективність та вплив на фінансову систему. Саме тому, Національний банк України є одним із перших центральних банків у світі, який ще у 2016 році почав досліджувати можливість випуску цифрової валюти центрального банку (CBDC) – е-гривні. Так, у 2018 році було проведено пілотний проєкт із випуску е-гривні для роздрібних платежів на платформі блокчейн. За результатами пілоту було опубліковано Аналітичну записку стосовно е-гривні та проведено у 2020 році в м. Києві міжнародну конференцію на тему цифрових валют центробанків CBDCinUA2020. У подальшому було проведено опитування серед представників фінансового ринку, в якому взяли участь 100 експертів із різнопрофільним досвідом: роздрібний бізнес та інновації, корпоративний бізнес, фінансові

ринки, цифрова трансформація органів державної влади, віртуальні активи. Також Верховна Рада України 02 грудня 2020 прийняла за основу проєкт Закону «Про віртуальні активи» [6], який, у тому числі регулює правовідносини, пов'язані з обігом цифрової валюти. Згідно з ним цифрова валюта вважається віртуальним активом, який поділяється на забезпечений та незабезпечений. Перший «надає його власнику право вимоги щодо інших, крім самого віртуального активу, об'єктів цивільних прав», другий – ні. Учасники ринку вважали, що якщо законопроєкт буде прийнято в цілому і він стане законом, бізнес, пов'язаний з цифровою валютою в Україні буде активно розвиватися [11].

Цифрова (електронна) валюта – електронні гроші, які використовуються як альтернативна або додаткова валюта. Найчастіше їх вартість прив'язана до національних валют. Проте в окремих випадках прив'язка відсутня і їх вартість формується виключно балансом попиту/пропозиції (bitcoin та інші криптовалюти). На відміну від валют у віртуальних економіках (наприклад в онлайн-іграх), цифрові валюти безпосередньо використовуються для покупок реальних товарів і послуг. Попри це, цифрові валюти можуть також називати віртуальними валютами, вживаючи цей вираз як синонім [11]. Низка країн світу планують або вже випустили національні цифрові валюти. Вони повністю централізовані, оскільки знаходяться під контролем уряду. Вони також неанонімні, їх неможливо майнити та, як правило, вони підкріплені фіатними валютами або іншими цінностями. *Китай.* Цифровий юань («цифрова версія юаня») – офіційна цифрова валюта КНР, яку запровадили ще у 2019 році у тестовому режимі. Китай вперше повноцінно запровадив цифровий юань у 2021-2022 роках в кількох містах провінцій. За результатами дослідження провадження Китаєм цифрової валюти можна зробити висновки, що держава проводила надмірний контроль трансакцій з використанням цифрових грошей. Що виключає анонімність. *Індія.* Сподівалась почати емісію своєї цифрової валюти у 2022–2023 фінансовому році, а повністю введення прототип електронного євро до 2025 року. *Еквадор.* Еквадор довгі роки страждав від серйозної фінансової кризи, через що країна була змушена прийняти долар США в якості валюти. Щоб стабілізувати національну грошову систему, в 2014 році Конгрес Еквадору вирішив впроваджувати цифрову валюту поряд з долларом. План полягав у створенні першої у світі державної електронної платіжної системи

(Sistema de Dinero Electrónico) з цифровими грошима як засобом платежів. *Японія*. Консорціум японських банків на чолі з Mizuho Financial Group та Japan Post Bank просуває ідею запуску нової цифрової валюти. Очікувалося, що токен під назвою J-Coin вийде до Олімпійських ігор 2020 року в Токіо. Основна мета J-Coin – скоротити використання готівки, оскільки в даний час на готівку припадає 70 % всіх транзакцій в Японії. Очікується, що нова валюта буде конвертуватися в ієну з розрахунку 1 до 1. J-Coin розробляють таким чином, щоб його можна було використовувати на будь-якому смартфоні за допомогою QR-кодів. У квітні 2023 року Банк Японії запустив пілотний проект з випробування цифрової валюти центрального банку (CBDC). Очікується, що після завершення тестування, орієнтовно у 2026 році, буде ухвалено рішення щодо повноцінного впровадження цифрової єни в економіку Японії. *Швеція*. Центральний банк Швеції зараз вивчає можливості технології блокчейн. Більш того, Riksbank також розглядає можливість створення національної цифрової валюти eKrona. Якщо електронна крона буде випущена, її почнуть використовувати поряд зі звичайними грошима. З введенням електронних грошей у Швеції є всі шанси побудувати повністю безготівкове суспільство, з використанням анонімності платежів. *Естонія*. Естонія планує запустити власну цифрову валюту Estcoin на блокчейні. За словами представника уряду, Естонія може використовувати Estcoin як криптотокенів в рамках своєї програми E-Residency, яка дозволяє іноземцям отримувати державні ID-карти. *Україна*. У 2016 році, як вже зазначалось вище, НБУ створив дослідний проект, який зайнявся вивченням можливого впровадження е-гривні. Через 3 роки з'явилися перші результати: було випущено обмежену кількість е-гривні, яку протестували робочі групи й волонтери. На початку січня 2021 року Міністра цифри України підписала меморандум зі Stellar Development Foundation, в рамках якого планується розробляти національну цифрову валюту [11, с. 7]. Варто зазначити, що платіжна інфраструктура цих країн є принципово різною, так само різними є завдання, які має вирішити цифрова валюта центрального банку. У Швеції рівень безготівкових розрахунків є одним з найвищих у світі, і цифрова валюта – це спроба центрального банку забезпечити випуск власних цифрових грошей в умовах різкого зниження попиту на готівку. У випадку Уругвая цифрова валюта – це інструмент безготівкових платежів, що може стати дешевою альтернативою тради-

ційним платіжним інструментам. Представники центральних банків Канади та Південно-Африканської Республіки реалізують пілотні проекти з випуску цифрової валюти центрального банку для проведення міжбанківських розрахунків – проекти Jasper та Khokha.

Україна має потужну інфраструктуру для криптовалют, вказує експертка Інституту американського підприємництва Елізабет Брау. Вона зазначає – в країні працює більше 100 криптовалютних компаній, а поблизу Запорізької АЕС скоро має постати об'єкт з майнінгу біткоїнів. В Україні вже створено законодавчу основу для функціонування електронної та віртуальної валюти. Ключовим нормативним актом є Закон України «Про платіжні послуги» [8] від 30 червня 2021 року № 1591-IX, який регулює виконання платіжних операцій, а також визначає електронні гроші та цифрові гроші Національного банку України. Цей закон встановлює перелік платіжних послуг, порядок їх надання, категорії надавачів платіжних послуг та умови авторизації їх діяльності. Він також окреслює основні принципи функціонування платіжних систем, регулює випуск і використання електронних грошей, а також здійснення нагляду за платіжними послугами. Закон визначає права та обов'язки учасників платіжного ринку та механізми контролю за платіжною інфраструктурою. Завдяки цьому документу Україна має надійну нормативну базу для розвитку цифрових валют, що сприяє розвитку фінансових технологій та забезпеченню економічної стабільності. Також 17.02.2022 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про віртуальні активи» № 2074-IX [6]. Цей закон набирає чинності : а) з дня набрання чинності закону України про внесення змін до Податкового кодексу України, щодо особливостей оподаткування операцій з віртуальними активами; б) впровадження Державного реєстру постачальників послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів. Так, 13.03.2022 року Верховна Рада України зареєструвала законопроект № 7150 «Про внесення змін до Податкового Кодексу України щодо оподаткування операцій з віртуальними активами» [9]. Також Верховна Рада України внесла зміни у Закон України «Про Національний Банк України» щодо появи у національному правовому полі цифрових грошей Національного банку України, які будуть відповідати по характеристикам, що закладені у цих законах, загальновизнаному у світі поняттю CBDC [7]. CBDC – це цифрова форма грошей центрального банку, яка широко доступна для широкої

громадськості. «Гроші центрального банку» відносяться до фіатних грошей, які є зобов'язанням центрального банку. CBDC буде відрізнятися від існуючих цифрових грошей, доступних для широкої громадськості, тому що CBDC буде зобов'язанням Федеральної резервної системи, а не комерційного банку [1]. Поява CBDC пов'язана з реакцією центральних банків на стрімке зростання попиту на приватні гроші та криптовалюти, які виникли як відповідь на економічну кризу після 2008 року та недовіру до традиційних банківських систем. Так центральні банки країн світу намагаються повернути монетарну політику в державі під свій контроль. Цифрова валюта Центрального банку є просто цифровою формою фіатної валюти країни, яка підкріплена повною вірою і кредитом уряду. Таким чином, ми маємо розуміти, що для того щоб така форма цифрових грошей з'явилась в грошовому обігу України, репутація Національного банку України повинна бути бездоганною. Національний банк України повинен буде забезпечувати стабільність цифрової грошової одиниці так само як і гривні, що є основною функцією центрального банку держави за Конституцією України [4]. Але законодавче впровадження е-гривні в грошовий обіг країни є не новим підходом у вирішенні питань довіри населення до банківської системи та уряду, а як завжди превентивними засобами уряду. Українська е-гривня базується на цифровій моделі CBDC.

Щодо дизайну систем CBDC, то вони можуть бути роздрібна та оптова. При роздрібній моделі CBDC перебуває в доступі для широкого кола фізичних та юридичних осіб. При оптовій доступ до CBDC мають лише професійні учасники фінансового ринку. Наразі Національний банк розглядає та опрацьовує такі можливі варіанти використання е-гривні, від яких залежатимуть її дизайн та основні характеристики:

- е-гривня для роздрібних безготівкових платежів із можливим функціоналом «програмованих» грошей;

- е-гривня для використання у сфері, пов'язаній з обігом віртуальних активів;

- е-гривня для забезпечення можливості здійснення трансграничних платежів.

Отже, за результатами проведеного опитування, яке включало 30 запитань (5 загальних та 6 груп запитань відповідно до виділених «юзкейсів» використання е-гривні) можемо дійти висновку, що найперспективнішими для дослідження та потенційного впровадження можуть бути: 1. Е-гривня для роздрібних безготівкових платежів із можливим функціоналом

«програмованих» грошей та можливістю здійснення цільових соціальних виплат; 2. Е-гривня для здійснення операцій у сфері, пов'язаній з обігом віртуальних активів (наприклад для обміну, забезпечення випуску та інших операцій з віртуальними активами); 3. Е-гривня для трансграничних платежів [10]. Відповідно до висновків НБУ, пілот е-гривні показав такі основні результати: 1) е-гривня може стати альтернативою існуючим засобам та інструментам роздрібних платежів – готівці, платіжним дорученням, платіжним карткам та електронним грошам; 2) е-гривню можна віднести до категорії «підричних інновацій»; 3) подальший розвиток е-гривні може передбачати повну або часткову ідентифікацію користувача відповідно до принципу «знай свого клієнта» (know your client); 4) у разі впровадження е-гривні за централізованою моделлю Національний банк виконуватиме невласиві для нього функції по роботі з фізичними особами; 5) впровадження е-гривні неможливе без значних інвестицій та часу на модернізацію платіжної інфраструктури та популяризацію е-гривні як нового інструменту для населення з урахуванням вже існуючих звичок споживачів; 6) як платформа для випуску та обігу е-гривні може використовуватися технологія розподілених реєстрів (DLT, блокчейн); 7) упровадження е-гривні потребуватиме законодавчого врегулювання; 8) е-гривня на платіжному ринку України може працювати за однією з двох альтернативних верхньорівневих моделей (схем) взаємодії учасників: централізованою або децентралізованою.

Так, система CBDC може бути централізованою та децентралізованою. Централізована модель передбачає, що центральний банк є єдиним емітентом CBDC, а комерційні учасники ринку лише виконують сервісні функції. У децентралізованій моделі банки та небанківські фінансові установи можуть мати право емісії CBDC під контролем центрального банку. Враховуючи нормативне регулювання е-гривні в Україні планується запровадження централізованої моделі цифрового обігу, так як НБУ є єдиним органом, який має право здійснювати емісію цифрових грошей, визначати порядок емісії і використання цифрових грошей Національного банку.

Та одним з головних питань сьогодення, для населення України, зокрема є питання переваг та недоліків впровадження цифрових грошей в грошовий обіг України. Давайте роздивимось ці питання докладніше.

Які потенційні переваги цифрових грошей : як зазначає Грицай С.О., вони могли б надати

домашнім господарствам і підприємствам зручну електронну форму грошей центрального банку з безпекою й ліквідністю, які допоможуть надати підприємцям платформу для створення нових фінансових продуктів і послуг; підтримка більш швидких і дешевих платежів (включаючи транскордонні платежі); розширення доступу споживачів до фінансової системи; добре для відстеження злочинців [3]. Уряди країн світу намагаються створити універсальний платіжний інструмент чи розрахунковий актив для децентралізованої фінансової інфраструктури або отримати додатковий інструмент впливу на фінансову систему держави. Як зазначає Ярослав Павлюк, серед переваг цифрових грошей – надійність, оскільки їх емітентом є центральні банки; зменшення вартості та збільшення швидкості транзакцій, оскільки переказ коштів у цифровій системі мають менше проміжних етапів і можуть виключати міжбанківський рівень. Також вони можуть створити серйозну конкуренцію традиційним платіжним системам – Visa та Mastercard; може сприяти боротьбі з відмиванням грошей [5]. «Ну давайте чесно: по-перше, це зручно, це швидко, це дешево, це набагато дешевше ніж будь-які банківські операції і це бездокументарно, тобто не потрібно приносити пачку паперу до банку щоб тобі дали погодження на проведення платежу тому так, звісно це зручно, до того ж це деякий хайп» [2], – додає «Голосу Америки» Галина Хейло, президент Української асоціації платіжних систем, віце-президент Асоціації українських банків.

Які ризики та виклики пов'язані з цифровими грошима: Як зазначає Грицай С. О. національні цифрові валюти можуть дати урядам можливість спостерігати за користувачами – турбота про конфіденційність простих громадян; можуть бути наслідки для фінансової стабільності; запобігання цифровій підробці та пом'якшення кібератак та інших операційних ризиків [3]. «Це може вплинути на структуру ринку фінансового сектору, вартість і доступність кредитів, безпека й стабільність фінансової системи й ефективність грошово-кредитної політики [1]. Однак, таке технологічне рішення викликає питання, через негативну репутацію технології блокчейн та її енерговитратність, говорить Брау. «Це справді лякає, – говорить експертка про значне енергоспоживання майнінгу, – і це те, що зробить криптовалюти непривабливими для багатьох країн, які хочуть зменшити викиди вуглецю. Україна думає, що це привабливо бо має багато атомної енергетики, але тоді ви застрягли з величезним енергоспоживанням» [2], зазначає

експертка Інституту американського підприємництва Елізабет Брау. Також слід розуміти, що Центробанк бачитиме всі транзакції та матиме можливість відстежувати знаходження будь-якої цифрової одиниці у будь-який момент часу. За своєю природою цифрова валюта – це програма, яка може мати безліч вбудованих алгоритмів і завдань: записувати інформацію про всі транзакції, ділитися інформацією, мати обмежений термін існування (наприклад, два роки) для стимулювання грошового обігу, а не накопичення. Для роботи з CBDC потрібен окремий гаманець. А якщо це програма, а не обліковий запис на рахунок в банку або в кліринговій системі, то є ризики кіберзагроз. Центральний банк, що випустив CBDC, може встановити обмеження щодо його використання, наприклад, максимальну суму, яку можна переказати, або певні категорії товарів та послуг, на які його можна витратити. І якщо мережа централізована, то одного чудового дня вона може вийти зі строю, наслідки якої не можна навіть уявити.

Для центробанку та держави, зазвичай, одні плюси: 1) контроль кожної транзакції – ніякої тіньової економіки, все прозоро і під контролем держави – ніякої приватності. 2) наявність повної інформації про спосіб життя кожного громадянина (де і скільки заробляє, куди і на що витрачає, де зберігає). 3) зростання податкових надходжень до бюджету і, за фактом, зростання реального податкового навантаження на бізнес (сьогодні бізнес виживає, використовуючи законні інструменти мінімізації податкових наслідків, цифрові валюти можуть обнулити ці можливості і реальне податкове навантаження знищить економіку). 4) контроль якості життя громадян. 5) контроль та обмеження прав опозиціонерів чи неугодних владі людей (заморозили гаманець). 6) миттєвий арешт та списання цифрових активів у разі кримінальних справ. 7) у разі таргетування інфляції Центробанк може обмежувати можливість окремих категорій покупок або, в принципі, обіг цифрових валют. 8) відсутність корупції (можливо на низах, але не на верхах).

Таким чином, можна побачити чи для населення це перспективно, чи призведе ще до більшого тиску и контролю з боку держави та уряду. Водночас з введенням у 2022 році нового Закону України «Про платіжні послуги» та відповідні зміни в Закон України «Про Національний Банк України» та «Податковий Кодекс України» обумовили появу у національному правовому полі цифрових грошей Національного банку України, які будуть відповідати по характеристикам, що

закладені у цих законах таким цифровим грошам, загальновизнаному у світі поняттю CBDC, валюти, яка гарантується та підкріплюється державою, на відміну від приватних грошей та криптовалют, які не забезпечуються державним суверенітетом. CBDC не замінює безготівкові розрахунки, а доповнює їх. Для цього необхідне трансформування існуючої банківської системи, або введення окремої цифрової системи, що забезпечить більшу швидкість обробки транзакцій та безпеку завдяки захисту криптографічними протоколами.

Висновки. Загалом серед переваг цифрових валют можна визначити те, що вони допомагають зробити суспільство більш фінансово інклюзивним, фінансові послуги – доступнішими, а платежі – швидшими та дешевшими. З іншого боку, застосування цифрових валют несе потенційні ризики. Зокрема, цифрові валюти можуть докорінно змінити ландшафт фінансової системи, а також створити ймовірні ризики для функціонування банківської системи та фінансової стабільності загалом. Крім того, будь-які технології, на яких будуються цифрові валюти, не застраховані від збоїв у роботі системи. Щодо мешканців України, то впровадження цифрових грошей призведе до більших незручностей, ніж до переваг.

Хоча цифрові гроші мають значні переваги, їх впровадження супроводжується низкою викликів, які потребують глибшого аналізу. Серед основних недоліків можна виділити такі:

1. *Ризики кібербезпеки.* Цифрові активи піддаються загрозам хакерських атак, фішингу та витоку даних. Навіть централізовані цифрові валюти (CBDC), такі як е-гривня, можуть бути вразливими до зовнішніх атак або внутрішніх порушень безпеки.
2. *Питання конфіденційності.* Використання цифрових грошей може призвести до надмірного контролю з боку держави, що ставить під загрозу фінансову анонімність громадян. Потрібно знайти баланс між безпекою та захистом персональних даних.
3. *Нестабільність криптовалют.* Якщо цифрові гроші базуються на блокчейні або криптовалютних технологіях, вони можуть мати значну волатильність. Це створює труднощі для їх використання в щоденних транзакціях.
4. *Регуляторна невизначеність.* Законодавство щодо цифрових активів у багатьох країнах (зокрема, в Україні) ще перебуває в стадії розробки. Невизначеність у правовому регулюванні може уповільнити інтеграцію цифрових валют у фінансову систему.
5. *Вплив на банківську систему.* Якщо центральні банки активно впроваджуватимуть

власні цифрові валюти, це може призвести до відтоку коштів із традиційних банків, що вплине на їхню ліквідність та здатність кредитувати економіку.

Таким чином, для розв'язання цих проблем необхідні додаткові дослідження у таких напрямках: розробка ефективних механізмів кібербезпеки для захисту цифрових грошей від атак; вивчення підходів до регулювання та створення законодавчих норм, що забезпечують баланс між безпекою та конфіденційністю; дослідження економічного впливу цифрових валют на банки, кредитування та макроекономічну стабільність; оцінка довіри суспільства до цифрових грошей та можливих наслідків їх впровадження.

Хоча цифрові гроші мають великий потенціал, їх впровадження потребує обережного підходу та подальших досліджень для мінімізації ризиків і створення ефективної фінансової системи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. FRS – Frequently Asked Questions. Board of Governors of the Federal Reserve System. 15.04.2022. URL: <https://www.federalreserve.gov/cbdc-faqs.htm>.
2. Бедратенко О. Цифрові валюти – що про них говорять у США та в Україні. Голос Америки, 17 червня 2021 року. URL: <https://www.holosameryky.com/a/Kryptovaluty-tsifrovi-valiuty/5928491.html>
3. Грицай С. О. Цифрові гроші в Україні – CBDC. *Юридичний науковий електронний журнал*. URL: http://lsei.org.ua/4_2022/57.pdf
4. Конституція України від 28.06.1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
5. Павлюк Ярослав. Майбутнє цифрових грошей в Україні. Економічна правда, квітень 2023 року. URL: <http://epravda.com.ua>.
6. Про віртуальні активи: Закон України від 17.02.2022 р. № 2074-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
7. Про Національний банк України: Закон України від 20.05.1999 року № 679-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
8. Про платіжні послуги: Закон України від 30.06.2021 р. № 1591-IX. Також доступний за URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
9. Проект Закону Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування операцій з віртуальними активами від 13.03.2022 року № 7150. URL: <https://itd.rada.gov.ua>.
10. Результати опитування щодо можливості запровадження е-гривні (цифрові валюти Національного банку України – CBDC). м. Київ, 2021 р.
11. Цифрова валюта у світі та в Україні: правове регулювання, судова практика, цифрові валюти, е-гривня, віртуальні активи, криптовалюти. – Київ: «Центр учбової літератури», 2022. 298 с.

12. Цифрові фінанси без кордонів. URL: https://zn.ua/finances/tsifrovye-finansy-bez-hranits.html?utm_source=chatgpt.com.
13. В НБУ готують пілотний проєкт введення е-гривні. URL: https://biz.ligazakon.net/ru/news/233688_v-nbu-gotovyat-pilotnyy-proekt-vvedeniya-e-grivni?utm_source=chatgpt.com
7. Pro Natsionalnyi bank Ukrainy [Law of Ukraine «On the National Bank of Ukraine»] dated 20.05.1999 No. 679-XIV. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua>
8. Pro platizhni posluhy [Law of Ukraine «On Payment Services»] dated 30.06.2021 No. 1591-IX. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua>
9. Proekt Zakonu Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy shchodo opodatkovannia operatsii z virtualnymy aktyvamy [Draft Law on Amendments to the Tax Code of Ukraine Regarding the Taxation of Virtual Asset Transactions]. dated 13.03.2022 No. 7150. Retrieved from: <https://itd.rada.gov.ua>

REFERENCES:

1. FRS – Frequently Asked Questions. Board of Governors of the Federal Reserve System. 15.04.2022. Retrieved from: <https://www.federalreserve.gov/cbdc-faqs.htm>.
2. Bedratenko, O. Tsyfrovi valiuty – shcho pro nykh hovoriat u SShA ta v Ukraini [Digital Currencies – What is Being Said About Them in the USA and Ukraine]. Retrieved from: <https://www.holosameryky.com/a/Kryptovaluty-tsyfrovi-valiuty/5928491.html>
3. Grytsai, S. O. Tsyfrovi hroshei v Ukraini – CBDC [Digital Money in Ukraine – CBDC]. *Legal Scientific Electronic Journal*. Retrieved from: http://lsej.org.ua/4_2022/57.pdf
4. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine] dated 28.06.1996 No. 254k/96-BP. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua>
5. Pavlyuk, Yaroslav. (2023). Maibutnie tsyfrovyykh hroshei v Ukraini [The Future of Digital Money in Ukraine]. *Economic Truth*, April. Retrieved from: <http://epravda.com.ua>
6. Pro virtualni aktyvy [Law of Ukraine «On Virtual Assets»] dated 17.02.2022 No. 2074-IX. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua>
10. Rezultaty opytuvannia shchodo mozhyvosti zaprovadzhennia e-hryvni (tsyfrovi valiuty Natsionalnoho banku Ukrainy – CBDC) [Results of a Survey on the Feasibility of Introducing the E-Hryvnia (Digital Currencies of the National Bank of Ukraine – CBDC)]. Kyiv, 2021.
11. Tsyfrova valiuta u sviti ta v Ukraini: pravove rehuliuвання, sudova praktyka, tsyfrovii valiuty, e-hryvnia, virtualni aktyvy, kryptovaliuty [Digital Currency in the World and Ukraine: Legal Regulation, Case Law, Digital Currencies, E-Hryvnia, Virtual Assets, Cryptocurrencies]. Kyiv: «Center for Educational Literature», 2022. 298 pages.
12. Tsyfrovi finansy bez kordoniv [Digital Finance Without Borders]. Retrieved from: https://zn.ua/finances/tsifrovye-finansy-bez-hranits.html?utm_source=chatgpt.com
13. V NBU hotuiut pilotnyi proiekt vvedennia e-hryvni [In the NBU, a Pilot Project for the Introduction of the E-Hryvnia is Being Prepared]. Retrieved from: https://biz.ligazakon.net/ru/news/233688_v-nbu-gotovyat-pilotnyy-proekt-vvedeniya-e-grivni?utm_source=chatgpt.com

Пилипченко Олег Олександрович,

доктор філософії в галузі економіки, доцент кафедри управління бізнесом ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом», керуючий партнер Адвокатського бюро «Олега Пилипченка», вул. Фрометівська, 2, м. Київ, 03039; officepilipchenko@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0003-2424-4918>

Семенець-Орлова Інна Андріївна,

доктор наук з державного управління, професор, завідувач кафедри публічного адміністрування ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом», вул. Фрометівська, 2, м. Київ, 03039; innaorlova@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0001-9227-7426>

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ МІГРАЦІЙНИХ ТЕНДЕНЦІЙ

Анотація. У статті проаналізовано проблему забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб у перспективному розрізі. Автори розглядають конституційно-правове регулювання та особливості міграційних процесів в Україні. Здійснено огляд проблеми реалізації окремих положень Конституції України, Законів України, підзаконних нормативно-правових актів. Досліджується міграційний рух населення в Україні.

Наголошено, що у короткостроковій перспективі (2025–2026 роки) кількість внутрішньо переміщених осіб в Україні може знизитися. Перспективи розв'язання проблеми ВПО, зокрема і в царині усього спектру забезпечення прав людини і громадянина, залежить від ефективності державних програм з підтримки та інтеграції внутрішньо переміщених осіб за місцем їхнього тимчасового проживання. Внутрішнє переміщене населення залишається одним із найсерйозніших соціально-демографічних викликів для України, який для свого вирішення потребує значних зусиль як з боку держави, так і міжнародних партнерів. В іншому випадку багато хто з ВПО, які вже перебувають за межею бідності, будуть змушені безповоротно покинути країну.

Отже, підсумовуючи вищевикладене, можна констатувати, що міграційна ситуація в Україні демонструє стійко негативні тенденції, пов'язані з масовою еміграцією, зростанням кількості біженців і внутрішньо переміщених осіб. Основна, фундаментальна причина таких процесів лежить у триваючому військовому конфлікті, який системно знищує в країні енергетичний сектор, житловий сектор, транспортний сектор, охорону здоров'я, освіту та багато іншого. Незважаючи на окремі періоди міграційного приросту, загальне міграційне сальдо залишається від'ємним, що посилює демографічну кризу і послаблює соціально-економічний потенціал країни. Ба більше, проблеми працевлаштування, брак житла і слабка державна підтримка змушують багатьох громадян залишати країну в пошуках кращого життя, а тих, хто виїхав, – приймати рішення про неповернення на Батьківщину навіть у повоєнний час.

Для стабілізації ситуації необхідне запровадження комплексу дій. По-перше, необхідне реформування міграційної політики, яка в останнє десятиліття формувалася під впливом здебільшого політичних чинників і мала стихійний характер. Міграційна політика має бути спрямована на компенсацію дефіциту робочої сили, а також на створення довгострокових механізмів управління міграційними потоками. По-друге, слід розробити і впровадити програми зі стимулювання громадян, які виїхали за кордон, повертатися додому. Йдеться як про біженців, так і про емігрантів. По-третє, необхідне ефективне адміністрування ринку праці, важливо створювати не тільки робочі місця, а й стимули для економічної активності громадян. По-четверте, держава має активно співпрацювати з міжнародними партнерами для залучення інвестицій (для фінансування програм із повернення українців, які виїхали за кордон, реінтеграції внутрішньо переміщених осіб тощо). Без комплексного підходу Україна ризикує зіткнутися з довгостроковими демографічними проблемами, що загрожують національній безпеці та сталому розвитку країни. Водночас ми розуміємо, що представлені кроки матимуть найбільшу ефективність тільки у випадку припинення на території України бойових дій.

Ключові слова: права людини, міграція, Європейський суд з прав людини, Європейська конвенція з прав людини, міжнародні стандарти, національні суди, імплементація рішень, захист вразливих груп, міжнародні механізми, правова гармонізація, реформа судової системи, якісні та доступні публічні послуги, права споживачів, механізми захисту, національна безпека.

Pylypchenko Oleh Oleksandrovych,

Doctor of Philosophy in Economics, Associate Professor at the Department of Business Management, «Interregional Academy of Personnel Management», Managing Partner Law Firm «Oleh Pylypchenko», 2, Frometivska Str, Kyiv, 03039; officepilypchenko@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0003-2424-4918>

Semenets-Orlova Inna Andriyivna,

Doctor of Public Administration, Professor, Head of the Department of Public Administration «Interregional Academy of Personnel Management», 2, Frometivska Str, Kyiv, 03039; innaorlova@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0001-9227-7426>

PROBLEMS OF ENSURING HUMAN RIGHTS IN THE CONTEXT OF MODERN MIGRATION TRENDS

Abstract. *The article analyzes the problem of ensuring the rights of internally displaced persons in a prospective perspective. The authors consider the constitutional and legal regulation and features of migration processes in Ukraine. The problem of implementing certain provisions of the Constitution of Ukraine, Laws of Ukraine, and subordinate regulatory legal acts is reviewed. The migration movement of the population in Ukraine is studied.*

It is emphasized that in the short term (2025–2026) the number of internally displaced persons in Ukraine may decrease. The prospects for solving the problem of IDPs, in particular in the field of the entire spectrum of ensuring human and civil rights, depend on the effectiveness of state programs to support and integrate internally displaced persons at their place of temporary residence. Internally displaced population remains one of the most serious socio-demographic challenges for Ukraine, which requires significant efforts from both the state and international partners to resolve. Otherwise, many IDPs who are already below the poverty line will be forced to irrevocably leave the country.

So, summing up the above, we can state that the migration situation in Ukraine demonstrates persistently negative trends associated with mass emigration, an increase in the number of refugees and internally displaced persons. The main, fundamental reason for such processes lies in the ongoing military conflict, which systematically destroys the country's energy sector, housing sector, transport sector, healthcare, education and much more. Despite individual periods of migration growth, the overall migration balance remains negative, which exacerbates the demographic crisis and weakens the country's socio-economic potential. Moreover, employment problems, lack of housing and weak state support force many citizens to leave the country in search of a better life, and those who have left – to decide not to return to their homeland even in the post-war period.

To stabilize the situation, it is necessary to introduce a set of actions. First, it is necessary to reform migration policy, which in the last decade was formed under the influence of mostly political factors and was of a spontaneous nature. Migration policy should be aimed at compensating for the shortage of labor, as well as at creating long-term mechanisms for managing migration flows. Second, it is necessary to develop and implement programs to encourage citizens who have gone abroad to return home. This applies to both refugees and emigrants. Third, effective administration of the labor market is necessary, it is important to create not only jobs, but also incentives for the economic activity of citizens. Fourth, the state should actively cooperate with international partners to attract investments (to finance programs for the return of Ukrainians who have gone abroad, the reintegration of internally displaced persons, etc.). Without a comprehensive approach, Ukraine risks facing long-term demographic problems that threaten the country's national security and sustainable development. At the same time, we understand that the steps presented will be most effective only if hostilities cease on the territory of Ukraine.

Key words: *human rights, migration, European Court of Human Rights, European Convention on Human Rights, international standards, national courts, implementation of decisions, protection of vulnerable groups, international mechanisms, legal harmonization, reform of the judicial system, high-quality and accessible public services, consumer rights, protection mechanisms, national security.*

Актуальність. Питання міграції є одним з ключових аспектів забезпечення національної безпеки та соціально-економічного розвитку багатьох країн світу, зокрема і нашої держави. Після розпаду СРСР Україна зіткнулася з серйозними викликами, пов'язаними з міграційними процесами, зумовленими багато в чому

тими кризовими явищами, які виникали, розвивалися та продовжують існувати на її території [1, с. 8].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню міграційного руху присвячені праці С. І. Пирожкова, О. В. Позняка, І. М. Прибиткової, Т. О. Разумової, М. Д. Рома-

нюка, Т. Ю. Рощина, А. У. Хомри, Н. О. Шульги, Л. В. Шаульської та ін. Багато науковців вивчали у своїх роботах не тільки причини, мотиви та чинники міграційних процесів, а також основні напрями (маршрути) міграційних потоків. Значна увага приділяється аналізу динаміки еміграції та імміграції, їхнього впливу на соціально-економічний розвиток держави. Водночас недостатня точність статистичних даних, відсутність єдиного комплексного підходу до управління міграційними процесами, а також вплив військових дій значно ускладнюють розуміння реальної картини міграції українців. Це зумовило актуальність дослідження особливостей міграційного потоку з України, його структурних змін та наслідків для демографічного, економічного та безпекового розвитку держави.

Метою статті є аналіз правових проблем міграційного потоку з України.

Виклад основного матеріалу дослідження. За офіційними даними, за роки незалежності Україна зазнавала як незначного припливу мігрантів із сусідніх країн і країн далекого зарубіжжя, так і значного відтоку населення. Кінець 80-х і початок 90-х років ХХ ст. ознаменувався кардинальними змінами в структурі міграційних процесів. Починають виникати нові форми міграційного руху, раніше не характерні для України. Суттєво збільшився відтік населення до країн Західної Європи та Північної Америки, що призвело до помітного зростання еміграції. Одночасно розвивається новий тип систематичної короткострокової комерційної міграції – так звана «човникова» торгівля, спрямована переважно в країни Східної Європи, Туреччину і Китай. Завдяки значній протяжності державного кордону Україна поступово перетворю-

ється на важливий транзитний коридор для нелегальних мігрантів із країн Азії, Африки та Близького Сходу, які прагнуть потрапити до країн Європи. У цей же час починається процес репатріації народів, раніше депортованих з українських територій радянською владою. До незалежної України повертаються кримські татари, німці, греки тощо. Додаткового імпульсу набуває еміграція наукових і висококваліфікованих кадрів, що призводить до «витоку мізків», який суттєво послаблює інтелектуальний потенціал країни. Поряд із цим Україна трансформується на державу активної трудової міграції: значна частина громадян шукає тимчасовий або постійний заробіток за кордоном. Деякі із зазначених процесів зародилися ще наприкінці 1980-х років, але їхня активна фаза розгорнулася саме після здобуття країною державного суверенітету.

Міграційні процеси в Україні включають два протилежні потоки: еміграцію та імміграцію. Особливістю міграційної динаміки країни є її від'ємне міграційне сальдо, що означає, що кількість громадян, які виїхали, перевищує кількість тих, хто вїхав до країни (рис. 1). Водночас в історії нашої держави спостерігалися і позитивні міграційні тенденції, незважаючи на загальне переважання негативного (від'ємного) міграційного сальдо.

На початку 90-х років ХХ ст. у зв'язку з розпадом СРСР, поверненням осіб українського походження на історичну Батьківщину, прийомом Україною біженців з різних конфліктних територій колишнього Союзу (по 3 тис. осіб з Абхазії та Нагірного Карабаху, 5 тис. осіб з Таджикистану, 62 тис. осіб з Придністров'я тощо), спостерігалось постійне збільшення міграційного приросту населення. У 1991 році

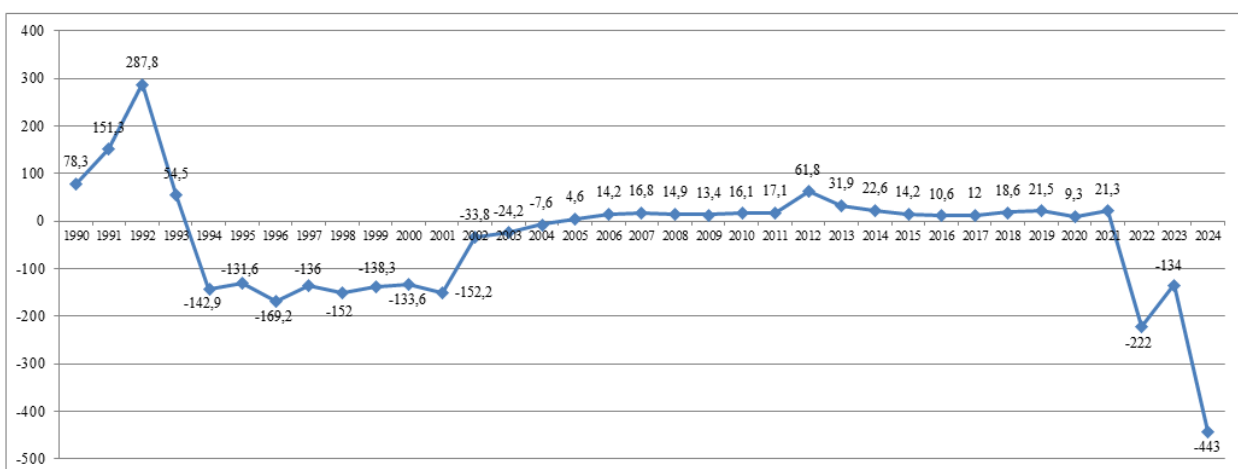

Рис. 1. Міграційний приріст населення України в 1990–2024 роках, тис. осіб*

*складено авторами за даними Державної служби статистики України (1990–2021 роки) та Прикордонної служби України (2022–2024 роки)

він становив 151,3 тис. осіб, а вже 1992 року сягнув 287,8 тис. осіб, що стало піковим значенням за весь період незалежності. Водночас підкреслимо: в цей історичний період безпрецедентного розмаху досягла еміграція євреїв з України. Так, у 1990 році з України емігрувало близько 72 тис. євреїв, а в 1991 році – 52 тис. євреїв. Однак уже 1993 року міграційний приріст сповільнився (54,5 тис. осіб), а починаючи з 1994 року у зв'язку з поглибленням економічної кризи, падінням рівня життя і зростаючою невизначеністю розпочалася різка еміграція населення країни, що призвела до виникнення від'ємного міграційного сальдо. У цей же період фіксується різке скорочення потоку іммігрантів. Це пояснюється кількома чинниками: з одного боку, виснаженням міграційного потенціалу репатріантів, а з іншого – економічними труднощами всередині країни, які робили Україну менш привабливою для переселенців. Таким робом, на кінець 1994 року від'ємне міграційне сальдо в країні склало 142,9 тис. осіб, а на кінець 1995 року – 131,6 тис. осіб. Наведені негативні тенденції зберігалися протягом другої половини 90-х років ХХ ст., аж до кінця 2001 року, коли щорічні втрати міграційного приросту населення стабільно перевищували позначку в 130 тис. осіб. Поступово, починаючи з 2002 року, темпи міграційного відтоку населення почали знижуватися, і до 2005 року в Україні вперше за десятиліття був зафіксований відносно невеликий міграційний приріст (4,6 тис. осіб). Зауважимо, що саме в 2005 році вперше від дня розпаду СРСР Російська Федерація виступила в ролі міграційного донора України, забезпечивши їй цього року приріст населення в розмірі 1,1 тис. осіб. До цього Україна в міграційному обміні з Росією тільки втрачала своє населення, зміцнюючи її демографічний потенціал. У наступні роки позитивний баланс міграційного приросту зберігався, але залишався на низькому рівні (від 13,4 до 17,1 тис. осіб). Найвищий показник міграційного приросту в новому тисячолітті Україна досягла в 2012 році – 61,8 тис. осіб.

З 2014 року, у зв'язку з початком збройного конфлікту на сході України та анексією Криму, міграційні процеси знову набули масового характеру. Країна зіткнулася з масштабним внутрішнім переміщенням населення, а також збільшенням еміграції. Незважаючи на збереження невеликого міграційного приросту у 2015–2021 роках (у середньому 10–20 тис. осіб на рік), ситуація різко змінилася в 2022 році. За підсумками цього року від'ємне міграційне сальдо становило 222 тис. осіб, а у 2023 році –

134 тис. осіб. У 2024 році Україна втратила 443 тис. осіб тільки внаслідок міграційних процесів.

Визначення точної кількості трудових мігрантів після 2022 року стало практично неможливим, оскільки хвиля вимушеної міграції, спричинена повномасштабною війною, кардинально змінила структуру міграційних потоків. До 2022 року українська трудова міграція мала відносно стабільні напрямки та характеристики, однак після початку воєнних дій мільйони громадян були вимушені покинути країну не в пошуках роботи, а з міркувань безпеки. У цих умовах чітке розмежування між трудовими мігрантами та біженцями стало вкрай складним. Багато українців, які виїхали в перші місяці війни, спочатку не мали планів працевлаштування, але згодом були змушені шукати роботу в приймаючих країнах, щоб забезпечити себе і свої сім'ї. Навпаки, частина трудових мігрантів, яка виїхала раніше, отримала статус біженця, що ще більше розмило межі між цими категоріями. До того ж значна частка біженців перебуває в «підвішеному стані», оскільки не визначилася з подальшими планами – залишатися за кордоном чи повертатися в Україну. Отже, традиційні методи обліку трудової міграції, які й раніше були малоефективними, більше не можуть відобразити бодай якоїсь реальної картини, а будь-які статистичні дані потребують корекції з урахуванням ситуації воєнного часу.

Загалом для України особливу небезпеку становить не те, що кількість громадян, які залишають країну як біженці, обчислюється мільйонами, а те, що їхні плани щодо повернення зазнають істотних змін. Дедалі більше українців бачать своє майбутнє і майбутнє своїх дітей у країнах, де вони зараз перебувають, а не в Україні. Як показало опитування, проведене мюнхенським Інститутом економічних досліджень (Institut für Wirtschaftsforschung) у червні 2024 року, майже чверть українських біженців у Європі не хочуть повертатися додому в довгостроковій перспективі. Це приблизно у 2,5 рази вище за показники, отримані незабаром після початку війни. Близько 35% біженців хочуть повернутися в Україну, щойно там знову стане безпечно; 4% планують повернутися найближчим часом, незалежно від ситуації з безпекою, а ще 25% не визначилися з вибором [14]. Останнім часом Україна нарощує зусилля з повернення якомога більшої кількості біженців. Допомогти в цьому має і нещодавно створене Міністерство національної єдності України. Однак як провідні українські чиновники, так і незалежні експерти сходяться на думці, що

масове повернення можливе тільки за умови дотримання трьох основних умов: робота, житло і безпека.

На початок 2025 року кількість ВПО становила 4,622 млн. осіб. Отже, незважаючи на те, що в 2024 році Україна втратила понад 3600 км² території, офіційна чисельність внутрішньо переміщених осіб знизилася на 250 тис. осіб. Це може свідчити про те, що значна кількість переселенців втрачають надію «пересидіти» гарячу фазу війни в Україні. Вони масово мігрують за кордон або вдаються до зворотної міграції (повертаються на тимчасово окуповані території або на постійне місце проживання в прифронтові території). Основна причина такого явища – соціально-економічні труднощі на новому місці перебування.

Згідно з даними UNHCR, понад 50% ВПО стикаються з проблемами довгострокового проживання. Багато переселенців не мають постійного житла, а наявні програми підтримки не покривають усіх нужденних. Державні компенсації за оренду житла або недостатні, або затримуються, що змушує людей повертатися на території, розташовані в районі бойових дій, або емігрувати в пошуках стабільних джерел доходу. Без вирішення житлової проблеми навряд чи можна говорити про нормалізацію умов життя переселенців в Україні. На жаль, доводиться констатувати, що житлову проблему для ВПО навряд чи можна буде вирішити найближчими роками. На сьогодні в Реєстр пошкодженого та знищеного майна вже внесено понад 240 тисяч об'єктів нерухомості. Це квартири, приватні будинки, комерційні та соціальні об'єкти, які постраждали внаслідок бойових дій. Загальна сума компенсацій, виходячи з передбачених державою виплат, має становити не менше 305 млрд. грн. Підкреслимо, що ця сума зростає з кожним днем з огляду на постійне додавання до Реєстру нових об'єктів. Слід зазначити, що держава не бере на себе повне покриття збитків, а лише частково компенсує вартість втраченого або пошкодженого житла. Зокрема: максимальний розмір компенсації за пошкоджену квартиру – 350 тис. грн.; за приватний будинок – 500 тис. грн.; середня сума компенсації за повністю знищене житло становить 2,121 млн. грн. Однак ці виплати не покривають усієї вартості нерухомості, особливо у великих містах або в регіонах із розвинутою інфраструктурою.

На 2025 рік у державному бюджеті на реалізацію програми «єВідновлення» виділено всього 4 млрд. грн., з яких: 3 млрд. грн. – на компенсації за знищене житло; 1 млрд. грн. – на компенсації

за пошкоджене житло. Якщо порівняти цю суму з необхідними 305 млрд. грн., стає очевидним, що навіть у кращому разі держава зможе покрити менше 1,3% від реальної потреби. Отже, переважна більшість постраждалих очікуватимуть на компенсацію десятиліттями, що особливо критично для внутрішньо переміщених осіб, які втратили не лише єдине житло, а й стабільне джерело доходу. Ба більше, навіть якщо людина й отримає компенсацію, то вона буде значно нижчою за ринкову вартість втраченої нею нерухомості. Не варто забувати, що станом на початок 2025 року бойові дії тільки посилюються, що призводить до збільшення знищеної та пошкодженої нерухомості. Навіть якщо бюджет програми «єВідновлення» збільшиться в майбутньому, він все одно відставатиме від реальних потреб. За таких умов держава змушена шукати додаткові джерела фінансування, включно з міжнародною допомогою, кредитними програмами та участю приватного бізнесу. Однак навіть із зовнішньою підтримкою цей процес буде довгим і складним, а отже, значна частина українців, які втратили житло, залишиться зі своїми проблемами наодинці.

Іншою проблемою внутрішньо переміщених осіб все ще залишається проблема працевлаштування. Багато хто стикається із серйозними бар'єрами під час пошуку роботи. Статус ВПО часто є стигматизованим в приймаючій громаді, пов'язаний з негативними оцінками, недовірою до цієї групи і такі уявлення проявляються при наймі на роботу. В частини роботодавців існують побоювання, що внутрішньо переміщені особи перебувають в незадовільному психологічному стані, що негативно впливатиме на виконання ними робочих обов'язків. Претендент на роботу з категорії ВПО часто сприймається роботодавцем як працівник, який в будь-який момент може звільнитись, оскільки може змінити місце проживання [6, с. 9]. До того ж у низці регіонів, де ВПО становлять значну частину населення, спостерігається перенасичення ринку праці, що ще більше знижує шанси на працевлаштування. Невеликі допомоги, які отримують вимушені мігранти, змушують їх шукати будь-яку роботу і тим самим чинити негативний вплив на місцевий ринок праці, що також негативно позначається на ставленні місцевих жителів до «приїжджих».

Загалом, незважаючи на зниження, загальна кількість ВПО все ще залишається надзвичайно високою, що робить проблему внутрішньо переміщених осіб однією з найгостріших для України. На нашу думку, у короткостро-

ковій перспективі (2025–2026 роки) кількість внутрішньо переміщених осіб може знизитися, але значна частина людей все ще залишиться в цьому статусі. Що стосується перспектив розв'язання проблеми ВПО, то вона залежить від ефективності державних програм з підтримки та інтеграції внутрішньо переміщених осіб за місцем їхнього тимчасового проживання. Внутрішнє переміщене населення залишається одним із найсерйозніших соціально-демографічних викликів для України, який для свого вирішення потребує значних зусиль як з боку держави, так і міжнародних партнерів. В іншому випадку багато хто з ВПО, які вже перебувають за межею бідності, будуть змушені безповоротно покинути країну.

Отже, підсумовуючи вищевикладене, можна констатувати, що міграційна ситуація в Україні демонструє стійко негативні тенденції, пов'язані з масовою еміграцією, зростанням кількості біженців і внутрішньо переміщених осіб. Основна, фундаментальна причина таких процесів лежить у триваючому військовому конфлікті, який системно знищує в країні енергетичний сектор, житловий сектор, транспортний сектор, охорону здоров'я, освіту та багато іншого. Незважаючи на окремі періоди міграційного приросту, загальне міграційне сальдо залишається від'ємним, що посилює демографічну кризу і послаблює соціально-економічний потенціал країни. Ба більше, проблеми працевлаштування, брак житла і слабка державна підтримка змушують багатьох громадян залишати країну в пошуках кращого життя, а тих, хто виїхав, – приймати рішення про неповернення на Батьківщину навіть у повоєнний час.

Висновки. Для стабілізації ситуації необхідне запровадження комплексу дій. По-перше, необхідне реформування міграційної політики, яка в останнє десятиліття формувалася під впливом здебільшого політичних чинників і мала стихійний характер. Міграційна політика має бути спрямована на компенсацію дефіциту робочої сили, а також на створення довгострокових механізмів управління міграційними потоками. По-друге, слід розробити і впровадити програми зі стимулювання громадян, які виїхали за кордон, повертатися додому. Йдеться як про біженців, так і про емігрантів. По-третє, необхідне ефективне адміністрування ринку праці, важливо створювати не тільки робочі місця, а й стимули для економічної активності громадян. По-четверте, держава має активно співпрацювати з міжнародними партнерами для залучення інвестицій (для фінансування про-

грам із повернення українців, які виїхали за кордон, реінтеграції внутрішньо переміщених осіб тощо). Без комплексного підходу Україна ризикує зіткнутися з довгостроковими демографічними проблемами, що загрожують національній безпеці та сталому розвитку країни. Водночас ми розуміємо, що представлені кроки матимуть найбільшу ефективність тільки у випадку припинення на території України бойових дій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Весельська Л. А. Поняття міграція та міграційний процес у сучасних наукових концепціях. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Державне управління*, 2018. Т. 29(68). № 1. С. 8–12.
2. Габрелян А. Ю. Особливості функціонування міжнародних стратегічних альянсів. «Правові системи». Науково-практичний електронний журнал, 2018. № 1/2. С. 490–498.
3. Габрелян А. Ю. Переваги та недоліки створення міжнародних стратегічних альянсів. «Правові системи». Науково-практичний електронний журнал, 2018. № 3. С. 601–610.
4. Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022р. №332. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-2022-%D0%BF#n54> (дата звернення: 20.02.2025)
5. Конвенція про статус біженців від 28.07.1951 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text (дата звернення: 20.02.2025)
6. Оцінка основних проблем пов'язаних із пошуком роботи жінками-ВПО. ГО «Центр зайнятості вільних людей», 2017. 145 с.
7. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України від 15.04.2014 р. № 1207-VII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2014. № 26. Ст. 892
8. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 р. № 1706-VII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2015. № 1. Ст. 1.
9. Про затвердження Порядку організації та ведення військового обліку призовників, військовозобов'язаних та резервістів: Постанова Кабінету Міністрів України від 30.12.2022 р. № 1487. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1487-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.02.2025).
10. Про реалізацію експериментального проекту щодо надання субсидії на оплату вартості або частини вартості найму (оренди) житлового приміщення та компенсації частини податку на доходи фізичних осіб або єдиного податку та військового збору: Постанова Кабінету Міністрів України від 25.10.2024р. №1225. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1225-2024-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.02.2025).

11. Marocico O., Brown K. Swimming rivers and faking illness to escape Ukraine's draft. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-67120904> (дата звернення: 20.02.2025).
12. Polski rynek pracy a zagraniczni pracownicy. URL: <https://www.parp.gov.pl/component/content/article/78257:polski-rynek-pracy-a-zagraniczni-pracownicy> (дата звернення: 20.02.2025).
13. Pylypchenko O., Semenets-Orlova I. Features of Germany's Migration Policy in the Second Half of the XXth Century – the Beginning of the XXIst Century. *University Scientific Notes*, 2023. № 3-4 (93-94). P. 4–17.
14. Radchenko O., Kovach V., Semenets-Orlova I., Zaporozhets A. (Eds.). National security drivers of Ukraine: information technology, strategic communication, and legitimacy. Springer Nature, 2023.
15. Rückkehr oder Integration – welche Perspektiven haben Geflüchtete aus der Ukraine? *IFO Schnelldienst*, 2024. 77. № 10. P. 3–35.
7. Pro zabezpechennia prav i svobod hromadian ta pravovyi rezhym na tymchasovo okupovanii terytorii Ukrainy (2014). [On ensuring the rights and freedoms of citizens and the legal regime in the temporarily occupied territory of Ukraine] vid 15.04.2014, 1207-VII. *Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR)*, 26, 892 [in Ukrainian].
8. Pro zabezpechennia prav i svobod vnutrishno peremishchenykh osib (2015). [On ensuring the rights and freedoms of internally displaced persons]: Zakon Ukrainy vid 20.10.2014 r. № 1706-VII. *Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR)*, 1, 1 [in Ukrainian].
9. Pro zatverdzhennia Poriadku orhanizatsii ta vedennia viiskovoho obliku pryzovnykiv, viiskovozoboviazanykh ta rezervistiv (2022) [On approval of the Procedure for organizing and maintaining military records of conscripts, military personnel and reservists]: *Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy* vid 30.12.2022, 1487. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1487-2022-%D0%BF#Text> [Mode to access: 20.02.2025] [in Ukrainian].

REFERENCES:

1. Veselska, L. A. (2018). Poniattia mihratsiia ta mihratsiinyi protses u suchasnykh naukovykh kontseptsiiakh [The concept of migration and the migration process in modern scientific concepts]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho. Serii: Derzhavne upravlinnia*, 29 (68), 1, 8–12 [in Ukrainian].
2. Habrelian, A. Yu. (2018). Osoblyvosti funktsionuvannia mizhnarodnykh stratehichnykh aliانسiv [Peculiarities of the functioning of international strategic alliances], *«Pravovi systemy», Naukovo-praktychnyi elektronnyi zhurnal*, 1/2, 490–498 [in Ukrainian].
3. Habrelian, A. Yu. (2018). Perevahy ta nedoliky stvorennia mizhnarodnykh stratehichnykh aliانسiv [Advantages and disadvantages of creating international strategic alliances], *«Pravovi systemy». Naukovo-praktychnyi elektronnyi zhurnal*, 3, 601–610 [in Ukrainian].
4. Deiaki pytannia vyplaty dopomohy na prozhyvannia vnutrishno peremishchenym osobam [Some issues of paying housing allowance to internally displaced persons]: *Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy* vid 20.03.2022 r. № 332. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-2022-%D0%BF#n54> [Mode to access: 20.02.2025] [in Ukrainian].
5. Konventsiia pro status bizhentsiv vid 28.07.1951 [Convention relating to the Status of Refugees] Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text [Mode to access: 20.02.2025] [in Ukrainian].
6. Otsinka osnovnykh problem poviazanykh iz poshukom roboty zhinkamy-VPO (2017). [Assessment of the main problems related to the search for work by IDP women], *NGO «Tsentr zainiatosti vilnykh liudei»*, 145 pgs. [in Ukrainian].
10. Pro realizatsiiu eksperymentalnoho proektu shchodo nadannia subsydii na oplatu vartosti abo chastyny vartosti naimu (orendy) zhytlovoho prymishchennia ta kompensatsii chastyny podatku na dokhody fizychnykh osib abo yedynoho podatku ta viiskovoho zboru (2024) [On the implementation of a pilot project on providing subsidies for paying the cost or part of the cost of renting (rental) residential premises and compensating for part of the personal income tax or single tax and military levy]: *Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy* vid 25.10.2024, 1225. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1225-2024-%D0%BF#Text> [Mode to access: 20.02.2025] [in Ukrainian].
11. Marocico, O., Brown, K. *Swimming rivers and faking illness to escape Ukraines draft*. Retrieved from: <https://www.bbc.com/news/world-europe-67120904> [Mode to access: 20.02.2025] [in Ukrainian].
12. Polski rynek pracy a zagraniczni pracownicy. Retrieved from: <https://www.parp.gov.pl/component/content/article/78257:polski-rynek-pracy-a-zagraniczni-pracownicy> [Mode to access: 20.02.2025] [in Ukrainian].
13. Pylypchenko, O., Semenets-Orlova, I. (2023). Features of Germanys Migration Policy in the Second Half of the XXth Century – the Beginning of the XXIst Century. *University Scientific Notes*, 2023. № 3-4 (93-94), 4–17.
14. Radchenko O., Kovach V., Semenets-Orlova I., Zaporozhets A. (2023). National security drivers of Ukraine: information technology, strategic communication, and legitimacy. Springer Nature.
15. Rückkehr oder Integration – welche Perspektiven haben Geflüchtete aus der Ukraine? (2024) *IFO Schnelldienst*. 77. № 10, 3–35.

Сервецький Іван Васильович,

доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри національної безпеки Інституту безпеки ім. Володимира Великого ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональної Академії управління персоналом», вул. Фрометівська, 2, м. Київ, 03039; siv2055@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-5713-8911>

Сушко Олександр Володимирович,

аспірант кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності Навчально-наукового інституту права ім. Володимира Великого ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональної Академії управління персоналом», вул. Фрометівська, 2, м. Київ, 03039; eninpoker1917@gmail.com; <https://orcid.org/0009-0008-2602-6328>

ІСТОРИЧНІ ЗАСАДИ БОРОТЬБИ З КОРУПЦІЄЮ

Анотація. У статті здійснено комплексний аналіз діяльності Національно-визвольної боротьби козацтва на теренах України. Розглянуто, окремі питання діяльності гетьманської держави та особливості формування взаємовідносин між козацькою старшиною і козаками.

З'ясовано вразливість нового державного утворення, що формувалось під керівництвом Гетьманату і яке це мало значення на формування демократичного устрою Української держави.

Основний акцент зроблено на багатогранності діяльності козацької старшини, що не обмежувалася зовнішніми але й внутрішніми проблемами.

У дослідженні наведено конкретні приклади, коли козаки суворо розправлялись на своїми керманічами, коли ті зловживали владою та своїми посадовими обов'язками.

Виявлено низку проблем у діяльності та формуванні козацької старшини, дотримання принципів справедливості при оплаті за службу тощо.

У статті також наголошено на ролі та відповідальності козацької старшини у протидії будь-яким корупційними діям Гетьмана та його оточення.

Зроблено важливий висновок про надзвичайно важливу роль і місце відповідальності Гетьмана перед козаками в тому числі за будь-які корупційні дії. Усе це негативно впливало на становлення і формування Гетьманщини на теренах України.

Ключові слова: зловживання, корупція, посадові особи, влада, козаки, відповідальність, демократія.

Servetsky Ivan Vasilyovych,

Doctor of Law, Associate Professor, Professor at the Department of National Security of the Institute of Security Law named after Volodymyr Veliky «Interregional Academy of Personnel Management», 2, Frometivska Str, Kyiv, 03039; siv2055@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-5713-8911>

Sushko Oleksandr Volodymyrovych,

Postgraduate Student at the Department of Law Enforcement and Anti-Corruption Activities of the Educational and Scientific Institute of Law named after Volodymyr Veliky «Interregional Academy of Personnel Management», 2, Frometivska Str, Kyiv, 03039; eninpoker1917@gmail.com; <https://orcid.org/0009-0008-2602-6328>

HISTORICAL FUNDAMENTALS OF THE FIGHT AGAINST CORRUPTION

Abstract. The article carries out a comprehensive analysis of the activities of the National Liberation Struggle of the Cossacks on the territory of Ukraine. Individual issues of the activity of the hetman state and the peculiarities of the formation of relations between the Cossack foreman and the Cossacks are considered. The vulnerability of the new state entity, which was formed under the leadership of the Hetmanate, and what significance it had for the formation of the democratic structure of the Ukrainian state was clarified. The main emphasis is placed on the multifaceted activity of the Cossack foreman, which was not limited to external but also internal problems. The study gives specific examples when the Cossacks severely cracked down on their helmsmen, when they abused their power and their official duties. A number of problems were identified in the activity and formation of the Cossack foreman, compliance with the principles of justice when paying for service, etc. The article also emphasizes the role and responsibility of the Cossack foreman in

countering any corrupt actions of the Hetman and his entourage. An important conclusion was made about the extremely important role and place of responsibility of the Hetman before the Cossacks, including for any corrupt actions. All this had a negative impact on the establishment and formation of the Hetmanship on the territory of Ukraine.

Key words: *abuse, corruption, officials, power, Cossacks, responsibility, democracy.*

Постановка проблеми: Корупція завжди була актуальною проблемою для нашої країни. На жаль під час війни це питання залишається актуальним тому, що окремі посадові особи зловживають своїм становищем та привласнюють значні матеріальні кошти виділенні: на збройні сили, на забезпечення на найменш захищених верст населення. Натомість корупція підриває довіру до органів влади та управління, зменшує довіру іноземних партнерів до нашої влади, дискредитує ринкові відносини, руйнує механізми розвитку конкуренції, сприяє монополізму в економіці та лобіює прийняття не ефективних законів та нормативні актів з ознаками корупції.

Негативні наслідки корупції для України полягають ще й в тому, що вона руйнує конституційні засади та принципи справедливості, рівності усіх громадян перед законом, позбавляє громадян права на судовий захист від неправих проявів високопосадовців.

Таким чином, проблема протидії корупції в Україні сьогодні є надзвичайно актуальною проблемою, яка потребує рішучих дій з боку органів влади, управління та громадян.

Така рішуча боротьба, ускладнюється ще й тим, що йде жорстока війна з російською федерацією за демократичні цінності, незалежність та територіальну цілісність нашої держави.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Саме ці обставини сприяють підвищенню наукового інтересу, до вивчення проблем корупції та удосконалення чинного антикорупційного законодавства таких науковців як: О. М. Бандурка, Л. В. Багрій-Шахматов, О. О. Дудорова, Д. Г. Заброда, В. С. Зеленецького, О. Г. Кальмана, М. М., Луценко, А. В. Мовчана., М. І. Мельника, Г. В. Новицького, В. О. Навроцького, Є. В. Невмержицького, В. Я. Тація, М. І. Хаврюнюка, О. В. Шевченко та ін.

Метою та завданням статті є розгляд історичних фактів боротьби українського народу з корупцією, визначення її основних складових та удосконалення чинного антикорупційних законодавства в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як впливає з наукової роботи В. Плекана, який писав:... «про історико – правові передумови виникнення корупції в правоохоронних органах України, наше суспільство ще з раннього середньовіччя потерпало від проявів корупції,

а її поширення продовжувався на протязі всього історичного розвитку» [1].

До подібного висновку можна прийти вивчивши роботу «Корупція і військо запорізьке у 20–30-х рр. XVII ст.» за авторством Т. Ковалець [2]. У цій роботі добре відображено корупційні проблеми козацького війська та причини корупції козацьких старшин.

У роботі В. В. Утвенко ми знаходимо дані, щодо величезного розмаху корупції в часи правління останнього гетьмана К. Розумовського та спроб його адміністрації розібратися з цією проблемою [3].

На думку С. Павленко, «... корупція завжди була проблемним питанням для нашої держави. Перші згадки зловживанням-корупцію посадових осіб датовані ще на кінець IV століття. Тоді набули розповсюдження такі поняття, як «хабар» та «посул». Але на відміну від сучасного законодавства ці поняття не вважалися чимось негативним, тобто тоді існувала традиція підношень та подарунків представникам влади і це було закріпленою традицією українського народу» [4, с. 375].

Історичні спогади про зловживання посадових осіб своїм посадовим положенням знайшли своє відображення вже на рубежі IX–X століття, коли починається становлення державності Київської Русі. На той час Русь ще була союзом племінних князівств, але в ній починався процес переходу до ранньофеодального типу правління. При якому, основною формування вищих органів влади відбувалося переважно шляхом впровадження десяткової системи управління без виокремлення центрального управління від місцевого.

В основі цього принципу лежав принцип влади військових, коли територіальними одиницями управляли начальники військових підрозділів тисяцькі, соцькі і десяцькі. В той час таких чиновників називали тіуни, повноваження, яких розповсюджувались на декілька поселень. Вони не отримували заробітної плати з казни, але повинні були збирати для князя податки, а частину зібраного податку залишали собі на «кормління». При такій системі «кормління» чиновники доволі часто зловживали своїми повноваженнями та вимагали від жителів податки вище норми, які потім клали собі у кишеню. Ускладнювалось це ще й тим, що майже ніяких

санкцій за такі зловживання (корупційні дії) не передбачалося [1, с. 65–66]. Крім того, не існувало іншого способу отримання додаткового «кормління» не було і тому була завжди була можливість дати хабар дяку, який займався розподілом «кормління» [5, с. 72].

У 1072 році з прийняттям Правди Ярославичів та поточних редакцій, що стали вже «Руською правдою», було створено таку правову систему де всю владу та захист мали панівні версти населення, і тому посилювалась відповідальність за порушення феодального закону та закріплювався імунітет феодалів та їх право експлуатувати підлегле населення, Разом з тим, певним чином обмежувалося лихварство [4, с. 375]. Тобто, була створена така система, що сприяла розвитку та поширення корупції у суспільстві.

В. Плекан пропонує такий опис правової ситуації, що склалося на той час: «... за скоєний злочин у Київській Русі можна було просто відкупитись, а сума штрафу залежала від соціального статусу жертви: наприклад, вбивство чиновника «коштувало» дорожче, ніж простого смертного. А взятку суддям давали не для вирішення справи на власну користь, а просто для того, щоб суддя почав її розгляд» [1, с. 66].

Правові норми «Руської Правди» не передбачали відповідальності за хабарництво та навіть такого злочину, як хабарництво не існувало, як і самого поняття (корупція). Навіть більше того, сама правова система змушувала громадян давати хабарі, щоб захистити свої права.

Не краще ситуація з хабарництвом була після включення українських земель до Польського королівства та Литовського князівства. На землі західної України, які входили до складу польського королівства розповсюджувалась дія законів Польщі, а саме: «... Вислоцький статут 1347 року та Вартський статут 1420–1423 років В яких не передбачалося відповідальності за хабарництво» [1, с. 67].

На землях де діяв Литовський статут ситуація була подібна до тих, що була за часів Київської Русі, адже багато ідей для цього статуту було запозичено з «Руської правди». Тому, у литовських, а згодом і в судах Речі Посполитої чиновники могли уникати покарання за умов наявності покровителя та матеріальних статків.

С. О. Павленко наводить слова історика Ш. Старовольського, який жив у той час і зробив опис правосуддя того часу: «...у судах у нас завелися нечувані побори, підкупи; наші війти, лавники, бурмистри – всі продажні, а про донощиків, які підводять невинних людей в біду, і говорити нема чого. Спіймають багатого, заплу-

тають і засадять до тюрми, та й тягнуть з нього подарунки і хабарі» [1, с. 67].

Дещо іншою була ситуація на землях, які знаходилися під владою реєстрових та запорізьких козаків. Козацтво це був особливий стан військових-землеробів, тому на їх землях усе підпорядковувалося неписаним законам і нормам соціуму Республіки, тому в історичних джерелах корупційні явища, пов'язані із запорозьким військом, також фіксуються доволі часто [2, с. 47].

Причиною розповсюдження корупції може слугувати те, що право, закони та суд Війська Запорізького у цей період, з одного боку, були демократичними, особливо під час мирного часу, а з іншого – вищі козацькі стани приймали такі правові акти, які часто робили старшину та шляхту непідсудними – мали виражений становий характер, що проявлялося під час військових походів, коли військові старшини мали майже необмежену владу. І це не дивно, адже чіткого поділу влади на території козацьких земель тоді не існувало й вся охорона та розшукова діяльність зосереджувалась в руках отаманів і гетьманів, а кримінальне судочинство здійснювали полкові судді, писарі за дорученнями полковників і гетьманів.[4, с. 376–377].

Разом з тим, були й перші ознаки протидії зловживанню (корупції) з боку вільного люду, а саме козаки могли відстоювати своє право на участь у державних та політичних процесах. Тому козацькі отамани та гетьмани в своїх рішеннях доволі часто орієнтувалися на думку простих козаків. З цієї причини на січі козацькі старшини намагалися викоринювати корупцію жорсткими методами, а саме: «...упіймані на крадіжці позбувалися посади, а то й життя, все залежало від обставин злочину та громадської думки стосовно злочинця» [6, с. 29].

Так, наприклад, коли у 1594 році на Запоріжжі побував військовий дипломат австрійського імператора Еріх Лясота, то він з великим здивуванням звітував, що таких найманців буде доволі дешево утримувати, бо їх начальники не признавали «здобрення» та не брали хабарі. Тоді він описав поведінку козаків так: «... я вручив їм 8000 дукатів золотом, а вони тут же розіслали на землі декілька татарських «кобеняків»,.. висипали на них гроші і звеліли кільком старшинам перелічити їх» [2, с. 52–53].

Така позитивна тенденція не могла існувати вічно. З часом козацька старшина почала деградувати. Через вдалі військові походи початку XVII століття та затвердження офіційного статусу козацького війська козацька старшина почала ввести себе по іншому і вимагала для

себе більше прав на стати, що призвело до поширення корупції та зловживання владою. Так, за московські походи козацькі старшини хотіли від польської влади додаткової платні на старших, осавулів: кілька тисяч злотих. З часом командування реєстрових козаків почали брати приклад зі своїх польських «колег», тобто «запускати свої руки» до військової скарбниці.

Так, у 1630 році в реєстровому суспільстві виник корупційний скандал, через корупційні дії реєстрового старшини Григорія Чорного. Тоді він разом призначеними коронним гетьманом Станіславом Конєцпольським та комісарами А. Киселем та А. Ранаховським провели ревізію козацького реєстру 1626 року і виписали звітти 300 козаків, які втекли на Запорозьку січ через невдоволення діями з боку польських жовнірів. І хоча в ревізії не було нічого протизаконного, але в той же самий час польські урядники привезли платню реєстрового війська, яку Чорний вирішив затримати у себе, мотивуючи необхідністю остаточно з'ясувати стосунки із січовим товариством, яке мало добровільно підкоритися старшому і привезти «на волю» гармати й «інші скарби». Зрозуміло, що таким чином Чорний хотів залишити у себе платню для тих кого було висано з реєстру [2, с. 53, 7, с. 2].

Таким чином Чорний, затримавши у себе платню, порушив споконвічний принцип максимальної прозорості грошових операцій у запорозькому війську. Через, що козаки вже не могли миритися зі зрадливою політикою Чорного. У березні 1630 році кошовий отаман Війська Запорізького Тарас Федорович Трясило підняв повстання нерєстрового козацтва проти влади гетьмана реєстрового козацтва Григорія Чорного та проти гніту уряду Речі Посполитої. Після прибуття повстанців до Черкас де вони схопили Чорного та його найближче оточення й за вироком козацької ради стратили [7, с. 5]. Григорію Чорному відрубали руки, а тіло четвертували, за те, що він наважився полізти до військової казни, а також зрадити свій народ та віру [2, с. 54].

Ця історія покарання гетьмана Григорія Чорного нічого не навчила реєстрове командування і вже у 1634 році знов спалахнув новий скандал. Коли зі Смоленської війни повернулися козаки і потрібно було знов робити перепис. Роботу з перепису доручили Ілляшу Караїмовичу. Тоді хабарництво зі сторони козацької старшини та «регіментаря реєстру» дійшло до такого розмаху, що прості козаки навіть писали скарги до короля Владислава IV, який у відповідь на ці скарги послав спеціальну комісію для розгляду

кривд реєстрових козаків, але даних про її діяльність та результати не дійшли до нашого часу [1, с. 54].

Надалі з корупцією намагався боротися Богдан Хмельницький, особливо з тими проявами корупції, яка ґрунтувалася на прояві зради. Так, до наших днів дійшла справа полковника М. Федоровича, який після загибелі Тимофія Хмельницького в місті Сучава в 1653 був обраний наказним гетьманом, тоді поляки почали шукати способи порозумітися з ним. Згодом вони змогли його підкупити та домоглися від нього «прийняття присяги» на користь польського короля та на організацію змови проти Хмельницького. За це він отримав право повернутися до України зі зброєю в руках і тілом гетьманіча Тимофія. Повернувшись в Україну Федорович привласнив собі статки Тимофія Хмельницького та осів в Корсуні, де почав підкупляти собі прибічників за допомогою обіцянок та грошей. Але суботівський отаман Лаврін Капуста, який займався контррозвідкою у оточенні Хмельницького вчасно викрив цей задум та доповів про це Б. Хмельницькому. Дізнавшись про це Б. Хмельницький наказав Лавріну Капусті негайно схопити та стратити зрадників. Згодом у Корсуні М. Федоровича заарештували і після тортур стратили, як корупціонера-зрадника. [8, с. 203–204].

Вже після Національно-визвольної війни (1648–1657) почнеться загострення проблем корупції на території Гетьманщини, що стане однією з ознак доби руїни. Коли козацька старшина буде оббирати прості поселення посполитого люду, бо ці поселення тільки недавно перейшли від влади католицької шляхти у розряд «вільних військових сіл», землі яких формально вважалися власністю держави» і де усе вирішувалось через чиновників та козацьких старшин [6, с. 29].

В період руїни таке явище, як політична корупція стане звичайним ділом, так наприклад сподвижник Мазепи Павло Герцик здобуде пернач половника купивши голоси полтавських козаків [9, с. 4].

Вже за часів правління Івана Мазепи корупція стане однією з причин поразки повстання яке він очолив. Розуміючи причини поразки та шукаючи підтримки у простого люду козацька старшина на чолі з Пилипом Орликом виділять у X статті Конституції Пилипа Орлика завершальну частину під питання корупції, у цій частині Орлик застерігає старшину: «...щоб вона не використовувала свого становища для визиску козаків, селян і ремісників. У ній

заборонялася практика купівлі керівних посад, оскільки «всілякі утиски та здириства бідним людям походять здебільшого від владолубних накупів». А для майбутніх гетьманів він дає пораду «для припинення цієї корупційної практики гетьман зобов'язувався ретельно стежити за тим, щоб усі посади, насамперед полковницькі, були виборними» [10, с. 27].

Конституція Пилипа Орлика, на жаль, не була прийнятою і не діяла на території України. Проблема протидії корупції на території України надалі не вирішувалась.

В часи правління гетьмана Кирила Розумовського корупція знайшла своє місце майже у всіх сферах суспільного життя. Так під час свого правління він та його адміністрація буде намагатися боротися з проявами зловживань та корупції зі сторони чиновників та родових козаків. На жаль вони могли залучати лише незначні покарання за прояви корупції, наприклад такі як: зобов'язання за постановою суду повертати награване, застосувати штрафні санкції, винесення попередження про те, що в разі повторення зловживань службовим становищем посадова особа буде звільнена, звільнення з займаної посади за утиски та збитки та найбільш радикальне покарання – ув'язнення на деякий час, найчастіше міських урядовців, рідко козацької старшини.

Смертна кара на території Гетьманщини не застосовувалась, що дуже відрізняло Гетьманщину від Російської імперії на території якої, в той час діяла в той час смертна кара за прояви корупції [3, 132–133].

В останні десятиліття корупція досить часто інтерпретується як складне негативне суспільне явище, зумовлене внутрішніми політичними, економічними, культурними й адміністративними чинниками [11]. М. І. Мельник розглядає корупцію як різновид соціальної корозії, яка роз'їдає і руйнує органи державної влади, державу та суспільство в цілому. В її основі лежать такі вікові традиції взаємодії в суспільстві, як «послуга за послугу», *do ut des* («даю, щоб ти дав») [12, с. 34].

На думку А. В. Мовчана наявні форми корупції сприяли виникненню нових її форм, що зумовлено широким колом об'єктивних і суб'єктивних причин, що є характерними для умов кардинальних політичних і соціально-економічних перетворень у суспільстві та державі. Серед таких причин поширеності корупції в Україні визначіє наступні: «... 1) психологічні втрати перехідного періоду у житті суспільства. Розпад старої системи моральних та інших духовних

цінностей спричинив ситуацію втрати значною частиною населення моральних орієнтирів, духовних опор і, одночасно, до широкого поширення цинізму, аморальності та криміналізації суспільної свідомості; 2) становлення нових державних інститутів. Стара вертикаль державного управління поступово замінюється новою. Досить частим реорганізаціям піддається система центральних органів влади – міністерств, відомств. Вони скорочуються, об'єднуються, реорганізуються, потім знову поновлюються, відроджуються. Зрозуміло, що в таких умовах вірогідність корупційних діянь значно зростає; 3) перерозподіл державної власності. Після проголошення незалежності України розпочався процес перерозподілу державної власності у нові її форми: створення акціонерних товариств, передача в оренду, розпродаж і перехід у приватну власність земель, підприємств тощо.

Цей процес супроводжується чисельними корупційними діяннями, пов'язаними як з оцінкою вартості об'єктів, так і з передачею (продажем) їх новим господарям; 4) тінізація економіки. Тіньовою економікою називають економічну діяльність, яка не враховується і не контролюється офіційними державними органами, або спрямована на отримання доходу шляхом порушення чинного законодавства. Тіньова економіка підриває основи існування держави, розкладає державний апарат, оскільки однією з умов її наявності є широкий підкуп працівників державних органів; 5) кризові економічні явища. Спад виробництва, скорочення об'ємів продукції, відсутність оновлення основних фондів у всіх галузях народного господарства сприяють тому, що все більше підприємств, юридичних і фізичних осіб вимушені шукати кредити, позички і дотації. За таких обставин збільшується кількість звернень до чиновників відповідних міністерств і відомств і, як наслідок, більш поширеною і всеосяжною стає корупція, захоплюючи все нові й нові сфери суспільства; 6) незавершеність формування правового поля в Україні» [13].

У Законі України «Про запобігання корупції» корупція визначається як використання особою, зазначеною у частині першій статті 3 цього Закону, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у частині першій

статті 3 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей [14].

Суперечливість вимог чинного закону та інших законів стає причиною масового тиску на державні органи, створює сприятливі умови до корупційних дій з боку посадових осіб державних установ, організацій і підприємств різних форм власності; незадовільний стан протидії злочинності.

В умовах криміналізації суспільства, поширення особливо тяжких злочинів, боротьба з корупцією за рангом важливості поступається місцем перш за все замахам на вбивства, розбійними нападами тощо. Разом з тим правоохоронні та антикорупційні органи потребують сучасних дієвих методик виявлення і фіксації корупційних діянь, їх ефективного попередження; незадовільний стан боротьби з контрабандою на митницях та в зоні проведення АТО. У результаті Державний бюджет України не отримує мільярди гривень надходжень. Водночас корумповані митники та правоохоронці незаконно збагачуються; прорахунки у кадровому забезпеченні інституту управлінської ланки в органах державного управління. Практична робота з персоналом, який виконує завдання в умовах корупційних ризиків, потребує врахування не тільки наявності провокуючих чи сприятливих чинників професійної діяльності на конкретній посаді, але передусім психологічних особливостей особистості [5, с. 74–75].

За офіційними статистичними даними МВС України, правоохоронними органами за 2016 рік складено і направлено до суду 2994 протоколи про адміністративне корупційне правопорушення (проти 2147 або в 1,4 рази більше ніж за 2015 рік). За результатами судового розгляду протоколів до адміністративної відповідальності притягнуто 1900 осіб, закрито 765 адміністративних справ, у т.ч. 393 – за відсутністю події і складу правопорушення. Із числа притягнутих до адміністративної відповідальності за скоєння корупційного правопорушення із займаної посади звільнено лише 24 особи. За цей же період викрито 2175 корупційних кримінальних правопорушень (проти 2493 або на 12,8% менше ніж за 2015 рік). За результатами розслідування скеровано до суду з обвинувальним актом або клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру 2130 кримінальних проваджень про корупційні діяння стосовно 1974 осіб. За вчинення корупційних правопорушень засуджено 492 особи, виправдано 33 особи [6].

Водночас показові затримання прокурорів, суддів, чиновників так і не переросли у реальні судові вироки. А оприлюднення декларацій із сотнями тисяч і мільйонами доларів готівки, десятками квартир, будинками, земельними ділянками, елітними автомобілями, іншими цінностями викликало безліч запитань не лише у наших співвітчизників, а і в західних партнерів. Зокрема, члени Кабінету Міністрів України задекларували 7 млн доларів США готівкою [7], народні депутати України – майже 12 млрд грн, дві третини з яких теж готівка [8].

Одне з центральних місць у загальнодержавному механізмі протидії корупції посідають правоохоронні органи. Зважаючи на те, що корупція глибоко проникла в державний апарат і правоохоронні органи, держава створює відповідні центральні органи зі спеціальним статусом та правоохоронні органи з протидії корупції.

Як свідчить зарубіжний досвід, найбільших досягнень у реалізації антикорупційного законодавства вдалося отримати в тих країнах, де були створені незалежні спеціалізовані органи боротьби з корупцією.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» спеціально уповноваженими суб'єктами у сфері протидії корупції визначено: органи прокуратури, Національної поліції, Національне антикорупційне бюро України, Національне агентство з питань запобігання корупції [4].

Однак діяльність цих органів стикається з низкою проблем, пов'язаних з відсутністю якісної законодавчої бази, не розроблені системні підходи стосовно діяльності суб'єктів протидії корупції та їх взаємодії з громадянським суспільством у цій сфері, відсутнє концептуальне бачення організаційно-правового забезпечення протидії корупції. Затримується розгляд Верховною Радою України важливих для боротьби з корупцією законопроектів щодо створення Спеціалізованого антикорупційного суду та надання Національному антикорупційному бюро права автономного

Залишаються актуальними проблеми підготовки висококваліфікованих фахівців для правоохоронних органів, орієнтованих на боротьбу з корупцією. Крім того, затягується запуск Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів й Державного бюро розслідувань, які також мають грати важливу роль у запобіганні корупції в Україні. Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та

інших злочинів, є центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері виявлення та розшуку активів, на які може бути накладено арешт у кримінальному провадженні, та з управління активами, на які накладено арешт або які конфісковано у кримінальному провадженні. Державне бюро розслідувань є центральним органом виконавчої влади, що здійснює правоохоронну діяльність з метою запобігання, виявлення, припинення, розкриття та розслідування злочинів, віднесених до його компетенції. Покращання ефективності протидії корупційним проявам є також одним із основних зобов'язань, взятих Україною у межах співпраці з міжнародними фінансовими та іншими організаціями.

Проблема протидії корупції є актуальною з огляду на значну увагу суспільства до цієї діяльності, високий рівень недовіри до суб'єктів владних повноважень й високу латентну корумпованість службових і посадових осіб. В Указі Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» антикорупційна реформа визначена як одна з пріоритетних поряд з реформою системи національної безпеки і оборони, судовою реформою та реформою правоохоронної системи, децентралізацією та реформою державного управління [9]. Основною метою антикорупційної реформи є суттєве зменшення корупції в Україні, зменшення втрат державного бюджету та бізнесу через корупційну діяльність, а також підвищення позицій України у міжнародних рейтингах, що оцінюють рівень корупції. Це має бути досягнуто завдяки належній реалізації нової Антикорупційної стратегії та успішному впровадженню нових антикорупційних механізмів, а саме:

- декларування майнового стану публічних службовців, запобігання та врегулювання конфліктів інтересів, перевірка доброчесності службовців і моніторинг їхнього способу життя.

Подолання політичної корупції вимагає докорінної реформи системи політичного фінансування.

Важливим є використання новітніх технологій, зокрема для забезпечення державою доступу до інформації у формі «відкритих даних».

Реформування системи забезпечення протидії корупції є одним із визначальних напрямів на шляху до її подолання.

Висновки. З цією метою пропонується здійснити наступні заходи:

- започаткування багатоцільової системи протидії корупції;

- надання Національному антикорупційному бюро права автономного зняття інформації з каналів зв'язку;

- удосконалення діяльності Національного агентства із запобігання корупції щодо забезпечення ефективної перевірки е-декларацій високопосадовців та оперативного реагування на виявлені порушення;

- обрання нового керівництва Державного бюро розслідувань, яке буде ефективно протидіяти корупції в структурах правоохоронних органів;

- запуск Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів;

- удосконалення діяльності фінансової розвідки (фінмоніторингу);

- спрощення процедури податкової звітності та сплати податкових і неподаткових платежів;

- посилення вимог до діяльності контролюючих органів, подальше скорочення кількості необхідних ліцензій, дозволів, патентів;

- розмежування повноважень органів державної влади щодо надання адміністративних послуг і виконання контролюючих чи інспекційних функцій;

- остаточна відмова від негрошових форм розрахунків у господарському комплексі України;

- забезпечення прозорості процесів приватизації, а також здійснення державних закупівель та проведення тендерів і аукціонів;

- розвиток електронного урядування;

- реформування державної служби та служби в органах місцевого самоврядування з метою забезпечення її професійності та відповідальності;

- залучення населення до створення громадських організацій у протидії ко рупції;

- формування системи підготовки фахівців з антикорупційної діяльності та проведення антикорупційної освіти в системі підготовки фахівців усіх спеціальностей [10, с. 13–14].

Саме такі напрями протидії корупції були визначальними в ряді зарубіжних країн (Сінгапур, Польща), які, за визнанням міжнародної спільноти, досягли значних успіхів у цій сфері [11].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Плекан В. Історико-правові передумови виникнення корупції в правоохоронних органах України. Методологія теорії і практики юриспруденції, Одеська юридична академія, 1' 2021, с. 248, DOI <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i1.2082>.

2. Ковалець Т. Корупція і військо запорізьке у 20–30-х рр. XVII ст. Український історичний збірник, Інститут історії України НАН України, Вип. 16, 2013, с. 458, УДК 94(477) «16».
3. Утвенко В. В. Зловживання службовим становищем в Україні в роки гетьманування К. Розумовського та антикорупційні заходи гетьманського уряду, Історичні науки, Київський Національний економічний університет ім. В. Гетьмана, Київ, 2017, с. 150.
4. Павленко С. О. Основні етапи боротьби з хабарництвом: історичний аспект, *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*, 2013, № 2, с. 41.
5. Походзіло Ю. М. Становлення податкової функції держави на українських землях у часи Київської Русі та феодальної роздробленості XII–XIV ст. *Право та інновації*. 2017, № 4 (20). с. 102.
6. Дедурін Г. Г., Серховець Д. І., Хара С. Г. Прояви корупційних дій та боротьба з ними за часів гетьманщини. т. 11., том 8, розд. 2, с. 31.
7. Грушевський М. С. Історія України–Руси: т. 11., том 8, розд. 2.
8. Степанков В. Розвідка і контррозвідка Богдана Великого (1648-1657), Кам'янець Подільський, 2008, с. 264, ISBN 978-066-96-959-9-4
9. Саліженко О. В., Чабанна М. В. Типи виборчої системи і політична корупція в Україні: механізми зміни та фактори впливу: Національний університет "Києво-могилянська академія", Київ, 2021, с. 81;
10. Тараненко М. Г., Тараненко М. М. Конституція Пилипа Орлика 1710 р. як першоджерело розвитку конституціоналізму в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*, Випуск 2 (37), 2021, с. 107, DOI <https://doi.org/10.32837/pyuv.v0i2.867>
11. Ефективність запобігання та протидії корупції в Україні: проблеми та перспективи URL: <http://www.vidkryti-ochi.org.ua/2015/02/blog-post.html>.
12. Мельник М. І. Хабарництво: загальна характеристика, проблеми кваліфікації, удосконалення законодавства / М.І. Мельник. К.: Парлам. вид-во, 2000. 256 с.
13. Мовчан А. В. Вісник кримінального судочинства. 2017, № 1, С. 117–120.
14. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII. Відомості Верховної Ради. 2014. № 49. Ст. 2056.
- K. Rozumovskoho ta antykoruptsiini zakhody hetmanskoho uriadu [Abuse of official position in Ukraine during the years of the hetmanship K. Razumovskyi and anti-corruption measures of the Hetman government], *Historical Sciences*, Kyiv National University of Economics named after V. Hetman, Kyiv, p. 150.
4. Pavlenko, S. O. (2013). Osnovni etapy borotby z khabarnytstvom: istorychnyi aspekt [The main stages of the fight against bribery: historical aspect], *Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs*, No. 2, p. 41.
5. Pokhodzilo, YU. M. (2017). Stanovlennia podatkovoi funktsii derzhavy na ukrainskykh zemliakh u chasy Kyivskoi Rusi ta feodalnoi rozdrobrenosti XII–XIV st [The formation of the tax function of the state on Ukrainian lands during the times of Kyivan Rus and feudal fragmentation of the 12th–14th centuries], *Law and Innovations* No. 4 (20) p.102.
6. Dedurin, H. G., Serkhovets, D. I., Hara, S. G. Proiavy koruptsiinykh dii ta borotba z nymy za chasiv hetmanshchyny [Manifestations of corruption and the fight against them during the hetmanship]. t. 11., volume 8, ch. 2, p. 31.
7. Hrushevskiy, M. C. Istoriiia Ukrainy–Rusy [History of Ukraine–Russia]: Vol. 11., volume 8, ch. 2.
8. Stepankov, V. (2008). Rozvidka i kontrrozvidka Bohdana Velykoho (1648-1657) [Intelligence and counter-intelligence of Bohdan the Great (1648-1657)], *Kamianets Podilskyi*, p. 264, ISBN 978-066-96-959-9-4
9. Salizhenko, O. V., Chabanna, M. V. (2021). Typy vyborchoi systemy i politychna koruptsiia v Ukraini: mekhanizmy zminy ta faktory vplyvu [Types of electoral system and political corruption in Ukraine: mechanisms of change and factors of influence]: National University "Kyiv-Mohylian Academy", Kyiv, p. 81.
10. Taranenko, M. G., Taranenko, M. M. (2021). Konstytutsiia Pylypa Orlyka 1710 r. yak pershodzherelo rozvytku konstytutsionalizmu v Ukraini [Constitution of Pylyp Orlyk in 1710 as the primary source of the development of constitutionalism in Ukraine]. *Carpathian Legal Bulletin*, Issue 2(37), p. 107, DOI <https://doi.org/10.32837/pyuv.v0i2.867>
11. Efektyvnist zapobihannia ta protydii koruptsii v Ukraini: problemy ta perspektyvy [Effectiveness of preventing and countering corruption in Ukraine: problems and prospects]. Retrieved from: <http://www.vidkryti-ochi.org.ua/2015/02/blog-post.html>.
12. Melnyk, M. I. (2000). Khabarnytstvo: zahalna kharakterystyka, problemy kvalifikatsii, udoskonalennia zakonodavstva [Bribery: general characteristics, qualification problems, improvement of legislation] / M.I. Melnyk K.: Parlam. edition, 256 p.
13. Movchan, A. V. (2017). Visnyk kryminalnoho sudochynstva [Bulletin of Criminal Justice] No. 1, P. 117–120.
14. Pro zapobihannia koruptsii [On Prevention of Corruption]: Law of Ukraine dated October 14 2014 No. 1700-VII. *Bulletin of the Verkhovna Rada*. 2014. No. 49. Art. 2056.

REFERENCES:

1. Plekan, V. (2021). Istoryko-pravovi peredumovy vynyknennia koruptsii v pravookhoronnykh orhanakh Ukrainy [Historical and legal prerequisites for the emergence of corruption in law enforcement agencies of Ukraine], *Methodology of theory and practice of jurisprudence*, Odesa Law Academy, 1' p. 248, DOI <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i1.2082>.
2. Kovalets, T. (2013). Koruptsiia i viisko zaporizke u 20–30-kh rr. XVII st [Corruption and the Zaporizhzhya Army in the 20s and 30s. 17th century], *Ukrainian historical collection*, Institute of History of Ukraine, National Academy of Sciences of Ukraine, Vol. 16, с. 458, UDC 94(477) "16".
3. Utvenko, V. V. (2017). Zlozhyvannia sluzhbovym stanovyshchem v Ukraini v roky hetmanuvannia

Суслін Сергій,

кандидат юридичних наук, доцент Національної академії Служби безпеки України;

<https://orcid.org/0000-0003-3155-958X>

ПРАВОВІ АСПЕКТИ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ІНФОРМАЦІЙНИМ ЗАГРОЗАМ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. Збройна агресія проти України спричинила виникнення нових інформаційних загроз, що в свою чергу розширило перелік загроз національній безпеці України та введення спеціального правового режиму на її території. В умовах воєнного стану важливого значення набувають питання протидії інформаційним загрозам, внаслідок деструктивного впливу в інформаційній сфері. З огляду на те особливо важливо розробити та впровадити заходи, які дозволять ефективно захищати інформацію, забезпечувати безперервність інформаційних процесів та уберегти критичну інфраструктуру від потенційних та реальних інформаційних загроз. В окресленій ситуації особливо важливу роль відіграє міжнародне співробітництво України з державами – партнерами та провідними міжнародними міжурядовими організаціями, що зумовлює необхідність пошуку спільних рішень у межах такої співпраці щодо протидії інформаційним загрозам, створення спільної стратегії забезпечення інформаційної безпеки.

Саме тому, автор ставить за мету дослідити правові аспекти співробітництва України у сфері протидії інформаційним загрозам в умовах воєнного стану на міждержавному рівні.

Питання протидії інформаційним загрозам досліджувалися вітчизняними та зарубіжними науковцями, зокрема: І. В. Арістовою, І. Р. Березовською, О. В. Бойченком, В. Д. Гавловським, В. І. Гурковським, М. В. Гуцалюком, Р. А. Калюжним, Б. А. Кормичем, В. А. Ліпканом, О. В. Логіновим, Ю. Є. Максименко, Ю. Ю. Орловим, В. Г. Хахановським, Д. Беллом, У. Дайзардом, Е. Тоффлером, Т. Стоуньєром та іншими.

Питання міжнародного співробітництва у сфері протидії інформаційним загрозам перебували в центрі уваги: Г. В. Грабіна, М. В. Гребенюка, С. В. Демедюка, Є. А. Макаренко, О. М. Фролова та інших науковців. Водночас, питання міжнародного співробітництва у сфері протидії інформаційним загрозам в умовах воєнного стану залишається не вирішеним.

Ключові слова: інформаційна загроза, міжнародне співробітництво, ООН, ЄС, НАТО, міжнародний договір.

Suslin Serhii,

Candidate of Law, Associate Professor, National Academy of the Security Service of Ukraine;

<https://orcid.org/0000-0003-3155-958X>

LEGAL ASPECTS OF INTERNATIONAL COOPERATION OF UKRAINE IN THE FIELD OF COUNTERING INFORMATION THREATS IN CONDITIONS OF MARTIAL STATE

Abstract. Armed aggression against Ukraine has led to the emergence of new information threats, which in turn has expanded the list of threats to the national security of Ukraine and the introduction of a special legal regime on its territory. In conditions of martial law, the issues of countering information threats become important due to the destructive impact in the information sphere. In view of this, it is especially important to develop and implement measures that will effectively protect information, ensure the continuity of information processes and protect critical infrastructure from potential and real information threats. In the described situation, international cooperation of Ukraine with partner states and leading international intergovernmental organizations plays a particularly important role, which necessitates the search for joint solutions within the framework of such cooperation to counter information threats, the creation of a joint strategy for ensuring information security.

That is why the author sets the goal of investigating the legal aspects of Ukraine's cooperation in countering information threats under martial law at the interstate level.

The issues of countering information threats were studied by domestic and foreign scientists, in particular: I. V. Aristova, I. R. Berezovskaya, O. V. Boychenko, V. D. Gavlovsky, V. I. Gurkovsky, M. V. Gutsalyuk, R. A. Kalyuzhny, B. A. Kormych, V. A. Lipkan, O. V. Loginov, Y. Maksymenko, Y. Orlov, V. G. Khakhanovsky, D. Bell, W. Dyzard, E. Toffler, T. Stounyer and others.

The issues of international cooperation in the field of countering information threats were in the focus of attention of: G. V. Grabin, M. V. Grebenyuk, S. V. Demedyuk, E. A. Makarenko, O. M. Frolov and other scientists. At the same time, the issue of international cooperation in the field of countering information threats under martial law remains unresolved.

Key words: *information threat, international cooperation, UN, EU, NATO, international treaty.*

Постановка питання. Збройна агресія проти України спричинила виникнення нових інформаційних загроз, що в свою чергу розширило перелік загроз національній безпеці України та введення спеціального правового режиму на її території. В умовах воєнного стану важливого значення набувають питання протидії інформаційним загрозам, внаслідок деструктивного впливу в інформаційній сфері. З огляду на те особливо важливо розробити та впровадити заходи, які дозволять ефективно захищати інформацію, забезпечувати безперервність інформаційних процесів та уберегти критичну інфраструктуру від потенційних та реальних інформаційних загроз. В окресленій ситуації особливо важливу роль відіграє міжнародне співробітництво України з державами – партнерами та провідними міжнародними міжурядовими організаціями, що зумовлює необхідність пошуку спільних рішень у межах такої співпраці щодо протидії інформаційним загрозам, створення спільної стратегії забезпечення інформаційної безпеки.

Саме тому, автор ставить **за мету** дослідити правові аспекти співробітництва України у сфері протидії інформаційним загрозам в умовах воєнного стану на міждержавному рівні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання протидії інформаційним загрозам досліджувалися вітчизняними та зарубіжними науковцями, зокрема: І. В. Арістовою, І. Р. Березовською, О. В. Бойченком, В. Д. Гавловським, В. І. Гурковським, М. В. Гуцалюком, Р. А. Калюжним, Б. А. Кормичем, В. А. Ліпканом, О. В. Логіновим, Ю. Є. Максименко, Ю. Ю. Орловим, В. Г. Хахановським, Д. Беллом, У. Дайзардом, Е. Тоффлером, Т. Стоуньєром та іншими.

Питання міжнародного співробітництва у сфері протидії інформаційним загрозам перебували в центрі уваги: Г. В. Грабіна, М. В. Гребенюка, С. В. Демедюка, Є. А. Макаренко, О. М. Фролова та інших науковців. Водночас, питання міжнародного співробітництва у сфері протидії інформаційним загрозам в умовах воєнного стану залишається не вирішеним.

Виклад основного матеріалу. Загрози інформаційній безпеці України та відповідні пріоритети державної політики в інформаційній сфері

визначаються у Стратегії інформаційної безпеки, затвердженій Указом Президента України від 28 грудня 2021 року № 685/2021, інших документах з питань національної безпеки і оборони, які схвалюються Радою національної безпеки і оборони України і затверджуються указами Президента України.

Інформаційна загроза – це потенційно або реально негативні явища, тенденції і чинники інформаційного впливу на людину, суспільство і державу, що застосовуються в інформаційній сфері з метою унеможливлення чи ускладнення реалізації національних інтересів та збереження національних цінностей України і можуть прямо чи опосередковано завдати шкоди інтересам держави, її національній безпеці та обороні [9].

Сучасними викликами та загрозами в інформаційній сфері є: збільшення кількості глобальних дезінформаційних кампаній; інформаційна політика Російської Федерації; соціальні мережі як суб'єкти впливу в інформаційному просторі; недостатній рівень медіаграмотності (медіакультури) в умовах стрімкого розвитку цифрових технологій [9].

Особливою ефективністю у протидії інформаційним загрозам вирізняється співпраця між іноземними державами та провідними міжнародними організаціями. Означене міжнародне співробітництво у сфері протидії інформаційним загрозам зумовлює необхідність пошуку комплексу узгоджених дій, які спрямовані на розроблення та впровадження заходів щодо попередження, виявлення та протидії інформаційним загрозам, зокрема, в умовах воєнного стану. Така співпраця ґрунтується на системі певних критеріїв, стандартів, тобто міжнародних принципах, які визначають сутність організації та діяльності міжнародних організацій в інформаційній сфері. Правові механізми міжнародного співробітництва, зокрема, інформаційної діяльності дипломатичних, консульських та інших офіційних представників інших держав в Україні регулюються законодавством України та чинними міжнародними договорами.

Протягом минулих років зусилля у протидії інформаційним загрозам розглядали на міжна-

родному рівні, зокрема, в межах таких міжнародних міжурядових організаціях, як: Організації Об'єднаних Націй, Ради Європи (в обох організаціях Україна є повноправним членом), Організації Північноатлантичного договору (Україна працює у форматі Рада Україна – НАТО), а також у форматі двостороннього співробітництва держав тощо.

Серед перших міжнародних зустрічей з питань розвитку інформаційного суспільства й гарантування безпеки стала конференція “Інформаційне суспільство та розвиток”, що відбулася в Мідранді (далі-ПАР) 13–15 травня 1996 року (“Information Society and Development Conference” 13–15 May 1996 Gallagher Estate Miranda, South Africa). А вже 30 липня 1996 року у Парижі відбулася нарада на рівні міністрів закордонних справ і міністрів із проблем тероризму. На цих засіданнях було акцентовано на важливості питання щодо небезпеки, пов'язаної з використанням терористами мереж і систем передавання інформації з метою злочинної діяльності, а відповідно – необхідності застосування засобів для запобігання таким діям [1].

Значущим у співпраці з міжнародними партнерами у сфері інформаційної безпеки є діяльність Організація Об'єднаних Націй (ООН). Одним із пріоритетів ООН є боротьба з новітніми загрозами. Основні питання у сфері інформаційних загроз було внесено до порядку денного Організації Об'єднаних Націй у 1998 року. З того часу Генеральний секретар щорічно представляє Генеральній Асамблеї доповідь, що містить позиції держав-членів Організації Об'єднаних Націй, зокрема, позиція щодо протидії інформаційним загрозам. [15].

У 2011 році Генеральна Асамблея одностайно схвалила резолюцію A/RES/66/24, основною метою якою є – дослідження існуючих та потенційних загроз у сфері інформаційної безпеки та можливих спільних заходів щодо їх нейтралізації.

Протягом 2012/2013 років звіт групи урядових експертів була видана у вигляді документа A/68/98. У передмові до нової доповіді Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй зазначив, що: «Організація Об'єднаних Націй відіграє лідируючу роль у налагодженні діалогу між державами-членами з проблеми безпеки у сфері використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) та подальшому розвитку міжнародного співробітництва в цій галузі» [16].

У 2020 році Генеральна Асамблея резолюцією 75/240 створила нову п'ятирічну групу «ОEWG» у сфері безпеки та ІКТ. Робота групи була зосереджена на темах щодо: нинішніх та

нових загроз; застосування міжнародного права при використанні ІКТ; дотримання норм, правил та принципів відповідальної поведінки держав-членів у сфері інформаційної безпеки та ІКТ; заходи, які спрямовані на зміцнення довіри та нарощування подальшого потенціалу.

Резолюцією, прийнятою Генеральною Асамблеєю 04 грудня 2023 року 78/16 «Про досягнення у сфері інформатизації та телекомунікації в контексті міжнародної безпеки», Генеральна Асамблея окреслила основну мету Резолюції – забезпечення можливості проведення обговорень щодо подальшого розвитку вже існуючих положень міжнародного права, що застосовуються при використанні інформаційно-комунікаційних технологій, виявлення прогалин та розгляд питань про необхідності додаткових, що мають обов'язкову юридичну силу зобов'язань. Резолюція спрямована також на продовження інклюзивного діалогу та співробітництва між державами-членами у сфері інформаційної безпеки та ІКТ [4].

ООН активно сприяє глобальному розвитку та побудові безпечного світового суспільства. Тема міжнародної співпраці в питаннях забезпечення міжнародної безпеки та інформаційної безпеки, зокрема, стала гострою та актуальною у сучасному світі. Міжнародна спільнота у рамках ООН та завдяки механізмам ООН демонструє прагнення до масштабного співробітництва, об'єднання зусиль, взаємодії, спільної участі, відкритості та прозорості, відповідальності та інноваційності у вирішенні спільної проблеми безпечного світу [11, с. 127].

Серед інших впливових міжнародних організацій у питанні протидії інформаційним загрозам провідне місце займає Організація Північноатлантичного договору (НАТО). На саміті НАТО 2021 року в Брюсселі, країни Альянсу схвалили комплексну політику кіберзахисту, і зобов'язалися використовувати повний спектр можливостей для активного стримування, захисту та протидії повному спектру кіберзагроз. Країни Альянсу фактично визнали, що вплив значної зловмисної кумулятивної кібердіяльності за певних обставин може вважатися збройною атакою. Лідери Альянсу також зазначили, що природа кіберпростору вимагає комплексного підходу через єдність зусиль на політичному, військовому та технічному рівнях [12].

Під час засідання Північноатлантичної ради у Варшаві 8–9 липня 2016 року, глави держав та урядів країн-членів Північноатлантичного альянсу ухвалили Комюніке, який містить один із найбільших параграфів присвячених кібербезпеці. Так, у параграфі 70 визначено, що: «Кібератаки є явним викликом безпеці Альянсу і можуть бути настільки ж шкідливими для

сучасного суспільства, як і звичайна атака». У документі висвітлено питання щодо дотримання країнами-членами принципу стриманості та підтримки міжнародного миру, безпеки та стабільності в кіберпросторі [13].

На саміті НАТО 2023 року у Вільнюсі було схвалено нову концепцію щодо забезпечення кібербезпеки Альянсу. Концепція додатково об'єднує три рівні кіберзахисту НАТО – політичний, військовий та технічний – забезпечуючи цивільно-військове співробітництво, зокрема, співпраця з приватним сектором. Ключові положення Концепції спрямовані на посилення кіберстійкості та здатність Альянсу убезпечити інформаційний простір від потенційних та реальних загроз [14].

В умовах сьогодення інформаційні загрози є небезпечним міжнародним викликом, тому НАТО співпрацює з низкою країн-партнерів та інших міжнародних організацій для підвищення спільної безпеки в інформаційному просторі, зокрема, з Європейським Союзом, Організацією Об'єднаних Націй та Організацією з безпеки та співробітництва в Європі.

Співпраця НАТО/ЄС вимагає скоординованих зусиль двох організацій у протидії гібридним загрозам. НАТО та ЄС обмінюються інформацією між групами кіберреагування та обмінюються найефективнішими практиками. Співпраця також посилюється в таких сферах, як навчання та дослідження у сфері протидії кіберзагрозам. Технічна угода про кіберзахист між можливістю реагування на комп'ютерні інциденти НАТО (Центр кібербезпеки НАТО) та групою реагування на комп'ютерні надзвичайні ситуації для установ, органів та агентств ЄС (CERT-EU) забезпечує основу для обміну інформацією та обміну практиками між групами реагування на надзвичайні ситуації [14].

У форматі співпраці НАТО/ЄС розроблено стратегію щодо зміцнення стабільності та безпеки євроатлантичного регіону, зокрема, протидії гібридній війні в Україні.

Серед інших значущих актів, спрямованих на формування єдиної політики ЄС із протидії інформаційним загрозам, слід відзначити Директиву Європейського парламенту і Ради (ЄС) 2016/1148 від 06 липня 2016 року «Про заходи для високого спільного рівня безпеки мережевих та інформаційних систем на території Союзу». Вказаний документ спрямований для сприяння стратегічній співпраці та обміну інформацією між державами-членами. Зокрема, у документі окреслені завдання щодо: надання стратегічного керівництва діяльністю мережі CSIRT; обміну досвідом щодо обміну інформацією, пов'язаною з повідомленням про інци-

денти протидії інформаційним загрозам; обміну досвідом між державами-членами, у співпраці з ENISA, для забезпечення безпеки мережевих та інформаційних систем; обміну інформацією та досвідом у сфері досліджень і розробок, що стосуються безпеки мережевих та інформаційних систем тощо [3].

Таким чином, зважаючи на постійні реальні загрози в інформаційному просторі України, в умовах воєнного стану, урахування такої політики міжнародних міжурядових організацій у сфері протидії інформаційним загрозам для України є критично важливим.

Серед інших міжнародних інституцій, що діють у сфері інформаційної безпеки та справляють істотний вплив на функціонування глобальних інформаційних систем і діяльність всього інформаційного співтовариства, можна виділити міжнародні професійні об'єднання, з якими Україна тісно співпрацює: Міжнародний союз зв'язку (ITU – International Telecommunication Union); Європейська агенція з кібербезпеки (ENISA). Зокрема, Україна входить до складу Ініціативи з кібербезпеки країн Центральної та Східної Європи (СЕЕСІ).

Кожна з них, у свою чергу, має свої специфічні організаційні особливості, проте всі вони, як правило, вирішують завдання розробки, узгодження та подальшого поширення загальних для всього співтовариства користувачів інформаційних систем технічних і організаційних рішень. (Управління інформаційною безпекою: конспект лекцій [10, с. 24].

Україна, в межах міжнародного співробітництва, також сформулила засади розвитку політики протидії інформаційним загрозам, зокрема, в умовах воєнного стану. Основоположним вважається підписання двосторонніх міждержавних Угод, щодо посилення взаємодії та покращення досвіду реагування на сучасні виклики та загрози в інформаційному просторі, серед яких:

Двостороння Угода «Про співробітництво у сфері безпеки та довгострокову підтримку між Україною та Федеративною Республікою Німеччина» підписаної від 16 лютого 2024 року у місті Берлін. Основна мета якої є співпраця у ідентифікації, виявленні та протидії гібридним загрозам; упередження російської конвенційної агресії, шпигунства та гібридної війни; співпраця над захистом ІТ-інфраструктури від кібератак, підтримуючи модернізацію та реформування архітектури безпеки та розвідки України, у тому числі з питань кібер– та інформаційної безпеки; надання міжнародної технічної допомоги Україні; співпраця між правоохоронними органами щодо кібератак, кіберзлочинності та дезінформації; надання безпечних державних

послуг онлайн; співпраця у забезпеченні підготовки українських експертів з кібербезпеки на основі стандартів ЄС у сфері ІТ-безпеки; співпраця з метою протидії загрозам інформаційній безпеці, включаючи пропаганду та інші форми іноземного зловмисного втручання, включаючи дезінформацію; співробітництво у сфері протидії інформаційним російським та будь-яким іншим маніпуляціям та пропаганді.

У міжнародному документі також визначено необхідність розвитку спроможностей України у протидії загрозам в інформаційній сфері, розробки спільних освітніх та навчальних програм для фахівців у сфері стратегічних комунікацій та публічної дипломатії, регулярного обміну досвідом та проведення професійних заходів за участю експертів у сфері стратегічних комунікацій та публічної дипломатії [5].

Двостороння безпекова Угода між Україною та Сполученими Штатами Америки від 13 червня 2024 року, окреслює основні політичні заходи співпраці, зокрема, у сприянні стримуванню та протистоянню будь-якій інформаційній загрозі. Зобов'язання у сфері безпеки, що містяться в зазначеній Угоді, спрямовані на підтримку зусиль України щодо перемоги в нинішній війні та стримування майбутньої російської військової агресії [2].

Таким чином, стратегічне партнерство між Україною та США орієнтована на співпрацю, з метою розвитку спроможності України протидіяти російській та будь-якій іншій пропаганді та дезінформації, та спрямована на забезпечення національної безпеки та подальшої євроатлантичної інтеграції.

Угода «Про співробітництво у сфері безпеки між Україною та Румунією» від 11 липня 2024 року, визначає спільні рішення щодо зміцнення безпекового співробітництва шляхом виконання двосторонніх довгострокових зобов'язань і заходів у сфері безпеки. В положенні Угоди окреслені завдання, зокрема:

1. Співпраця для покращення спроможностей України протистояти іноземному втручанням та маніпулюванню інформацією, насамперед російським пропагандистським та дезінформаційним кампаніям, зокрема, обмін досвідом та розробці спільних освітніх і навчальних програм для фахівців з питань цілісності інформації.

2. Посилення співробітництва щодо підтримки України в приєднанні до колективних інструментів протидії загрозам інформаційній безпеці, насамперед з боку Російської Федерації, зокрема: обмін досвідом щодо комунікаційних стратегій для протидії дезінформації, а також сприяння розвитку спільних освітніх і навчальних програм у межах міжнародних

установ, включно з регулярним обміном досвідом та наданням технічної допомоги.

3. Взаємна співпраця щодо протидії інформаційним маніпулюванням та російській пропаганді, зокрема: забезпечення співробітництва з іншими партнерами задля ефективнішої міжнародної комунікації з метою припинення дезінформаційних кампаній Російської Федерації та поширення інформації про реальні факти та дії Російської Федерації; забезпечення постійного навчання кадрів державних установ у сфері STRATCOM та боротьби з російською дезінформацією тощо [6].

Угода «Про співробітництво у сфері безпеки між Україною та Францією» від 16 лютого 2024 року, визначає співпрацю у сфері стратегічної комунікації та боротьби з іноземним втручанням і маніпулюванням інформацією [7]. По суті цієї Угоди, учасники співпрацюватимуть для покращення спроможностей України протидіяти іноземному втручанням та інформаційним маніпуляціям, насамперед російській пропаганді та дезінформаційним кампаніям, обмінюватимуться досвідом, а також сприятимуть розробці спільних освітніх і навчальних програм для фахівців із цілісності інформації. Зокрема, співпраця щодо виявлення та протидії будь-якій кіберагресії, кібершпигунству, зокрема шляхом посилення кіберстійкості та захисту критичної інфраструктури від кібератак, одночасно підтримуючи модернізацію та реформування у сфері безпеки України. Окрім того, посилення оперативної співпраці в боротьбі з кіберзлочинністю. Серед іншого, учасники прагнуть поглибити співпрацю України зі структурами ЄС та НАТО у сфері кібербезпеки.

Положення Угоди «Про сторічне партнерство між Україною та сполученим королівством Великої Британії і Північної Ірландії», підписаної 16 січня 2025 року [8], окреслює питання співпраці між Учасниками Угоди у сфері протидії іноземним інформаційним маніпуляціям і втручанням. Угода спрямована на поглиблення інституційних зв'язків у сфері протидії іноземним інформаційним маніпуляціям і втручанням, на протистояння інформаційним загрозам, та спрямовуватимуться дії щодо уможливлення підричних дій від потенційних та реальних загроз.

Отже, в умовах збройної агресії проти України стає вкрай необхідним розробки єдиної та скоординованої державної політики у сфері протидії інформаційним загрозам. Аналіз норм національного законодавства та чинних міжнародних договорів, дозволив виділити основні пріоритети міжнародного співробітництва у сфері протидії інформаційним загрозам в умовах воєнного стану, зокрема:

Наближення національного законодавства України у сфері захисту інформації до законодавства провідних країн, зокрема, імплементації положень міжнародних нормативно-правових актів.

Упровадження гармонізованих зі стандартами безпеки НАТО та ЄС механізмів функціонування системи забезпечення інформаційної безпеки з урахуванням сучасних викликів в інформаційному просторі України.

Дотримання цілей та принципів, затверджених провідними міжнародними міжурядовими організаціями, розробленими на Всесвітніх зустрічах на найвищому рівні з питань протидії інформаційним загрозам.

Здійснення у межах міжнародного співробітництва з країнами-партнерами, аналіз потенційних та реальних загроз для України, з метою забезпечення безпеки в інформаційному просторі.

Розробка ефективного плану дій для швидкого реагування на загрози, у разі надзвичайних ситуацій в інформаційному просторі, з урахуванням рекомендацій експертів країн-партнерів.

Таким чином, співпраця України з державами-партнерами та провідними міжнародними міжурядовими організаціями є критично важливим аспектом для забезпечення інформаційної безпеки України. Така співпраця базується на спільних цінностях та спільних підходах щодо протидії інформаційним загрозам. Особливою ефективністю вирізняється співпраця в межах діяльності тих держав-партнерів та міжнародних міжурядових організацій, які мають повний спектр можливостей для активного стримування, захисту та протидії інформаційним загрозам.

З огляду на зазначене, питання міжнародного співробітництва у сфері протидії інформаційним загрозам в умовах воєнного стану потребує окремого спеціального вивчення. Перспективними напрямками подальших досліджень можуть бути розробка науково-методичних комплексів міжнародного співробітництва у сфері протидії інформаційним загрозам в умовах воєнного стану та надання (видання) необхідних інформаційних ресурсів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Брацук І. Міжнародно-правове регулювання забезпечення інформаційної безпеки в рамках ООН. *Юридичні науки*, 1 (125) 2023. doi: <https://doi.org/10.17721/1728-2195/2023/1.125-4%20>.
2. Двостороння безпекова Угода між Україною та Сполученими Штатами Америки від 13 червня 2024 року. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/840_001-24#Text
3. Директива Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/1148 від 06 липня 2016 року «Про

заходи для високого спільного рівня безпеки мережевих та інформаційних систем на території Союзу». *Офіційний вісник Європейського Союзу*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_013-16#Text

4. Резолюція Генеральної Ассамблеї від 04 грудня 2023 року № 78/16. URL: <https://docs.un.org/gu/a/res/78/16> (дата звернення: 13.03.2025)
5. Угода «Про співробітництво у сфері безпеки та довгострокову підтримку між Україною та Федеративною республікою Німеччини від 16 лютого 2024 року. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*. URL: <https://www.president.gov.ua/news/ugoda-pro-spivrobitnictvo-u-sferi-bezpeki-ta-dovgostrokovu-p-88985>
6. Угода «Про співробітництво у сфері безпеки між Україною та Румунією» від 11 липня 2024 року. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*. URL: <https://www.president.gov.ua/news/ugoda-pro-spivrobitnictvo-u-sferi-bezpeki-mizh-ukrayinoyu-ta-92117>
7. Угода «Про співробітництво у сфері безпеки між Україною та Францією» від 16 лютого 2024 року. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*. URL: <https://www.president.gov.ua/news/ugoda-pro-spivrobitnictvo-u-sferi-bezpeki-mizh-ukrayinoyu-ta-89005>
8. Угода «Про сторічне партнерство між Україною та сполученим королівством Великої Британії і Північної Ірландії», підписаної 16 січня 2025 року. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*. URL: <https://www.president.gov.ua/news/ugoda-pro-storichne-partnerstvo-mizh-ukrayinoyu-ta-spoluchen-95461>
9. Указ Президента України від 28 грудня 2021 року № 685/2021 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року "Про Стратегію інформаційної безпеки". Офіційний вебпортал Парламенту України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text>
10. Управління інформаційною безпекою: конспект лекцій: навч. посіб. для студ. спец. 125 «Кібербезпека», С. О. Носок, О. М. Фаль, В. М. Ткач, Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2021. – 258 с.
11. Фролова О. Міжнародне співробітництво в галузі забезпечення інформаційної безпеки. *Вісник Львівського університету*. Серія : Міжнародні відносини. 2019. С. 123–136. URL: <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/intrel/article/view/10365/10492>
12. *North Atlantic Treaty Organization*. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_78170.htm (дата звернення: 14.03.2025)
13. *North Atlantic Treaty Organization*. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm (дата звернення: 14.03.2025)
14. *North Atlantic Treaty Organization*. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_78170.htm (дата звернення: 14.03.2025)

15. *United Nations Office for Disarmament Affairs*. URL: <https://disarmament.unoda.org/ru/достижения-в-сфере-информатизации-и-т/> (дата звернення: 13.03.2025)
16. *United Nations Office for Disarmament Affairs*. URL: <https://disarmament.unoda.org/ru/достижения-в-сфере-информатизации-и-т/> (дата звернення: 13.03.2025)

REFERENCES:

1. Bratsuk, I. (2023). Mizhnarodno-pravove rehuliuвання zabezpechennia informatsiinoi bezpeky v ramkakh OON [International legal regulation of information security within the framework of the UN] *Yurydychni nauky*, 1 (125) doi: <https://doi.org/10.17721/1728-2195/2023/1.125-4%20>.
2. Dvostoronnia bezpekova Uhoda mizh Ukrainoiu ta Spoluchenymy Shtatamy Ameryky vid 13 chervnia 2024 roku [Bilateral Security Agreement between Ukraine and the United States of America dated June 13, 2024]. *Ofitsiine internet-predstavnytstvo Prezidenta Ukrainy*. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/840_001-24#Text
3. Dyrektyva Yevropeiskoho Parlamentu i Rady (IeS) 2016/1148 vid 06 lypnia 2016 roku «Pro zakhody dlia vysokoho spilnogo rivnia bezpeky merezhevykh ta informatsiinykh system na terytorii Soiuzu» [Directive (EU) 2016/1148 of the European Parliament and of the Council of 6 July 2016 concerning measures for a high common level of security of network and information systems across the Union]. *Ofitsiyniy visnyk Yevropeiskoho Soiuzu*. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_013-16#Text
4. Rezoliutsiia Heneralnoi Assamblei [General Assembly Resolution] vid 04 hrudnia 2023 roku № 78/16. Retrieved from: <https://docs.un.org/ru/a/res/78/16> (data zvernennia: 13.03.2025)
5. Uhoda “Pro spivrobitnytstvo u sferi bezpeky ta dovhostrokovu pidtrymku mizh Ukrainoiu ta Federatyvnoiu respublikoiu Nimechchyny vid 16 liutoho 2024 roku [Agreement “On Security Cooperation and Long-Term Support between Ukraine and the Federal Republic of Germany of February 16, 2024]. *Ofitsiine internet-predstavnytstvo Prezidenta Ukrainy*. Retrieved from: <https://www.president.gov.ua/news/ugoda-pro-spivrobitnytstvo-u-sferi-bezpeki-ta-dovgostrokovu-p-88985>
6. Uhoda “Pro spivrobitnytstvo u sferi bezpeky mizh Ukrainoiu ta Rumuniieiu” vid 11 lypnia 2024 roku [Agreement “On Cooperation in the Field of Security between Ukraine and Romania” dated July 11, 2024]. *Ofitsiine internet-predstavnytstvo Prezidenta Ukrainy*. Retrieved from: <https://www.president.gov.ua/news/ugoda-pro-spivrobitnytstvo-u-sferi-bezpeki-mizh-ukrayinoyu-ta-92117>
7. Uhoda «Pro spivrobitnytstvo u sferi bezpeky mizh Ukrainoiu ta Frantsiieiu» vid 16 liutoho 2024 roku [Agreement “On Cooperation in the Field of Security between Ukraine and France” dated February 16, 2024]. *Ofitsiine internet-predstavnytstvo Prezidenta Ukrainy*. Retrieved from: <https://www.president.gov.ua/news/ugoda-pro-spivrobitnytstvo-u-sferi-bezpeki-mizh-ukrayinoyu-ta-89005>
8. Uhoda “Pro storichne partnerstvo mizh Ukrainoiu ta spoluchenym korolivstvom Velykoi Brytanii i Pivnichnoi Irlandii”, pidpysanoi 16 sichnia 2025 roku [Agreement “On a Centennial Partnership between Ukraine and the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland”, signed on January 16, 2025]. *Ofitsiine internet-predstavnytstvo Prezidenta Ukrainy*. Retrieved from: <https://www.president.gov.ua/news/ugoda-pro-storichne-partnerstvo-mizh-ukrayinoyu-ta-spoluchen-95461>
9. Ukaz Prezidenta Ukrainy vid 28 hrudnia 2021 roku № 685/2021 “Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 15 zhovtnia 2021 roku “Pro Stratehiiu informatsiinoi bezpeky” [Decree of the President of Ukraine dated December 28, 2021 No. 685/2021 “On the Decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated October 15, 2021 “On the Information Security Strategy”]. *Ofitsiyniy vebportal Parlamentu Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text>
10. Upravlinnia informatsiinoiu bezpekoiu: konspekt lektsii: navch. posib. dlia stud. spets. 125 «Kiberbezpeka» [Information Security Management: Lecture Notes: Textbook for Students of Specialization 125 "Cybersecurity"], S. O. Nosok, O. M. Fal, V. M. Tkach, Kyiv : KPI im. Ihoria Sikorskoho, 2021. 258 s.
11. Frolova, O. (2019). Mizhnarodne spivrobitnytstvo v haluzi zabezpechennia informatsiinoi bezpeky [International cooperation in the field of information security]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya: Mizhnarodni vidnosyny*. C. 123–136. Retrieved from: <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/intrel/article/view/10365/10492>
12. *North Atlantic Treaty Organization*. Retrieved from: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_78170.htm (data zvernennia: 14.03.2025)
13. *North Atlantic Treaty Organization*. Retrieved from: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm (data zvernennia: 14.03.2025)
14. *North Atlantic Treaty Organization*. Retrieved from: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_78170.htm (data zvernennia: 14.03.2025)
15. *United Nations Office for Disarmament Affairs*. Retrieved from: <https://disarmament.unoda.org/ru/dostyazheniya-v-sfere-ynformatyzatsyy-y-t/> (data zvernennia: 13.03.2025)
16. *United Nations Office for Disarmament Affairs*. Retrieved from: <https://disarmament.unoda.org/ru/dostyazheniya-v-sfere-ynformatyzatsyy-y-t/> (data zvernennia: 13.03.2025).

Наукове видання

**ЕКСПЕРТ:
ПАРАДИГМИ ЮРИДИЧНИХ НАУК
І ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**

№ 1 (33), 2025

В авторській редакції

Формат 60x84/8. Папір офсет. Цифровий друк.
Ум. друк. арк. 8,6. Замов. № 0425/299. Наклад 300 прим.
Підписано до друку 27.03.2025.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.